

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ШЕМЕТ Валентина Григорівна

УДК 81'373.61=161.2

**СЕМАНТИКА І СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА
АФІКСОЇДНИХ ДЕРИВАТИВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність: 10.02.01 – українська мова

Д и с е р т а ц і я
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
ГАЛЬОНА Наталія Павлівна,
кандидат філологічних наук, доцент

Київ – 2011

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
АФІКСОЇДИ В СЛОВОТВІРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ	
МОВИ	
1.1. Проблема ідентифікації афіксоїдів у мовознавстві.....	11
1.2. Структурно-семантичні засади виокремлення афіксоїдів в українській мові.....	24
1.2.1. Дериваційні критерії визначення афіксоїдів.....	25
1.2.2. Семантичні засади виокремлення афіксоїдів.....	31
1.2.3. Співвіднесеність семантики афіксоїда з лексичним значенням афіксоїдного деривата.....	35
1.2.4. Формальні ознаки афіксоїдів.....	38
1.2.5. Позиційні та комбінаторні особливості афіксоїдів.....	40
1.3. Способи творення композитів з афіксоїдами.....	48
1.4. Валентність префіксоїдів та суфіксоїдів.....	60
Висновки до розділу 1.....	69
РОЗДІЛ 2	
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА СЛОВОТВІРНІ	
ОСОБЛИВОСТІ ПРЕФІКСОЇДНИХ ДЕРИВАТИВ	
2.1. Лексичні та словотвірні особливості афіксоїдних дериватів на позначення розміру.....	71
2.2. Префіксоїдні деривати на позначення кількості.....	79
2.3. Семантика та структура префіксоїдних дериватів на позначення перевищення міри або зменшення проти норми того, що виражено мотиватором.....	92
2.4. Деривати на позначення локальності.....	101
2.5. Префіксоїдні деривати на позначення істот, мікроорганізмів....	107

2.6. Префіксоїдні деривати на позначення речовин.....	109
2.7. Деривати на позначення фізичного стану людини.....	115
2.8. Деривати на позначення кольору.....	116
2.9. Деривати на позначення приладів, пристроїв, інструментів, засобів перевезення.....	121
2.10. Префіксоїдні деривати на позначення дій, процесів.....	124
2.11. Деривати на позначення наук, їх галузей, учень, напрямів.....	130
Висновки до розділу 2.....	132
РОЗДІЛ 3	
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУФІКСОЇДНИХ ДЕРИВАТИВ	
3.1. Суфіксоїдні деривати на позначення осіб за родом діяльності...	134
3.2. Структура та семантика дериватів на позначення назв знарядь, приладів, механізмів.....	144
3.3. Деривати-терміни природничих наук.....	152
3.3.1. Деривати-терміни природничо-географічної лексики.....	156
3.3.2. Деривати на позначення тварин.....	161
3.4. Афіксоїдні слова-назви галузей наук, учень, наукових методів...	165
3.5. Деривати на позначення медичних, музичних, мовознавчих термінів.....	172
3.6. Деривати на позначення дій та процесів.....	174
3.7. Семантика та структура ад'єктивних суфіксоїдних дериватів....	177
Висновки до розділу 3.....	189
ВИСНОВКИ.....	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	220
ДОДАТКИ.....	222

Перелік умовних скорочень

ВО – вільна основа

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — 2-ге вид., оновл. — К. — Ірпінь : „Перун”, 2005. — 1728 с.

ЗО – зв’язана основа

П-д – префіксоїд

С-д – суфіксоїд

СІС – Словник іншомовних слів / [за ред. О.С.Мельничука]. — К. : Головна редакція УРЕ, 1985. — 967 с.

УОС – Український орфографічний словник : близько 143 000 слів / [уклад.: М. М. Пещак та ін.]. — 3-тє вид., переробл. і доповн. — К. : Довіра, 2002. — 1006 с.

УОС – Український орфографічний словник : близько 172 000 слів / [уклали. : В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко, Г. М. Ярун / за ред. В. Г. Скляренка]. – вид. 7-є, переробл. і доповн. — К. : Довіра, 2008. — 983 с.

ВСТУП

У сучасному мовознавстві дослідження афіксоїдів здійснюється переважно в аспекті комплексного лексико-семантичного аналізу відповідних дериватів-термінів різних галузей наук, що дає змогу виявити широке коло афіксоїдів залежно від сфер уживання. Сучасні динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови зумовлюють активне використання афіксоїдів. Потрактування афіксоїдних дериватів як складних слів з постійно вживаним класифікаційним формантом дозволяє не лише виокремити певні лексико-семантичні групи, а й виявити структурні ознаки, які індивідуалізують кожен афіксоїдну модель у структурному і семантичному планах.

Специфіку афіксоїдів як одиниць морфемно-словотвірного рівня відзначали такі дослідники, як Н. Ф. Клименко, К. Г. Городенська, Є. А. Карпіловська, О. К. Безпояско, Н. С. Родзевич, М. Д. Степанова, М. М. Шанський, О. С. Кубрякова, М. В. Черепанов, Т. Л. Канделакі, Л. І. Мініна, С. Ю. Адліванкін, Г. С. Чинчлей, Р. С. Манучарян, О. І. Литвиненко, М. В. Юшманов, Н. Д. Василевська, О. М. Тихонов, А. П. Критенко, Л. П. Катлинська, В. А. Цикін, М. Міхалевич, Е. Рамадановіч, Є. Каліжан та ін. У центрі уваги українських лінгвістів були переважно запозичені афіксоїди різних наукових галузей: біологічної (Л. О. Симоненко, Н. С. Кобзар), юридичної та економічної (І. І. Вакулик), риторичної (З. Куньч), медико-клінічної (Л. А. Шкапова, Н. Місник, З. Таран), спортивної (М. М. Паночко), фізичної (І. Процик), радіотехнічної (Л. В. Козак, І. Колесникова), географічної (Т. Н. Мельникова), лісової меліорації (О. Фітісова), промислової термінології (М. І. Захарова). Окремі лексико-семантичні групи дериватів з афіксоїдами досліджували: Н. Л. Босанівська, Р. С. Беляєв, В. Ф. Вакуленко; значення афіксоїдів – К. Л. Ряшенцев, Л. Н. Руднєва, Є. І. Голанова, А. Р. Гелегаєва, В. В. Дяченко, А. А. Радченко, Г. А. Качевська, А. Ю. Фомін та ін.

Різні підходи до вивчення афіксоїдів, зокрема греко-латинських, дозволили дослідникам з'ясувати їх роль у структурі композита, семантику афіксоїдів і афіксоїдних дериватів, валентнісний потенціал афіксоїдів. Було проаналізовано синтагматичні та парадигматичні відношення, частоту вживання в різних лексико-словотвірних групах (І. М. Кочан, Н. С. Кобзар, С. М. Климович).

Проте в українських мовознавчих розвідках відсутній комплексний розгляд афіксоїдних дериватів із запозиченими та питомими афіксоїдами, не простежено формування їхньої семантики, структури, не з'ясовано особливості функціонування.

Проблема вивчення афіксоїдів залишається однією з актуальних ще й тому, що в сучасному вітчизняному і зарубіжному мовознавстві по-різному оцінено статус таких морфем. Одні дослідники розглядають їх як афіксоїди, інші – як афікси або корені. Немає і загально визнаного терміна для позначення цих елементів у лінгвістиці. Їх називають: „форма, що комбінується”, „одиниці особливого статусу”, „напівафікси” (М. Д. Степанова), „префіксовані та суфіксовані словоелементи”, „афіксоїди” (М. М. Шанський, Р. С. Манучарян), „радиксоїди”, морфемі „напівафіксного характеру” (Л. В. Мауер), „терміноелементи” (Д. С. Лотте) тощо.

Точно не визначено кількісний склад афіксоїдів: К. Г. Городенська вичленовує 20 префіксоїдів та 9 суфіксоїдів, в „Обратном словаре русского языка визначено” 725 префіксоїдів і 219 суфіксоїдів, а в „Інверсійному словнику української мови” зафіксовано 369 префіксоїдів і 15 суфіксоїдів, І. М. Кочан називає 200 префіксоїдів та 50 формантів, які можуть перебувати у позиції і префіксоїда, і суфіксоїда. Проте кількість афіксоїдів постійно зростає, адже їхнє виникнення та функціонування зумовлене зовнішніми й внутрішніми чинниками розвитку мови, активними динамічними процесами, що відбуваються в суспільстві.

Активізація афіксоїдів у мові, їхня висока продуктивність у словотвірній системі сучасної української мови зумовлює необхідність комплексного

аналізу функціонування всіх афіксоїдів, що беруть участь у побудові афіксоїдних дериватів різних галузей наук.

У процесі дослідження афіксоїдних дериватів видається доцільним брати за основу комбінований підхід до аналізу цих одиниць, що передбачає можливість синтезу двох напрямків аналізу – семантичного і морфемно-словотвірного.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу питомих та запозичених афіксоїдів в українському мовознавстві, потребою уточнення семантики префіксоїдних та суфіксоїдних дериватів. На сьогодні описані лише словотвірні ряди з окремими запозиченими афіксоїдами певної галузі науки, питомі ж афіксоїди не представлені у лінгвістичних розвідках.

Дослідження семантики та словотвірної структури афіксоїдних дериватів дає змогу розв'язати широке коло сучасних мовознавчих проблем: встановлення місця афіксоїдів у структурі слова, їх кваліфікації, уточнення семантики та сполучуваності; інвентаризації афіксоїдних дериватів відповідно до їхніх структурно-семантичних особливостей.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи пов'язана з науковим напрямком Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова „Дослідження проблем гуманітарних наук”, входить до плану науково-дослідної роботи кафедри української мови і є складником комплексної теми „Лінгводидактичний опис функціонування української мови”. Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 10 від 27 березня 2003 р.) та схвалено науковою координаційною радою „Українська мова” Інституту української мови НАН України (протокол № 20 від 11 травня 2004 р.).

Мета дисертаційного дослідження полягає у з'ясуванні структурно-семантичних особливостей афіксоїдних дериватів української літературної мови.

Досягнення поставленої мети передбачає необхідність розв'язання таких **завдань**:

- 1) розглянути й узагальнити погляди мовознавців на проблему структурно-семантичних засад виокремлення афіксоїдів в українській мові та визначення їх словотвірного статусу;
- 2) установити особливості семантики іншомовних та питомих афіксоїдів у структурі композитів;
- 3) визначити й схарактеризувати основні семантико-словотвірні групи дериватів з питомими та запозиченими префіксоїдами й суфіксоїдами;
- 4) проаналізувати сполучувальні особливості афіксоїдів;
- 5) схарактеризувати структурні моделі афіксоїдних дериватів;
- 6) з'ясувати особливості словотворення афіксоїдних дериватів.

Об'єкт дослідження – афіксоїдні деривати в українській літературній мові.

Предмет дослідження – семантика і словотвірна структура питомих та запозичених афіксоїдних дериватів.

Мета і завдання дослідження зумовили **методи роботи**. У дисертаційному дослідженні використано описовий метод, на основі якого схарактеризовано структуру композитів, семантику афіксоїдів та афіксоїдних дериватів; метод перифраз, що дав змогу розкрити значення деривата через семантику компонентів та встановити класифікаційне значення афіксоїдів; метод компонентного аналізу – для виокремлення афіксоїдів, відмежування їх від інших морфемних одиниць; дистрибутивний аналіз – для визначення сполучувальних властивостей афіксоїдів, виявлення комбінаторних особливостей афіксоїдів.

Матеріалом дослідження слугували складні слова з префіксоїдами та суфіксоїдами, дібрані методом суцільного вибирання із сучасних словників (Словник української мови в 11-ти томах, Великий тлумачний словник сучасної української мови, Словник іншомовних слів (за ред. О. С. Мельничука), Словник іншомовних слів (укладач Л. О. Пустовіт),

Новий словник іншомовних слів (за ред. Л. І. Шевченка), Український орфографічний словник (за ред. В. Г. Склярєнка), Словник медичних термінів, Словник технічної термінології та ін.). Виокремлено близько 4000 афіксоїдних дериватів.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві проведено комплексний аналіз питомих та запозичених афіксоїдів та здійснено їх інвентаризацію, встановлено закономірності реалізації значення питомих і запозичених афіксоїдів у структурі композита, з'ясовано взаємозв'язок між семантикою мотивувальної основи та афіксоїда, схарактеризовано семантико-словотвірні групи афіксоїдних дериватів, визначено особливості словотвірної сполучуваності аналізованих афіксоїдних формантів.

Теоретичне значення виконаного дослідження полягає в уточненні наукових засад виокремлення афіксоїдів та комплексного аналізу афіксоїдних дериватів в українській мові. Теоретичні узагальнення дисертації сприятимуть осмисленню особливостей дериваційного потенціалу афіксоїдів та процесів творення афіксоїдних дериватів, поглибленню теорії афіксоїдів та словотвірної валентності. Застосовані в дисертації принципи аналізу афіксоїдних дериватів можуть бути використані в розв'язанні інших питань морфеміки та словотвору сучасної української мови.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в процесі укладання морфемних і словотвірних словників, викладання курсу сучасної української літературної мови в загальноосвітній та вищій школі, розробки спецкурсів і спецсеминарів з проблем морфеміки та словотвору, створення підручників і навчальних посібників із словотвору української мови.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційної роботи і результати дослідження обговорено на Всеукраїнських наукових читаннях, присвячених 80-річчю з дня народження професора Василя Івановича Добоша (м. Ужгород, 28 – 29 жовтня 2004 р.), на Всеукраїнській науковій

конференції ”Лінгвоукраїністика у вищих навчальних закладах I-ої половини ХХ століття” (м. Ніжин, 19 – 20 жовтня 2007 р.), на Міжнародній науковій конференції „Розвиток словникового складу та граматичного ладу української мови у зв’язку з демократизаційними та глобалізаційними процесами” (м. Рівне, 15 – 16 жовтня 2009 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції ”Сучасна україністика: наукові парадигми мови, літератури та документознавства” (м. Київ, 22 – 23 жовтня 2009 р.), на Бевзенківських читаннях (м. Київ, жовтень 2010 р.), Міжнародній науковій конференції ”Лексичні та граматичні одиниці: функціонально-семантичний і комунікативно-прагматичний аспект” (м. Київ, 20 травня 2011 р.), а також на звітно-наукових конференціях викладачів Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (2003 – 2011 рр.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 6 статтях, опублікованих у виданнях, визначених ВАКом України як фахові.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, лінгвістичної бібліографії, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

АФІКСОЇДИ У СЛОВОТВІРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1.1. Проблема ідентифікації афіксоїдів у мовознавстві

Проблема афіксоїдів як проміжних морфем здебільшого постає у зв'язку з дослідженням особливостей структури складного слова. Це визначає і кваліфікацію цих формантів як частини складного або складноскороченого слова, яка співвідноситься з повнозначним словом чи основою, повторюється з тим самим значенням у групі слів і наближається за словотвірними функціями до афіксів (Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, К. Г. Городенська, М. Я. Плющ, В. О. Горпинич, І. Колеснікова, І. М. Кочан, М. М. Шанський, М. Д. Степанова, О. С. Кубрякова, О. А. Земська, Е. А. Григорян, В. В. Лопатін, М. В. Черепанов, О. М. Тихонов, Г. С. Чинчлей, В. П. Григор'єв, І. М. Думбревяну, Р. С. Манучарян, Б. І. Бартков та ін.). Більшість мовознавців визнає, що слова з такими елементами посідають проміжне місце в системі мови, формуючи своє словотвірне значення, свої словотвірні ряди, і „характеризуються ознаками, які зближують ці ряди то з чистим складанням, то з афіксальними похідними” [107, 369].

У сучасній дериватології сформувалися різні теорії на статус афіксоїдів та підходи до аналізу афіксоїдних дериватів. Перша теорія полягає в тому, що у структурі складного слова препозитивні та постпозитивні форманти називають афіксоїдами (префіксоїдами та суфіксоїдами). Представниками цієї теорії є М. М. Шанський, Е. А. Григорян, Б. І. Бартков, М. Я. Плющ, Н. Ф. Клименко, К. Г. Городенська, Є. А. Карпіловська, С. П. Бевзенко, І. Колеснікова та ін.

Становлення теорії афіксоїдності пов'язано з ім'ям М. М. Шанського, який увів цей термін у мовознавство, так пояснив сутність афіксоїдів: “...Афіксоїди являють собою непохідні чи похідні основи, що виконують роль

афіксів. Вони існують лише в складних словах, що належать до регулярної словотвірної моделі” [210, 257]. На його думку, ці морфеми характеризуються абстрактною семантикою, яка наближається до словотвірного значення афіксів. Водночас вони залишаються і кореневими морфемами, оскільки зберігають свої семантичні і генетичні зв'язки з відповідними коренями. Наприклад, суфіксоїди **мір-**, **нос-** у словах *крокомір*, *молокомір*, *водонос*, *лампонос* невіддільні від морфем у словах *міряти*, *носити*. Мовознавець наголошує на тому, що вони обов'язково мають належати до номінативних одиниць мови, що позначають певні явища об'єктивної дійсності. Отже, у слові морфема є афіксоїдом лише тоді, коли функціонує в мові і як коренева, і як афіксальна морфема, і обов'язково співвідноситься з певним денотатом позамовної дійсності.

М. В. Черепанов, услід за М. М. Шанським, у системі сучасної дериватології визначає морфеми, що за своїми словотвірними функціями є проміжними. З кореневими морфемами афіксоїди зближує походження, із афіксальними – здатність утворювати словотвірні ряди за аналогією. Такі морфеми, на думку М. В. Черепанова, виникають на базі складних слів у випадку регулярної повторюваності першої чи другої частини композитів. Окрім регулярності як основної ознаки афіксоїдів, він виокремлює також абстрактність у значенні форманта і наголошує на тому, що афіксоїдним утворенням властива трансформація у словосполучення (наприклад, *напівімла* трансформується у словосполучення *негуста імла* чи *напівперемога* – *часткова перемога*). Це дає підстави говорити про подвійну природу афіксоїдів: з одного боку, вони функціонально і семантично наближаються до афіксальних слів, з іншого – до словосполучень.

Повторювані компоненти у словотвірних моделях Е. А. Григорян також називає афіксоїдами, які витлумачує як компоненти складного чи складноскороченого слова, що повторюються з тим самим значенням у групі слів і наближаються за словотвірними функціями до афіксів. Зокрема, у дисертації „Суффиксоиды в системе современного русского языка (на

матеріалі складений со вторым глагольным компонентом)» він досліджував семантику віддієслівних суфіксоїдів, їх регулярність та продуктивність. Спираючись на зв'язок суфіксоїда з дієсловом, зазначав, що не завжди він однорідний. Характер цього зв'язку залежить від типу лексичного значення відповідного дієслова [59, 83].

К. Г. Городенська, досліджуючи структурно-семантичний та функціональний аспекти префіксів, називає препозитивні елементи **бі-, біо-, високо-, все-, геліо-, графо-, кардіо-, мало-, міні-, максі, макро-, мікро-, моно-, напів-, низько-, пів-, полі-** префіксоїдами. Спираючись на позиційний і функціональний зв'язок префікса і префіксоїда, вона визначила спільні ознаки: як і префікси, вони мають точно визначену позицію в слові – перед коренем або основою слова; поєднуються з вільними основами, що збігаються матеріально зі словом; виконують словотвірну функцію, оскільки беруть участь у творенні нових слів, і становлять словотворчі ресурси мови [49, 39]. Окрім функціональних і словотвірних, К. Г. Городенська визначила й інші ознаки, що лежать в основі виокремлення, зокрема, афіксоїдів іншомовного походження: а) вони автономні в структурному, морфонологічному і морфологічному плані; б) граматично нейтральні, тому що не визначають частини мовної належності деривата (не змінюють лексико-граматичного розряду слова); в) семантично відокремлені і подібно до прикметників конкретизують значення твірних слів, надаючи їм нової ознаки. Проте, незважаючи на спільність деяких ознак, вона не ототожнює префікси і префіксоїди, бо префіксоїди можуть мати корелят у вигляді самостійного слова, наприклад, *радіотелеграф* – *радіо*; *технологічний* – *техно*; *фотографічний* – *фото*; мають свої структурно-комбінаторні ознаки, бо можуть виступати і в препозиції, і в постпозиції: *бактеріофаги* і *фагоцити*, *графопроєктор* і *арифмограф*, *телефон* і *фоностилестика*.

С. П. Бевзенко, спираючись на функціональне зближення афіксоїдів з префіксами і суфіксами, також розрізняє префіксоїди та суфіксоїди. За походженням він поділяє афіксоїди на запозичені та питомі (українські), що

виникли на власне українському ґрунті на базі коренів української мови [25, 12].

М. Я. Плющ також виокремлює афіксоїди, що є складниками слів та співвідносними з самостійно вживаними лексемами. На її думку, продуктивно вживані елементи композитів втрачають свою предметну семантику і набувають статусу службових словотворчих морфем [191, 262].

Класифікаційним семантичним центром композита, на думку Н. Ф. Клименко, є афіксоїд. „Це явище зумовлене залежністю творення складних слів від лексики і синтаксису. Типізація вираження словотвірної та лексичної семантики за допомогою слів пов’язана з однотипністю формальних перетворень різнорівневих одиниць, наприклад, словосполучень, у слова. ... Наприклад, композити *грошолоб, життєлюб, ласолоб, людинолюб, правдолюб, працєлюб, природолоб, сонцєлюб...* утворилися на ґрунті дієслівно-субстантивного словосполучення з об’єктними відношеннями компонентів” [83, 63]. Повторювана усічена основа **-люб** виступає в зазначених словах суфіксоїдом, бо співвідноситься з коренем *-люб-* (від *любити*), називає діяча за постійно виконуваною дією, тобто виступає класифікатором у значенні, функціонально подібна до суфікса, оскільки перебуває в постпозиції.

На думку Н. Ф. Клименко, афіксоїди характеризуються такими ознаками:

- 1) більшою стандартністю свого лексичного значення, що наближається до класифікаційно-розрядних значень службових морфем;
- 2) функціональною подібністю до афіксальних морфем, бо вони є регулярними й утворюють продуктивні словотвірні типи (*возити, підвозити, перевозити і водовоз, землевоз, молоковоз; робота, робити, переробити і маслороб, возороб, винороб; писати, переписати, недописати, писар і рукопис, життєпис*) та ряди *атомохід, турбохід, теплохід, турбоелектрохід; водовимірювальний, водовідливний, водозбірний, водонапірний, водобійний,*

водонепроникний, водомісткий, водоочисний, водотривкий, водоносний, водоналивний; кашовар, квасовар, клеєвар, куховар, медовар, миловар;

3) сполучаються як з питомими, так і запозиченими основами (*авіакаси, автопілот, гідротурбіна, динамометр, землевоз, мегафон, мікроаналіз, книгозбір, книгосховище, пивовар, цукровар* тощо);

4) деякі з них можуть одночасно займати і префіксоїдну, і суфіксоїдну позицію (*філолог і логограма*);

5) функціональна і семантична близькість афіксоїдів та афіксів дозволяє їм утворювати синонімічні, майже еквівалентні слова (*бавовнороб – бавовняр, китаєзнавець – китаїст, слов'язнавство – славістика*);

б) мають аглютинативні тенденції в мові: *біологія – агробіологія; електростанція – гідроелектростанція, теплоелектростанція; метеоролог – гідрометеоролог; магнітометр – аеромагнітометр; мотоспорт – автомотоспорт* та ін. [83, 62—67]. Отже, двоїстість афіксоїдних морфем у мові засвідчує функціонування їх у межах складних слів з певним класифікаційним значенням.

Наступна теорія орієнтована на розуміння афіксоїдів як проміжного явища між словом та морфемою, коренем та префіксом/суфіксом.

В. О. Горпинич відносить афіксоїди до перехідного явища в мові, що виявляється в переході повнозначних кореневих частин складних слів у службові морфemi. Тому він кваліфікує афіксоїди як колишні повнозначні корені, що переважно втратили своє первісне лексичне значення, ознаки самостійності, але частково ще зберігають певні структурно-семантичні елементи і перебувають на шляху до повного перетворення на службову морфему – префіксоїд чи суфіксоїд. У процесі аналізу префіксального способу творення іменників і прикметників він говорить про те, що „префіксальний словотвір української мови активізувався у зв'язку із застосуванням іншомовних префіксів” і до цих запозичених твірних префіксів відносить префіксоїди: **аван-** (*авансцена*), **авіа-** (*авіабаза*), **авто-** (*автозавод*), **агро-**

(агрозахід), **аеро-** (аеросани), **біо-** (біохімія), **інтра-** (інтралінгвістика), **мега-** (мегатонна) тощо [51, 147].

Г. С. Качкіна, досліджуючи значення морфеми, пропонує називати компонент складного слова морфемою словоскладання. Така морфема, на її думку, є різновидом словотвірної морфеми і посідає проміжне місце між самостійним словом і афіксом [82, 38].

О. М. Винокуров проміжну морфему суфіксоїд трактував як слово-суфікс. Він розглядав семантичні характеристики компонента складного слова. До особливостей семантики слів-суфіксів мовознавець відносить „домінувальну моносемію їх семантичної функції, що зберігається при утворенні всього словотвірного ряду з тим чи іншим елементом” [36, 66].

Серед загальноприйнятої назви проміжних морфем функціонують паралельно (як синоніми) й інші назви: „словоелементи”, „словотворчі елементи”. Л. І. Мініна та Б. І. Бартков синонімічність пояснюють тим, що „визначення термінів має якісний характер, а тому віднесення кожного конкретного словотвірного форманта (морфеми) до групи афіксів, або напівафіксів, або афіксоїдів певною мірою ґрунтується на інтуїції дослідника, а не на об’єктивних кількісних критеріях” [128, 111].

Аналіз наукових джерел дає підстави виокремити теорію про проміжне становище афіксоїдів – між коренем та суфіксом. А тому в науковій літературі на позначення афіксоїдів уживають термін „напівафікс”, (М. Д. Степанова, В. С. Вашунін, О. П. Буянов, Р. А. Салахов, П. І. Білоусенко), „префігований або суфігований елемент” (В. П. Григор’єв, Є. О. Василевська). Зокрема, М. Д. Степанова препозитивні та постпозитивні структурні компоненти слова називає напівафіксами, бо вони в композитах частково втрачають своє лексичне значення і виконують фактично роль афіксів. Саме завдяки їм мова має здатність передавати різні відтінки значень і стилістично диференціювати її. На її думку, про перехід елемента композита до розряду напівафікса можна говорити лише тоді, „коли існує семантичний ряд з одним загальним компонентом, який суттєво (аж до повної втрати) змінює своє лексичне

значення на відміну від самостійного слова” [186, 153].

О. С. Кубрякова вважає недоречним визначати новий функціональний розряд морфем – напівафікси. „У конкретних конструкціях окремі кореневі морфеми зазнають настільки суттєвих змін у функціональному і семантичному плані, що починають уживатися як морфеми афіксального типу. Змінюється призначення морфеми, і вона в різних оточеннях виступає в різних варіантах (морфах)...” [108, 99]. Отже, на її думку, у будь-якій позиції конкретний варіант морфеми може трактуватися лише або як коренева морфема, або як афіксальна, бо за своїм призначенням та семантикою кореневі морфеми на рівні словотвору тотожні афіксам.

Постійно повторюваний компонент у складних іменниках В. П. Григор'єв називає „префігованим або суфігованим елементом” (той, що приєднаний як префікс чи суфікс). Проте він лише гіпотетично допускає функціонування такої назви, оскільки складні слова утворюються із словосполучень і співвідносяться лише з ними. Тому наявність такого „префігovanого чи суфігovanого елемента” у складному слові призведе до творення їх за аналогією. А це, на його думку, неможливо, бо за аналогією виникають тільки іменники афіксального способу творення [55, 42—44].

Є. О. Василевська також вважає, що краще називати постпозитивний регулярний та продуктивний компонент складного слова „суфігованим суфіксом”, оскільки „у цьому випадку у складних словах не завжди можна говорити про закінчений акт складання” [31, 98]. Це вона пояснює тим, що відбувається живий процес історичного розвитку, процес перетворення основи слова в суфікс, причому різні моделі слів перебувають на різних етапах розвитку. Одні з них тільки починають утворювати невелику групу слів, інші – уже утворили відносно велику групу слів. Проте зв'язки зі словом, який входить у структуру композита, ще зберігаються [31, 68].

Афіксоїди як словотворчі частини слів є проміжними між корневими та афіксальними морфемами. Вони є афіксоподібними, функціонально і семантично близькими до коренів та афіксів, але не тотожні їм, бо

з'єднуються за допомогою сполучних голосних, формують цілком самостійні, продуктивні словотвірні типи і характеризуються великою лінійною протяжністю, тому що більш лексичні, ніж звичайні афікси [193, 24; 217, 357].

Г. П. Циганенко афіксоїди називає службовими коренями, „які виступають формальною опорою для основного кореня, виконуючи при ньому роль афікса”. Вони перехідні морфеми, а тому в складних словах виконують свої службові функції, наприклад: *краболов, людолов, кригохід, льодохід, кригоруб, кригоріз, лісоруб, льодоруб, машинопис*, а в простих словах виступають коренями: *ловити, рубати, різати, писати, носити* [206, 42].

Автори „Современного русского языка. Словообразование” у структурі складного слова перехідні морфеми, що наближаються до афіксів і виконують роль афіксоїдів у словах типу *риболов, водонос*, називають „затемненими” коренями, які частково втрачають зв'язок з однокореневими словами за значенням і абстрагуються [182, 17].

Н. Місник у монографії „Формування української медико-клінічної термінології” на позначення компонентів композита послуговується різними термінами: 1) національний твірний елемент (регулярно відтворювана в загальнолітературній мові, а не тільки в термінології, частина складного слова з прозорим морфемним складом; 2) терміноелемент (міжнародна коренева морфема – частина композитного утворення... [131, 70]. Терміноелементи греко-латинського походження вона розглядає як частини „нейтрального фонду”, для якого характерна семантична стійкість із затемненим морфемним складом.

О. В. Азарова не заперечує вживання терміна напівафікс, тому що він підкреслює специфіку елемента як афікса в потенції. Проте, на її думку, грецькі і латинські елементи не можна вважати напівафіксами, бо „вони не мають відповідних ознак, тобто не вживаються самостійно..., у них не відбувається зміна семантики, той самий елемент не може бути то компонентом складного слова, то афіксом” [6, 6]. А тому вона пропонує їх називати афіксоїдами або радикаїдами, оскільки суфікс **-оїд** означає

„схожий на”.

Це дає підстави виокремити теорію про радикасоїди (Р. А. Сафін, Г. С. Чинчлей). Зокрема, Р. А. Сафін вважає, що доцільніше називати форманти **графо-** і **-лого** радикасоїдами, бо вони є зв'язаними кореневими морфемами особливого типу, тобто морфемами, які синтезують деякі властивості корневих і афіксальних морфем; вживаються лише в поєднанні з коренями та іншими афіксальними морфемами; мають індивідуальне лексичне значення, що наближає їх до коренів; мають узагальнене значення, яке властиве афіксам [168, 54].

Г. С. Чинчлей радикасоїдом називає основу, яка важко членується і настільки втратила мотивованість, що може бути тотожна кореню або непохідній основі [209, 94]. На його думку, терміни „афіксоїди”, „префіксоїди”, „суфіксоїди” застосовують тільки в дериваційному значенні.

До прихильників теорії про афіксоїди як терміноелементи належать: Д. С. Лотте, Т. Л. Канделакі, В. М. Лейчик, В. П. Даниленко, Р. С. Беляєв, З. Куньч, А. Стебунова, І. М. Кочан та ін.

Д. С. Лотте, який досліджував роль греко-латинських елементів у структурі складного слова-терміна, префіксоїди та суфіксоїди називає терміноелементами, або „спеціалізованими” префіксоїдами і суфіксоїдами. Зокрема, він наголошував на тому, що „останнім часом виникає потреба замінити суфіксоїдами (і взагалі афіксоїдами) самостійні слова, замінити складні сполуки одним двоелементним словом, у якому другий елемент виступає як „спеціалізований” суфіксоїд” [120, 57]. „Спеціалізовані” суфіксоїди (**-бус, -грама, -граф**) та префіксоїди (**авто-, орто-, теле-**) не лише підкреслюють категорійну належність поняття, а й класифікують це поняття на дрібніші термінологічні групи, підгрупи; „вони є систематизуючими елементами, які підкреслюють загальне у понятті і забезпечують його використання” [121, 86].

Ототожнюють афіксоїди і терміноелементи Т. Л. Канделакі, В. М. Лейчик, В. П. Даниленко, Н. С. Кобзар. Зокрема Т. Л. Канделакі вважає,

що „терміоелемент виступає в спеціалізованому значенні й утворює стрижень моделі для утворення термінів... Саме через це терміни, побудовані із спеціалізованих терміоелементів, характеризуються високою точністю, вони здатні давати повну інформацію про ознаки виражених ними понять” [74, 40—41; 117, 88—92].

Н. С. Кобзар у дисертаційному дослідженні „Чужомовні словотвірні елементи в українській біологічній термінології” послуговується поняттям „терміоелемент”, досліджує семантику словотворчих формантів, з’ясовує екстралінгвістичні та інтралінгвістичні чинники запозичень та причини домінування елементів класичних мов (грецької та латинської) у сучасних термінотворчих процесах. Новизною цієї роботи є аналіз словотвірного потенціалу чужомовних елементів у біологічній термінології та визначення продуктивних словотвірних типів. Вона виділяє 21 продуктивний словотвірний тип, який утворюють афіксоїди від 20 до 50 дериватів: **авто-, ендо-, ензо-, гідро-, ізо-, макро-, мезо-, мета-, моно-, невро-, полі-, цито-** та інші; 15 середньопродуктивних типів, які утворюють від 10 до 20 дериватів: **ало-, андро-, бласто-, дипло-, ентеро-, гемато-, мега-, мегало-, міко-, палео-, прото-** тощо; 13 малопродуктивних типів, які утворюють до 10 дериватів: **авто-, гідро-, ендо-, пери-, пост-, cerebro-**.

Поряд з назвою „терміоелемент” функціонує назва „термінологічний афікс” – словотворчий засіб, який бере участь у творенні термінів. На думку В. П. Даниленка, основною спільною рисою їх є те, що „словотвірно вони співвідносяться з основами живих повнозначних слів...” [62, 83]. Р. С. Беляєв наголошує на тому, що терміоелементи (або відносно зв’язані терміоелементи) як функціональні одиниці існують на всіх рівнях творення слів – від морфемного до синтаксичного, і вживання цих одиниць зумовлене лише їх номінативною функцією. А тому він уточнює визначення цього поняття. Терміоелемент – це словосполучення, слово, морфема, її частина, які: 1) структурно вичленовуються в термінах певної терміносистеми, маючи постійну форму; 2) регулярно використовуються для позначення одного чи

кількох близьких понять відповідної науки; 3) характеризуються відзначеними якостями більш ніж в одному терміні [23, 65].

Отже, використання терміноелементів у структурі терміна будь-якої галузі науки забезпечить чітке вираження індивідуальних, специфічних ознак поняття, дасть змогу утворювати короткі та зручні терміни. Проте іншомовні елементи, які широко використовуються в структурі термінів різних галузей наук, дають змогу кваліфікувати їх саме як афіксоїди, оскільки вони є засобом вираження класифікаційної ознаки предмета, явища тощо.

Заслуговує на увагу і теорія про лексико-морфеми. С. І. Ожегов, розглядаючи усічення як один із способів творення композитів, наголошував на „самостійності” афіксоїдів. Їхня „самостійність” зумовлена тим, що в процесі свого функціонування вони стали віддаленими від повнозначних слів, утворивши особливий клас „лексико-морфологічних елементів”, або „лексико-морфем” [138, 35]. До таких „лексико-морфем”, зокрема, належать кореневі елементи іншомовних слів: **авіа-, авто-, астро-, біо-, вело-, вібро-, гео-, гідро-, зоо-, метео-, метро-, мікро-, мото-, радіо-, теле-, термо-, турбо-, фото-** та ін. На думку В.Л.Воронцової, „функціонування „лексико-морфем” зумовлено тим, що деякі скорочення закріпилися в побуті і витіснили відповідні словосполучення, з яких вони утворилися і з якими збігаються за значенням” [41, 101].

Лексико-морфеми розглядає Г. М. Віняр. Але поряд з цією назвою вона пропонує греко-латинські елементи **авто-, агро-, аеро-, аудіо-, біо-, вело-, відео-, еко-, електро-, етно-, кіно-, мікро-, міні-, психо-, соціо-, теле-, фіто-, фото-** називати ще аглютинативними морфемами, бо на відміну від питомих коренів „вони менш обтяжені конкретно-предметним значенням, живомовними асоціаціями” [38, 1]. Проте, за нашими спостереженнями, закони аглютинації не завжди задіяні при творенні композита.

Досліджуючи склад звукової оболонки іменників-композитів та варіанти сполучувальних можливостей компонентів у структурі складного слова, Л. Є. Азарова суфіксоїди трактує як опорні компоненти, або домінанти.

Зокрема, у словах *вагонодобування, машинодобування, мистецтвознавство* опорними компонентами є віддієслівні іменники, які виконують узагальнювальну функцію.

Словотворчі елементи греко-латинського походження в лінгвістиці називають ще „формами, які комбінуються” (Л. Я. Хмелик, Л. В. Мауер). Зокрема, Л. Я. Хмелик у дисертаційному дослідженні „Комбинирующая форма в системе средств английского образования” проаналізувала їх з погляду корелятивності самостійним словам, характеру лексичного значення і дистрибутивної характеристики, а також валентних можливостей. Співвіднесеність із самостійним словом, на її думку, виявляється: а) у плані вираження (словотворчий елемент збігається з самостійним словом, яке утворилося внаслідок усічення основи (**photo-**, **radio-**); б) у фонетичному плані (словотворчий елемент фонетично і семантично збігається зі словом і відрізняється від нього лише формально (**fluo – fluor**); в) в асоціативності з кореневими морфемами самостійного слова (**enter-**; **tele-**, **-phile**). Що ж до характеру лексичного значення, то афіксоїди виступають модифікаторами значення і переважно є однозначними. Залежно від позиції в структурі слова „форми, які комбінуються”, розглядають як одиниці з вільною або фіксованою позицією та відповідно поділяють на чотири дистрибутивних класи: 1) форми, які перебувають в препозиції та всередині слова; 2) форми, які займають серединну та кінцеву позиції; 3) форми, які займають препозицію та постпозицію; 4) форми, які займають препозицію, інтерпозицію, постпозицію [204, 6—15; 125, 70—79].

В українській мові афіксоїдам теж властиві семантичні і генетичні зв'язки з коренями, вони співвідносяться із самостійним словом, мають узагальнений, класифікаційний характер значень, а тому функціонально наближаються до афіксів і навіть мають такі ж дистрибуції. Але афіксоїд, який перебуває в інтерпозиції, втрачає свій проміжний статус, оскільки входить до складу мотивованої основи, наприклад, *електро+станція* і *гідро+електростанція, мото+гонки* і *вело+мотогонки, авто+веломотогонки*.

Проте в лінгвістиці не всі виокремлюють афіксоїди. Автори „Русской грамматики-80” у складносуфіксальних і складнопрефіксальних лексемах повторювані елементи кваліфікують як „зв’язані опорні компоненти” чи „зв’язані компоненти”. Відповідно до цього з-поміж інших виокремлюємо теорію про афіксоїди як „зв’язані компоненти” [161, 242—252; 318—322].

В. В. Виноградов усі регулярні морфеми композита відносить до суфіксів. Зокрема, серед таких формантів визначено іменниковий суфікс **-фікація** зі значенням „обладнувати що-небудь, впливати чим-небудь”: *електрифікація, кінофікація, газифікація* та **-логі(я)**, що позначає наукову спеціальність або яку-небудь сферу теорії і практики: *біологія, психологія, космологія, зоологія, антропологія* [34, 116]. У складі прикметників мовознавець визначає такі книжні суфікси з конкретним значенням, як: **-видн(ий), -подібн(ий), -носн(ий)**. Усі зазначені „суфікси складаються із семантем, що утворюють другу частину складних слів” [34, 187].

У рецензії на працю М. Д. Степанової „Словообразование современного немецкого языка” К. А. Левковська напівафікси як дериваційні одиниці взагалі не визнає [113, 145—152]. Розглядаючи проблему основи у складному слові, що за своїми функціями наближається до афіксів, вона відзначає випадки, „коли деякі основи, що спеціалізуються на функції означуваних компонентів складних слів, поступово, через процес абстрагування, що розвивається за певними правилами, набувають нових якостей і перетворюються у модифікатори значень інших основ” [115, 221]. Проте такі основи, зокрема **-вод, -знавець**, у словах *коновод, кукурудзовод, книгознавець, літературознавець, людинознавець, мовознавець, музикознавець* К. А. Левковська називає суфіксами, зважаючи на їхнє узагальнене значення і функції.

І. М. Кочан у дисертаційному дослідженні „Системність, динаміка, кодифікація слів з міжнародними кореневими компонентами в сучасній українській мові” афіксоїди називає міжнародними компонентами [99, 6].

В. В. Лопатін та І. С. Улуханов вважають зайвим виділення проміжної ланки між суфіксами і коренями, бо, наприклад, елементи **-вод**, **-носець**, **-знавець** зберігають зв'язок з дієсловами. Проте ця думка викликає сумніви, оскільки такі елементи вже зазнали морфологізації, про що зауважував і Ю. С. Сорокін: „Чим більшим стає ряд аналогічних утворень з якою-небудь повторюваною частиною складання, тим більше ця частина морфологізувалася і стала подібною до префікса чи суфікса”. Такі елементи є коренями і утворюють композити з семантично послабленою однією частиною [183, 300]. Н. Д. Василевська, досліджуючи семантичну та функціональну природу греко-латинських терміноелементів у лінгвістичній термінології, називає афіксоїди „морфемоїдами”: „З точки зору граматики – це „морфемоїди” без зрозумілого морфемного статусу і без суворої мовної закріпленості” [32, 74]. На її думку, семантичні, структурні і функціональні можливості таких морфемоїдів виявляються в межах спеціальної метамови, а дериваційні можливості регулюються певними правилами.

Отже, як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві визнається наявність у складних словах проміжних формантів, які належать до словотворчих засобів, бо беруть участь у творенні складних слів і характеризуються словотвірною потенцією, незважаючи на те, що вони поширюються в різних лексичних підсистемах мови і мають різні назви. Складність інтерпретації афіксоїдів полягає в тому, що вони фіксуються в мові і як зв'язані морфеми, і як самостійні; є проміжною категорією між кореневими і афіксальними морфемами, синтезуючи деякі властивості коренів та афіксів; вживаються тільки в композитах і визначаються як носії узагальненого, класифікаційного лексичного значення.

1.2. Структурно-семантичні засади виокремлення афіксоїдів в українській мові

Аналіз літератури та власне процес виділення афіксоїдів зі словників

засвідчив, що для виокремлення афіксоїдів найкраще застосовувати дериваційний, семантичний та формальний критерії.

1.2.1 Дериваційні критерії визначення афіксоїдів

Дериваційні ознаки реалізуються через регулярність та продуктивність афіксоїдів у словотвірному типі, їх частотність і позицію.

Словотвірна регулярність – це повторюваність регулярних і семантичних відношень словотвірно співвідносних слів [161, 136].

Регулярними є такі морфеми, які повторюються в більш чи менш довгих рядах, однакових за своєю структурою, тобто утворених за певною словотвірною моделлю (М. М. Шанський, Є. О. Василевська, З. А. Потіха, М. В. Черепанов, Г. П. Циганенко).

Формальна і семантична регулярність є тією властивістю, яка визначає словотвірний тип. Наприклад, іменники *кригоруб*, *лісоруб*, *льодоруб* з регулярно повторюваним компонентом **-руб** характеризуються: а) семантичним відношенням – „особа – суб’єкт дії”: б) формальним відношенням – складне слово, мотивоване словосполученням *рубати кригу*, *рубати ліс*, *рубати лід* (мотивована основа дієслова + іменник + нульова флексія). А іменники *крокомір*, *молокомір*, *опадомір* належать до одного регулярного словотвірного типу з семантичним відношенням „прилад для вимірювання” та формальними відношеннями – складне слово, мотивоване словосполученням *міряти кроки*, *міряти молоко*, *міряти опади*. Отже, семантична регулярність типу зазначених композитів з постійно повторюваним суфіксоїдом визначається наявністю у всіх словах тотожного словотвірного значення.

М. М. Шанський зазначає, що всі афіксоїди є регулярними, бо саме регулярність відтворення кореневої морфеми в однотипних словах і перетворила їх у перехідну морфему. Як значущі частини слова афіксоїди існують лише в межах складних похідних і тільки як такі морфеми, що

однаковою мірою можливі і в ролі службових, і в ролі кореневих морфем, наприклад, *дощомір* – *міряти*. Ця здатність чи нездатність морфеми виступати як у ролі службової, так і в ролі кореневої є основним показником для розмежування афіксоїдів і афіксів, а отже, складних слів і афіксальних [212, 91].

Досліджуючи словоскладання і префіксацію, М. В. Черепанов відзначає, що всі форманти складного слова є регулярними, бо „регулярність створює умови для оформлення першої частини складного слова в самостійну службову морфему, яка є необхідним компонентом словотвірної моделі” [208, 100].

Е. А. Григорян поряд із регулярністю і продуктивністю, зокрема суфіксоїдів, визначає ще один критерій – співвіднесення їх з початковими коренями повнозначних слів. Наприклад, співвіднесеність суфіксоїда **-лов** з коренем простежується в межах семантичної групи слів із загальним значенням особи, наприклад: *птахолов*, *звіролов*, *риболов*. Компонент **-лов** співвідноситься з одним зі значень дієслова *ловити* – „хватати яких-небудь живих істот із певною метою”. Суфіксоїд **-воз** називає засіб перевезення і співвідноситься із значенням дієслова *возити* – „переміщати, пересувати, доставляти кого-, що-небудь машиною, возом та ін.”: *землевоз*, *водовоз*, *нафтовоз*, *зерновоз* тощо [61, 123, 137—139].

Отже, регулярність афіксоїда виявляється в тому, що він уживається в складі багатьох слів, тобто має високий ступінь відтворюваності, а це створює умови для оформлення першої чи другої частини складного слова в самостійну службову морфему, яка є необхідним компонентом словотвірної моделі.

Для того, щоб визначити, чи є продуктивним формант, А. Бартосевич пропонує розглядати слово в структурному і функціональному плані. „У структурному аспекті похідне слово – це структура, що характеризується певним словотворчим засобом. Функціональний план цієї структури визначається вживанням її в мові з новим значенням на відміну від значення

мотивованого слова” [18, 86].

Більшість регулярних афіксоїдних основ продуктивні. Продуктивні також є ті форманти, що здатні брати участь у творенні нових слів і характеризуються словотвірною активністю (В. В. Виноградов, К. К. Трофимович, Г. П. Циганенко, В. О. Горпинич, Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо). Хоч, на думку М. М. Шанського, регулярні афіксоїди, які вживаються з афіксальною семантикою, не обов’язково повинні бути продуктивними.

Продуктивність афіксоїдів, як і регулярність, розглядається в межах словотвірного типу. Саме продуктивний словотвірний тип є зразком для утворення нових слів. Прикладом продуктивного словотвірного типу можуть бути деривати з префіксоїдом *теле-*, що означає „який діє на далеку відстань або здійснюється на відстані”: *телевимикач, телевимірювання, телекерування, телекомандування, телекомунікація, телереєстрація, телесигналізація, телевізор, телебінокль, телекамера, телемережа, телеміст, телеустановка, телетранслятор* та ін.; „те, що пов’язано з телебаченням, призначене для телебачення”, „телевізійний”: *телеаудиторія, телебойовик, телеваріант, телевипуск, телегерой, телеглядач, теледетектив, теледокументалістика, телероман* тощо.

Слова з префіксоїдом *теле-* належать до різних семантико-словотвірних груп, зокрема:

1) „назви приладів, апаратів, пристроїв та їх частин”, наприклад: *телевізор* – телевізійний приймач, призначений для перетворення радіосигналів зображення і звукового супроводу програм телевізійного мовлення на зображення і звук; *телеекран* – частина телевізора, на якій відтворюється прийняте зображення; *телекамера, телеоб’єктив, телефон, телескоп* тощо;

2) „назви устаткувань та спеціально обладнаних приміщень”: *телецентр* – комплекс устаткування й споруд, що призначені для підготовки

та передавання програм телебачення, *телестудія* – спеціально обладнане приміщення, з якого передають телевізійні програми та ін.;

3) „назви наук та їхніх розділів”: *телемеханіка* – галузь радіотехніки, що вивчає засоби, методи керування;

4) „назви процесів і явищ”, наприклад, *телепоказ* – показ по телебаченню, у телепередачі; *телепатія* – здатність деяких людей передавати на відстань думки і почуття та ін.;

5) „назви повідомлень, сигналів”: *телесигнал* – телевізійний сигнал, що поєднує сигнали зображення та звукового супроводу, випромінювані антеною телевізійного передавача; *телеграма* та ін.;

6) „назви осіб”: *телемеханік* – фахівець з ремонту телевізійної апаратури; *телекритик* – журналіст, який критикує; *телемайстер*, *телеоператор*, *телережисер*, *телехронікер* тощо;

7) „назви передач, телевізійних жанрів”: *теледетектив* – телевізійний фільм із детективним сюжетом; *теледраматургія*, *тележурнал*, *телеклуб*, *телеповість*, *телепортрет* та ін.

Префіксоїд **євро-** останнім часом стає активним формантом при творенні дериватів і утворює продуктивні словотвірні ряди: *євробанк*, *євробанкнота*, *євробачення*, *євровалюта*, *євродолар*, *євродепозит*, *єврогрупа*, *євrorакети*, *євроринок*, *єврочек*, *єврошини* тощо.

Словотвірна активність префіксоїда **актино-** (< грец. *aktis* (*aktinos*) – промінь) мала. Він у складних словах реалізує значення „променеподібний” і утворює переважно назви захворювань: *актинобацильоз* – інфекційне хронічне захворювання тварин (зрідка людини), що супроводжується гнійними ураженнями м’яких тканин голови, шиї, лімфатичних вузлів. Збудник актинобацильозу – мікроскопічний грибок актинобацильоза; *актиномікоз* – хронічне інфекційне захворювання тварин, зрідка – людей, що спричинюється грибками – актиноміцетами; серед тварин на актиномікоз найчастіше хворіє велика рогата худоба.

На думку авторів „Русской грамматики”, „виникненню новотворів усередині продуктивного типу інколи перешкоджають формальна і семантична неможливість приєднання певного форманта до основи слова” [161, 137]. А тому композити можуть бути утворені не лише через словосполучення, наприклад, *лінзоподібний* – подібний до лінзи, а й за аналогією, за певною моделлю, простого приклеювання афіксоїда до основи слова, а саме: *кінобудка, кінодраматург, кінолабораторія, кіноарис*. Отже, афіксоїди несуть у собі постійну якість, вказують на функцію „фахівець, носій, вимірювач, прилад, засіб тощо”. Вони виконують сталу функцію і тому продуктивні.

Необхідно розмежовувати поняття продуктивності і частотності, оскільки „продуктивність словотвірних моделей є категорією, що виражає рух, розвиток, який не можна простежити статистичними даними” [194, 78]. На думку Б. І. Барткова, в основі виділення афіксоїдів лежать кількісні критерії, зокрема продуктивність та частотність. Він приходить до висновку, що „чим вища величина продуктивності у форманта, тим більша ймовірність, що він буде належати до групи префікса, і чим нижча продуктивність, тим ймовірніше, що він буде належати до префіксоїдів”. Цей висновок стосується і суфіксоїдів. Серед продуктивних афіксоїдів він виділяє такі: **-граф, -лог** (*археограф, бібліограф, географ, гідрограф, історіограф, фізіолог, біолог, філолог*); серед малопродуктивних: **-роб, -навт, архі-, супер-, гіпер-** (*астронавт, гіперметрія, гіперфалангія, супереліта, архідиякон*). Середня продуктивність афіксоїдів має становити близько 15 дериватів [16, 21].

Що ж до частотності, то „чим вища частотність форманта в мові, тим більше він наближається до префікса, чим нижча величина частотності, тим більше він схожий на префіксоїд” [16, 22]. На цій підставі до префіксоїдів та суфіксоїдів віднесено форманти, середня частотність яких становить 6 дериватів: **-скоп** (*фільмоскоп, телескоп, перископ, калейдоскоп, дефектоскоп, склероскоп*), **-фон** (*наутофон, магнітофон, диктофон,*

мегафон, телефон, грамофон). Саме частотність, або серійність новоутворень, що здатні сполучатися з основами різних частин мови та семантики, О. П. Буянов відніс до абсолютних критерії виділення проміжних морфем [26, 8]. Такі статистичні дані вживання афіксоїдів не лише характеризують лексичну структуру мови, а й дають змогу з'ясувати активність словотвірних моделей.

Проте не всі мовознавці з цим погоджуються, бо, як зазначає Н. Д. Арутюнова, активність формантів не визначається структурою найбільш вживаних лексем, оскільки вони утворюють вже загальноживаний фонд слів. „Статистичні дані завжди ґрунтуються на структурі слів, що вже існують. За допомогою них можна говорити про морфемний склад лексики, але вони не дають правильного уявлення про справжній у мові словотвір. Статистичні дані швидше характеризують структуру лексики, ніж синхронну систему словотвору. За допомогою них не можна з'ясувати активність моделей, оскільки тут не враховані позамовні чинники, які впливають на словотвір” [12, 55]. Н. Д. Арутюнова у процесі вивчення словотвірної структури мови розрізняє власне лінгвістичні чинники, які обмежують активність формантів, та позалінгвістичні, що безпосередньо пов'язані з розвитком нових понять. До позалінгвістичних вона відносить: обсяг і темпи розширення поняттєвої категорії, що відповідає певному типу словотворення, а також кількість слів, що можуть далі продукувати похідні слова. При цьому зазначається, що відсутність неологізмів – це ще не показник занепаду активної словотвірної моделі.

Про афіксоїдні морфемні та визначення їх як значущих одиниць можна говорити лише за умови, якщо вони стають словотвірно активними. Словотвірна активність реалізується через сполучуваність, коли утворюються дериваційні ряди зі спільним категорійним значенням за моделлю П-д (префіксоїд) + ВО (вільна основа) чи ЗО (зв'язана основа) або ВО (вільна основа) чи ЗО (зв'язана основа) + С-д (суфіксоїд). Наприклад, спільне дериваційне значення „авіаційний”, або „повітряний”, властиве композитам з

аеро-: *аеромаяк* – світловий чи радіосигнальний пристрій, оснащений потужними джерелами світла, які видно навіть у тумані; *аеронавігація* – повітряна навігація; наука про керування літальним апаратом за заданим курсом і висотою у визначений час; *аерореклама* – реклама в повітрі, яку здійснюють за допомогою літальних апаратів; *аеросинусит* – запалення слизової оболонки придаткових пазух носа при зміні барометричного тиску; *аеродинаміка*, *аероклуб*, *аерономія*, *аеростат*, *аеротанк*, *аеротранспорт*, *аерофільтр*.

Своє дериваційне значення „лікування” реалізує суфіксоїд **-терапія** у композитах: *аерогеліотерапія* – лікування повітрям і сонячним промінням; *аерозольтерапія* – вдихання аерозолів, переважно лікарських речовин, для профілактики і лікування захворювань органів дихання; *аероіотерапія*, *аеротерапія*, *кліматотерапія* тощо.

До дериваційних критеріїв визначення афіксоїдів, окрім регулярності та продуктивності, також відносять наявність інтерфіксів **о (е)**, які є характерними для слів з суфіксоїдами (на відміну від слів з суфіксами). „Наявність у слові сполучних морфем „автоматично” свідчить про те, що це слово складне і компоненти, які йдуть за ними, не є суфіксами: чи є ці компоненти повнозначними частинами складного слова, чи функціонують вони уже як афіксоїди – вирішує у цьому випадку характер їх значення та вживання” [210, 260].

Отже, при визначенні афіксоїдів слід зважати на всі зазначені дериваційні ознаки, адже завдяки продуктивності й активності формантів можна точно встановити, чи набуває основа слова класифікаційного значення, і відповідно кваліфікувати її як афіксоїд або ні.

1.2.2. Семантичні засади виокремлення афіксоїдів

Значення морфему встановлюється внаслідок семантичного аналізу слів, які містять цю морфему. Тому у визначенні афіксоїдів беруть до уваги не

лише дериваційні критерії, а й семантичні. Саме через регулярність та продуктивність афіксоїд у структурі композита набуває стандартних, регулярно повторюваних значень. Регулярний компонент складного слова переосмислюється, узагальнюється і поступово стає дериваційним. На думку В. Д. Аракіна, „широке використання одного із слів як елемента багатьох складних слів, що отримали однакове значення за цим компонентом, зумовило виділення цього компонента в свідомості мовців як елемента, за допомогою якого можна утворити нові слова з певним значенням ” [11, 110]. „Афіксоїди як словотворчі одиниці повинні мати ознаки організації семантики словотворчих афіксів. Але як одиниці перехідного характеру афіксоїди повинні мати такі ознаки не в такому „чистому” вигляді, як словотворчі префікси та суфікси [61, 116].

М. Д. Степанова, М. М. Шанський, Є. О. Василевська визнають втрату афіксоїдом повнозначної семантики, зв'язку з повнозначним словом чи коренем. Таке явище М. Д. Степанова та Є. О. Василевська називають „семантичним зблідненням”, а Е. А. Григорян – „семантичним відчуженням”.

Як зазначає Є. О. Василевська, під час поєднання основ „відбувається семантична зміна складного слова, „збліднення” значення одного із компонентів, а це, передусім, призводить інколи до трансформації одного із компонентів...” [30, 17]. Про „спустошення” лексичних значень афіксоїдних елементів, що активно використовуються у складних словах, говорить і Н. Ф. Клименко. „Спустошеність” семантики вона розглядає як „зведення її до загальної ідеї лексичного значення” [83, 64].

Н. С. Кобзар вважає, що для розуміння внутрішньої форми слова потрібно зважати на семантику всіх компонентів. „...Кожен дериватор здатен не лише виражати більш або менш конкретне значення, кодифіковане у словниках, але й указувати на відношення утворених ним термінів до певного семантичного класу. Фактично форманти-афіксоїди є не лише носіями основної частини словотвірного значення, але й своєрідними класифікаторами, що позначають спеціальну категорійну належність

оформлених ними термінів і дозволяють систематизувати ряди похідних...” [92, 124]. І. М. Кочан, Н. Є. Фролова наголошують на тому, що достатньо знати семантику форманта і значення терміна буде зрозумілим.

М. О. Кронгауз зазначав, що семантичний опис афікса є аналогічним семантичному опису лексеми, але з урахуванням ще одного чинника: не тільки семантики контексту, а й семантики мотивувальної основи [103, 179].

Семантика афіксоїдів зумовлена їх проміжним статусом і перебуває на межі значення кореня й афікса. На думку Г. П. Циганенко, значення регулярних афіксоїдів є відносно самостійним, тому що мало залежить від сусідніх морфем і осмислюється ніби поза ними [206, 47]. Вони мають менш узагальнене значення, ніж словотворчі афікси, і більш узагальнене, ніж лексичні одиниці (корені). А тому значення афіксоїдів слід кваліфікувати як модифікаційне та класифікаційне. Наприклад, префіксоїд **аква-** (< лат. aqua – вода) виступає із значенням „вода”, „водяний” у дериватах: *аквакомплекс* – ділянка океанічного середовища, якій властиві специфічні особливості води, рельєфу дна та біоти; *аквакультура* – промислове розведення і вирощування господарсько важливих водних організмів у контрольованих умовах; *акванавтика* – наука, яка вивчає можливості, а також досліджує способи і засоби тривалого перебування людини під водою; *акваплан* – плоскодонний плотик з фанери чи склопластику, що служить для переміщення людини по воді за допомогою буксирного шнура катера чи моточовна тощо. Питомий префіксоїд **метало-** відповідає слову *метал*, наприклад: *металопластик* – матеріал, що складається з металевого наповнювача і покриття з пластику; *металобрухт*, *металокераміка*, *металоконструкція*, *металокріплення*, *металообробка*, *металопрокат*, *металофурнітура* та ін.

А суфіксоїд **-типія** вказує на зв'язок з поняттями „відбиток”, „друк” в іменниках: *акватипія* – дарування малюнків водяними фарбами, які не містять олії; *автотипія* – спосіб поліграфічного відтворення напівтонових зображень (фотознімків, акварельних малюнків, олійного живопису) шляхом фотографування їх через сітку і виготовлення кліше з друкувальними

елементами у вигляді дрібненьких рельєфних крапок різних розмірів; *мікротипія, фототипія*; суфіксоїди **-стат, -статика** виступають з класифікаційним значенням „нерухомий” у словах: *кріостат* – пристрій для підтримування низьких температур у замкненому середовищі; *гідростатика, стратостат*; формант **-тека** в композитах відповідає поняттю „сховище”: *фільмотека* – установа, що збирає, зберігає й видає документальні, художні, навчальні та інші звукозаписи в тимчасове користування; *ігротека, бібліотека, гліптитека, пінакотека, фонотека, фототека*.

У слові афіксоїди виступають базовими (опорними) одиницями, домінантою у формуванні класифікаційного лексичного значення слова. Наприклад, суфіксоїди **-воз, -хід, -літ** як базові (опорні) форманти, мають більш узагальнене значення, ніж дієслова *возити, ходити, носити* у вільному вживанні. Узагальнене значення афіксоїдів формується через їхню здатність утворювати продуктивні словотвірні моделі. Наприклад, у медичній галузі продуктивні словотвірні ряди на позначення фізичного стану людини, процесів, пов’язаних з їх лікуванням, утворюються за допомогою префіксоїдів: **ангіо-, артро-, гастер-, гастро-, дермато-, кардіо-** тощо. Префіксоїд **ангіо-** (< грец. angeion – судина) у композитах відповідає поняттям „судина”, „судинна система”, **артро-** (< грец. arthron – суглоб) у складних словах вказує на зв’язок означуваних понять із суглобами, **дермато-** (< дерма) означає „шкіра”, „шкірна хвороба”, **кардіо-** (< грец. kardia – серце) стосується серця, **гастер-, гастро-** (< грец. gastēr (gastro) – шлунок) відповідає поняттям „шлунок” або „черевна частина тіла”, **бласто-** (< грец. blastos – пагін, зародок) відповідає поняттям „відгалуження”, „зародок”. Префіксоїди переважно беруть участь у творенні **назв хвороб**: *ангіоневроз* – захворювання центральної нервової системи, що характеризується функціональним розладом іннервації кровоносних судин; *бластомікоз* – інфекційна хвороба людини, спричинювана бластоміцетами; **стану організму хворого**: *ангіоспазм* – патологічне звуження просвіту дрібних артерій, унаслідок чого різко зменшується або зовсім припиняється циркуляція крові в них; *ангіостеноз* –

звуження судин; *кардіосклероз* – захворювання людини, в основі якого лежить розростання в м'язах серця (внаслідок запалення або недостатнього кровопостачання) сполучної тканини; *артралгія* – болі в суглобах при різних захворюваннях; **процесів, пов'язаних з лікуванням хвороб:** *артродез* – хірургічна операція створення повної нерухомості суглоба з метою відновлення втраченої при деяких захворюваннях чи ушкодженнях опороздатності кінцівки; *артропластика* – пластична операція, метою якої є відновлення рухомості суглоба; *кардіохірургія* – лікування серця за допомогою хірургічних операцій.

Отже, кожен із формантів має значення, яке зафіксоване у словнику, що відображає його сферу функціонування. Поряд з тим значення афіксоїдного деривата може по-різному виявлятися: воно може розширюватися, звужуватися, змінюватися. А тому, щоб зрозуміти семантичну природу композита, потрібно зважати на значення усіх його складників.

1.2.3. Співвіднесеність семантики афіксоїда з лексичним значенням афіксоїдного деривата

На цей час розвитку вітчизняного мовознавства лише почали досліджувати словотвірну і лексичну семантику, внутрішню структуру афіксоїдних дериватів, мотивацію їх компонентів з відповідними синтаксичними конструкціями.

А. Ю. Фомін, досліджуючи семантику афіксоїдних дериватів, зазначав, „що існують складніші зв'язки між значенням етимона та терміноелемента, з одного боку, між значенням терміноелементів і складеного терміна, – з другого, з третього – між значенням терміна та його складових і поняттям, а також складніші зв'язки значень у межах словотвірних і парадигматичних рядів, – зв'язки, опис і пояснення яких не може обмежитися лише „розпізнаванням” і „декодуванням” [202, 96]. Ці зв'язки справді є складними, бо не завжди значення слова впливає зі значення префіксоїда чи суфіксоїда.

А тому трапляється так, що афіксоїди беруть участь у творенні дериватів різних семантико-словотвірних груп.

О. С. Кубрякова неодноразово наголошувала на тому, що складні слова мають свої особливості, оскільки будуються вони як синтаксичні структури шляхом оформлення типів зв'язку, а не як морфологічні структури простих слів через уточнення семантики їхніх складників.

Видається правомірним розв'язувати питання семантики та структури композитів з афіксоїдами, аналізуючи семантику словосполучення, оскільки деякі з них будуються як синтаксичні структури, семантику афіксоїдів та семантику композита в цілому. В основі дослідження структури композитів лежить морфемний аналіз, унаслідок якого встановлюється їх морфемна структура, словотвірний аналіз, за допомогою якого виділяються словотвірні структури складних слів, а також аналіз складних слів методом перифраз.

Польський мовознавець В. Дорошевський запропонував метод перифраз для дослідження семантики композитів. Цей метод використано у працях З. М. Волоцької, Н. Ф. Клименко, О. С. Кубрякової, О. І. Моїсеєва. Він передбачає розкриття значень складних слів через „синтаксичну паралель, що визначає у дериваті логічно впорядковане відношення між членом окресленим (суфіксом) і тим, що окреслює слово (деривативна основа), та членами перифрази” [86, 51]. Так, дериватові *риб-о-лов* відповідає перифраза „той, хто ловить рибу”. Перифразування дає змогу розкрити лексичне значення деривата через семантику компонентів, а також встановити узагальнене, спільне для певного лексико-семантичного розряду слів значення, тобто словотвірне значення. У випадку афіксоїдів – класифікаційне значення. За цією моделлю об'єднують із семою „той, хто ловить когось (щось)” слова у словотвірний тип, наприклад: *китолов* – той, хто ловить китів; *людолов* – той, хто ловить людей; *забирає їх у полон*; *краболов* – той, хто ловить крабів.

Унаслідок цього можна визначити не лише деривативну основу композита, а також його значення. А тому „словникові статті відіграють усе більшу роль в описі словотворчої семантики, коли стоїть завдання

словотворчо витлумачити похідне слово, так подати його дефініцію, щоб до неї входила як складова частина значення мотивуючого слова” [86, 53].

Кожен композит, що інтерпретується перифразою, фактично співвідноситься зі словосполученням. На думку Н. Ф. Клименко, „такий підхід при доборі перифрази дає змогу виділити мотивовані, напівмотивовані та немотивовані деривати” [86, 52]. До мотивованих будуть належати слова, що вільно трансформуються в речення на зразок *людинолюб – той, хто любить народ*; прикладом напівмотивованості будуть виступати лексеми, у перифразуванні яких необхідно брати слова, яких немає в основі деривата *місяцехід – самохідний апарат для дослідження поверхні Місяця*. У немотивованих дериватів значення слова пояснюється іншими словами, наприклад, *нектаронос – квіткова рослина, що виділяє нектар*; *льодохід – рух льоду за течією річки під час її скресання*; *маслороб – 1. Фахівець із маслоробства; 2. Робітник, який працює на маслоробні*.

О. І. Моїсєєв також пропонує семантику новоутвореного слова досліджувати за допомогою словотвірної перифрази. На його думку, словотвірна перифраза – це словотвірне тлумачення, словотвірна семантизація похідних слів. Вона складається із узагальненої (категорійної, займенникового типу: той, хто) і конкретизувальної ознаки. Наприклад, *кашовар* (видове) і перифраза – той, хто варить кашу (родове). Отже, за цим методом правильно утворена перифраза дає змогу встановити регулярний формант.

Метод перифраз використано в дисертації для дослідження словотвірного значення композитів з питомими афіксоїдами і порівняння зі словниковими статтями, оскільки часто сама перифраза не збігається з дефініцією. Це дає змогу встановити відповідність між формальною та семантичною похідністю слів, бо „з одного боку, вони виявляють більшу порівняно з морфологічно простими словами відмінність між морфемною і словотвірною структурами, з другого – у них за зовні схожим співвіднесенням з подібними (такими, які демонструють подібний синтаксичний зв’язок компонентів) словосполученнями приховані нетотожні семантичні їх

відношення, зумовлені індивідуальними лексичними значеннями поєднаних у словосполучення складників різного роду конотаціями” [86, 54]. Наприклад, іменник *книгознавець* і *краєзнавець* співвідносяться із словосполученням *знати книги* і *знати край*, але з різними перифразами – *фахівець з книгознавства* і *той, хто досліджує історію, географію, етнографію певної місцевості*. Чи, наприклад, складні слова *людинознавець* і *матеріалознавець*, які співвідносяться з такими реченнями та словосполученнями: *той, хто добре знає, розуміє людину, її почуття, думки, тривоги, її світ (про письменників)* і *фахівець із матеріалознавства*. Цей метод у дисертації використано при визначенні способів творення питомих афіксоїдних дериватів.

У визначенні семантики афіксоїдних дериватів взято до уваги також семантику афіксоїда та основи, з якою він сполучається, і слова загалом, адже афіксоїд не завжди має однакове значення у всіх афіксоїдних дериватах. На семантику афіксоїда може накладатися семантика мотивувальної основи. А тому значення афіксоїда в одних дериватах є домінуютьною (класифікаційною, модифікаційною), а в інших вона послаблена.

1.2.4. Формальні ознаки афіксоїдів

Серед формальних критеріїв О. В. Азарова відзначає здатність афіксоїдів виступати у слові то у функції афікса, то у функції повнозначного компонента слова. На таку подвійну особливість вказували О. І. Смирницький, І. М. Кочан. Тут формальні принципи пов'язані з позиційними характеристиками афіксоїдних формантів. Більшість дослідників відзначає, що афіксоїди можуть змінювати семантику залежно від позиції, а відповідно, і змінювати свій словотвірний статус. Зміну семантики можна простежити тоді, коли афіксоїди або вживаються як самостійні слова, або виступають кореневою морфемою у структурі простого слова. У процесі дослідження було встановлено, що деякі іншомовні суфіксоїдні основи

виявляють здатність виконувати функцію кореня. Через семантичні і генетичні зв'язки з кореневими морфемами вони лексикалізуються і функціонують як еквіваленти слів: вільно переміщаються у слові, мають двоваріантну позицію (їх ще називають позиційно незакріпленими). При цьому значення такого форманта може змінюватися. Наприклад, частина іменників із словотворчим формантом **-лог** утворена поєднанням двох іншомовних основ, які в інших словах можуть виконувати функцію префіксоїда (*дендролог* (дендро- і -лог) – *дендропарк* (дендро- і -парк). У слові *дендропарк* перший компонент виконує роль префіксоїда, що за значенням співвідноситься зі словом „дерево”, а у слові *дендролог* компонент **-лог** перебирає на себе роль класифікатора (виконує функцію суфіксоїда), і „формальний” префіксоїд виконує роль кореня (*біолог* – < біо- +-лог; *ідеолог* – < ідео +-лог тощо). Аналіз слів такого типу засвідчує узагальнене, класифікаційне значення кінцевого елемента складного іншомовного слова.

Для розмежування формального статусу афіксоїдних основ О. В. Азарова пропонує використовувати прийом словотвірної опозиції та прийом підставлення. Якщо слово з аналізованим елементом вступає в словотвірну опозицію з безафіксом словом, то це афікс. Якщо воно утворює словотвірну опозицію з композитом, то це компонент складного слова [6, 5]. Прийом підставлення полягає в заміні слова з афіксоїдом його синонімом.

Отже, формально складне слово містить у собі дві категорії: одна відображає об'єктивну природу речей, а інша – фігуру думки (за схемою: конкретне (коренева основа) і узагальнене значення (афіксоїд)), тобто роль афіксоїдів полягає в об'єднанні в одній лексемі двох значень. Спеціалізація значення початкової та кінцевої основи може супроводжуватися зміною її зовнішнього вигляду порівняно з такою ж основою в початковій слівній позиції, що призводить до поглиблення відмінностей між цими основами в ролі кореня та в ролі післякореневого чи докореневого компонента основи. Таке формальне розходження між основами в початковій та в кінцевій позиціях можна розглядати як наступний крок на шляху суфіксалізації

останніх [86, 190]. Отже, формальні ознаки афіксоїдів перебувають у прямій залежності від основ, з якими вони сполучаються, від кількості дериватів, які утворюють префіксоїди та суфіксоїди.

1.2.5. Позиційні та комбінаторні особливості афіксоїдів

Визначальними для надання кінцевим основам складних слів певного статусу є їхні комбінаторні властивості, оскільки „на зміну функціонального навантаження відносно самостійних кінцевих компонентів основ істотно впливають свобода їхнього переміщення в слові, тип сполучуваних з ними морфем, їхня комбінаторна сила, здатність до формального варіювання та вироблення спеціалізованих узагальнених значень” [78, 186].

Позиція морфеми – це місце її в лінійній послідовності морфем слова. Як відомо, ядерну (центральну) позицію займає корінь. Ліворуч від нього розміщуються префікси, праворуч – суфікси (*за-біл-и-ти, по-за-біл-юва-ти*). Флексія закінчує слово (*пиш-е, пис-а-ти-м-уть*), постфікс стоїть після закінчення (*за-городж-у-ють-ся*) чи суфікса (*вид-н-і-ти-ся*) [196, 464]. Звичайно, кожен клас репрезентує свої позиційні можливості. Їх можна виявити в дослідженні морфемної структури слів, валентності морфем, вивченні закономірностей конструювання морфемних структур слова (довжини, глибини слова).

У лінгвістичній літературі поряд із поняттям *позиційний потенціал* часто вживається і термін *комбінаторний потенціал* морфем (*комбінаторна свобода, словотвірна комбінаторика, комбінаторні можливості*). Проте чітко не визначено співвідношення цих понять. О. С. Ахманова ототожнює їх (позиційний – той, що визначається позицією, оточенням; залежний) [14, 200, 333]. Н. Ф. Клименко комбінаторну ознаку суфіксоїдних основ розглядає як здатність бути або в препозиції, або в постпозиції. Вона наголошує на тому, що „іншомовним основам властиві ширші комбінаторні можливості в складних словах, які знаходить вияв у здатності їх бути або в

препозиції, або в постпозиції. Така комбінаторна ознака основ у межах складних слів становить особливість тільки запозичених основ. Вона, очевидно, пояснюється їх максимальним структурним наближенням до афіксів, зумовленим частковою десемантизацією. Переважна ж більшість основ у межах складного слова обирає або першу, або останню позицію. Ті, що займають постпозицію і мають комбінаторні можливості суфіксів, можуть називатися суфіксоїдами” [86, 65].

Терміни *комбінаторний* і *позиційний* на морфемному рівні можна розглядати як синоніми, які характеризують місцезрештування морфеми. Проте іноді їх уживають у співвідношенні: загальне (комбінаторне) і конкретне (позиційне). Поняття *комбінаторний* передбачає формальне з'єднання морфем (за допомогою інтерфікса чи без нього: *океанологія, планетологія, біологія, гастроскопія, картограма, баростат, барограма, віброскоп, імуногенез, галофіти, галофоби, гіперморфоз, зооциди, карботермія*). Поняття *позиційний* означає той, що зумовлений місцем у слові, це конкретне розташування морфеми в лінійній послідовності складного слова, здатність афіксоїда у структурі складного слова бути або в препозиції, або в постпозиції (наприклад, *патологія і логопед; графоман і гідрограф, курсограф; філологія – русофіл, українофіл*). Саме через комбінаторні властивості позиція морфеми може бути вільною або закріпленою (фіксованою).

Залежно від того, як саме комбінуються суфіксоїд та інший формант (за допомогою інтерфікса чи без нього), визначають різні позиційні властивості суфіксоїдів. При цьому особливу увагу слід звертати на зміну значення іншомовної суфіксоїдної основи, оскільки деякі з них характеризуються максимальним структурним наближенням до афіксів і здатні до часткової десемантизації. Серед суфіксоїдів, які втратили зв'язки зі своїми спільнокореневими словами, можна назвати форманти **-евт**: *терапевт, фармацевт*; **-іт**: *бронхіт, ларингіт, трахеїт, енцефаліт*; **-ит**: *отит, цистит*; **-ін**: *бальзамін, морфін*; **-атор** *імператор, триумфатор* та ін. Н. Ф. Клименко

суфіксоїд **-ом** (< грец. *onkos* – пухлина) розглядає як суфіксальну морфему: *глаукома, лейкома, міома, неврома, остеома, папілома, саркома, склерома, трахома, фіброма, фіброміома* [83, 65]. З цим важко погодитися, оскільки він ще зберігає зв'язок з коренем „пухлина”. До частково десемантизованих афіксоїдних основ не відносимо також формант **-оїд**, який теж зберігає зв'язок з коренем „подібний до”: *аденоїд, алкалоїд, антропоїд, астероїд, гіперболоїд, еліпсоїд, кристалоїд, монголоїд, негроїд, параболоїд*.

Згадувані запозичені основи найчастіше використовують у термінологічній лексиці. Проте наявна відчутна відмінність у ступені суфіксоїдності зіставляваних основ. Незапозичені основи в українській мові активізують здебільшого одну певну позицію в слові (першу або другу). Особливо це стосується усічених (еліптичних) основ, що збігаються з коренем. Наприклад, основи **-нос** (*носити*), **-мір** (*міряти*), **-пис** (*писати*) жодного разу не засвідчені в складних словах у першій позиції. Основа **-люб** виступає один раз в першій позиції в застарілому слові *любомудр*. Запозичені ж основи трапляються в першій та другій (останній) позиціях слова: *патологія* і *логопед*.

Водночас, префіксоїди не можуть мати статус префікса через те, що мають співвідносні слова (кореляти), наприклад: *стереофільм, стереокіно – стерео*. Префікси таких корелятивів не мають, оскільки афікс – це такий елемент, який поза словом функціонувати не може.

З'ясовано, що суфіксоїдні основи іншомовного походження займають різні позиції у структурі слова.

Більшість іншомовних основ композитів завжди перебувають у післякореневій позиції. Таких суфіксоподібних основ у Словнику іншомовних слів (1985 р.) подано близько тридцяти, наприклад, суфіксоїд **-завр** (< грец. *sauros* – ящірка), що позначає різні види викопних плазунів у словах *брахіозавр, іхтіозавр, бронтозавр, динозавр, пелікозавр, птерозавр; -зой (< грец. *zōē* – життя), що в словах *мезозой, палеозой, фанерозой* вказує на зв'язок з поняттям „життя”; **-фікація** (< лат. *ficatio* < *facio* – роблю) означає*

„здійснення”, „втілювання” в словах *гуміфікація, газифікація, теплофікація*; **-терій** (< грец. thēgion – звір) у словах *динотерій, індикотерій, бронотерій* відповідає поняттю „викопа тварина”; **-тека** (< грец. thēkē – сховище) означає „сховище”, „вмістище” у словах *фонотека, фільмотека, бібліотека*; **-цид** (< лат. caedo – убиваю) у словах *геноцид, біоцид, інсектицид* відповідає поняттю „знищення”; **-скоп** (< грец. skoreō – спостерігаю) вказує на зв’язок з поняттям „спостереження” у словах *анемоскоп, єпископ, епідіаскоп, мікроскоп*; **-гамія** (< грец. gamos – шлюб) означає „шлюбність” у словах *моногамія, полігамія*; **-томія** (< грец. tomē – відрізування, відсікання) відповідає поняттю „розтин” у словах *остеотомія, торакотомія*; **-ген** (< грец. genēs – народження, який народжується) у словах *колаген, глікоген, фелоген, фібрикоген* означає „який походить від чогось”, „який утворює щось”. Частина афіксоїдів завжди мають препозитивну позицію. Наприклад, префіксоїд **окси-** (< гр. oxys – кислий) у складних словах означає „наявність кисню в сполуках або сумішах”: *оксигемоглобін, оксидази*; **орто-** (< грец. orthos – прямий, вірний) відповідає поняттям „прямий”, „правильний”: *ортогенез, ортогнатизм, ортодонтія, ортодромія, ортоклаз*; **ото-** (< грец. us (ōtos) – вухо) у складних словах відповідає поняттям „вушний”, „вушна хвороба”: *отоларингологія, отоліти, отосклероз*; **гомо-** (< гр. homos – рівний, однаковий) у композитах означає „рівність”, „подібність”, „однорідність”, „єдність”: *гомозигота, гомоалелізм, гомопластика, гомосфера, гомотетія (мат.), гомотрансплантація, гомоцентричний*; **дендро-** (< лат. dendron – дерево) у композитах відповідає поняттю „дерево”: *дендропарк, дендрофлора*; **голо-** (< гр. holos – весь, повний) відповідає слову „весь”, „повний”: *голокриновий, голофани*; **палео-** (< грец. palaios – стародавній) має значення „старовинний”, „давній”: *палеоботаніка, палеогеохімія, палеомагнетизм, палеофауністика*; **петро-** (< грец. petros – камінь, скеля) у композитах відповідає поняттям „камінь”, „гірська порода”: *петрогенезис, петрогліфи*; **магніто-** (< грец. magnētis – магніт) відповідає поняттю „магнітні явища”: *магнітогідродинаміка,*

магнітооптика, магнітопауза, магніострикція, магнітосфера; міо- (< грец. *mys* (*myos*) – м'яз) означає „м'яз”: *міобласти, міозит, міокард; мело-* (< грец. *melos* – пісня) означає „пов'язаний зі співом, музикою”: *мелодекламація, мелодрама, мелопея; мета-* (< грец. *meta* – після, через) – префіксоїд, що означає „проміжне становище, зміну, перетворення”, „звільнення від чогось”: *метагалактика, металогіка, метамерія, метанефрос, метасоматизм, метатеорія, метафаза, метацентр, метагемоглобін* та інші афіксоїди.

Багато суфіксоїдів можуть приєднуватися до початкової основи за допомогою інтерфікса: **-план** (< лат. *planum* – площа) у слові **екран-о-план** – літальний апарат, рух якого поблизу земної або водної поверхні пов'язаний з екрануювальним ефектом; **-генез** (< грец. *genesis* – походження) у слові **фронт-о-генез** – утворення атмосферного фронту; **-ліз** (< грец. *lysis* – розпад, розторгнення) у слові **фронт-о-ліз** – розмивання атмосферного фронту і його поступове зникнення; **-філ** (< грец. *philos* – друг, прихильник) у слові **диск-о-філ** – колекціонер, збирач дисків; **-скоп** (< грец. *skopeō* – спостерігаю) у слові **фільм-о-скоп** – оптичний апарат для демонстрування діафільмів; **-грама** (< грец. *gramma* – риска, літера, написання) у слові **телефон-о-грама** – повідомлення, передане телефоном тощо.

У кінцевій позиції суфіксоїди можуть приєднуватися до початкової основи й без інтерфікса: **батиплан** – одномісний глибоководний апарат, **гідрофобія** – водобоязнь, **барофобія** – страх перед тягарями, **гідрофілія** – пристосованість рослин до життя у водному середовищі, **люксметр** – прилад, який вимірює освітленість у люксах, **вакуумметр** – прилад для вимірювання тиску розріджених газів або повітря в замкненому просторі тощо.

Більшість дослідників відзначає, що афіксоїди можуть змінювати семантику залежно від позиції. Проте такі елементи не можна назвати афіксами, оскільки вони зберігають семантичний зв'язок із самостійним словом. Установлено, що „зміна семантики відбувається обов'язково, але зміна її у різних компонентів може бути різною” [6, 4]. Зміну семантики

можна простежити тоді, коли афіксоїди або вживаються як самостійні слова, або виступають кореневою морфемою у структурі простого слова. Зокрема у процесі дослідження було встановлено, що деякі іншомовні суфіксоїдні основи виявляють здатність виконувати функцію кореня. Завдяки семантичним і генетичним зв'язкам з кореневими морфемами вони лексикалізуються і функціонують як еквіваленти слів: вільно переміщаються у слові, мають двоваріантну позицію (їх ще називають позиційно незакріпленими). Таким прикладом можуть слугувати питомі та іншомовні форманти **авто-, євро-, фото-, -манія, -фобія, -терапія, мало-, багато-, -бетонний, -вимірювальний, -заготівельний, -захисний, -збиральний, -кілограмовий, -хімічний, -технічний** та ін.

У двоваріантній позиції можуть перебувати і суфіксоїди **-птер, -стат, -статика, -ол, -фаг**. Афіксоїд **-птер** (< грец. *pteron* – крило) уживається в словах *гіменоптери, орнітоптер* і *птеродактиль, птерозавр*, відповідаючи поняттям „птах”, „комаха”, „літальний апарат”. Суфіксоїди **-стат, -статика** (< грец. *statos* – стоячий, нерухомий) вказують на незмінність положення, стану. Але в низці слів **-стат** означає „прилад”, „пристрій”: *целостат* – допоміжний астрономічний інструмент, що складається з рухомого плоского дзеркала і годинникового механізму; *баростат* – прилад для підтримування в невеликих холодильних камерах заданого тиску; *аеростат* – літальний апарат, легший за повітря, підйомна сила якого створюється наповненням оболонки легким газом; *гідростат* – підводний апарат для проведення підводних досліджень і робіт; *гідростатика* – розділ гідромеханіки, що вивчає закони рівноваги рідини, а також дію рідини на стінки посудин та на занурені в ній тверді тіла. У поданих прикладах **-стат** є суфіксоїдом, оскільки він „сприяє спеціалізації значення слова, його узагальненню (категоризації), формуванню значень, не властивих цій основі у початковій позиції” [78, 188]. А в позиції кореня цей елемент виражає значення сталості, пасивності, рівноваги, пор.: *стат-ик(а)* – 1) розділ механіки, у якому вивчають рівновагу тіл під дією сил; 2) стан спокою або рівноваги; *статоскоп* – барометричний

прилад для вимірювання найменших змін атмосферного тиску: *стат-ист* – 1) актор, що виконує другорядні ролі без слів; учасник масових дій; 2) *перен.* той, що бере пасивну участь у чому-небудь; *статоліти* – 1) тверді утвори, розташовані на поверхні клітин, що сприймають різноманітні механічні подразнення. Частина органа рівноваги в деяких безхребетних, усіх хребетних тварин і людини. Формант **-ол** у препозиції в словах *олеїн, олеум, олеографія, олеонавт, олететрин, олефіни* зберігає ознаки кореневої морфеми, а у постпозиції – „це типова суфіксоїдна основа, що вказує на зв'язок з поняттями „олія”, „масло”, „мастило””: *бензол, валідол, димедрол, етазол, іхтіол, ксилол, ментол, нігрол, нітробензол, полістирол, риванол, толуол, фенол* – і на віднесеність цих іменників до назв органічних речовин та лікарських препаратів” [83, 66]. Позиційно незакріплена іншомовна основа **-фаг** (< грец. *phagos* – пожирач) означає „той, що поїдає”, „той, що поглинає”. У слові *бактеріофаги* (віруси бактерій, які заражають бактеріальні клітини, розмножуються в них і часто спричиняють їхнє руйнування) елемент **-фаг** виконує функцію суфіксоїда із кваліфікаційним значенням „руйнувати”, „поїдати”. Такі ж значення зберігає і коренева морфема в препозиції в словах *фагоцити* – клітини тварин і людини, що здійснюють фагоцитоз; *фагоцитоз* – активне захоплення і поглинання живих клітин одноклітинними організмами або особливими клітинами – фагоцитами.

У структурі слова деякі іншомовні суфіксоїди виявляють здатність виконувати функцію префіксоїда (із деякими фонеморфологічними змінами). При цьому слід зазначити, що семантика таких елементів дещо видозмінюється. Так, афіксоїди **-граф, -графія, -графо** співвідносні з поняттям „пишу”, „креслю”, „зображую”. Проте префіксоїд **графо-** відповідає поняттям „письмо”, „почерк”, „креслення”, „малювання” (*графопроєктор, графологія*), а суфіксоїд **-граф** означає особу, що пише (*комедіограф*), прилад, що записує (*ергограф, арифмограф, піранограф, дилатограф, стетофонограф, афінограф, барограф, кардіограф, сейсмограф, курсограф, лімніграф, мареограф, метеорограф, хронограф*), а також означає фахівця з

певної галузі науки (*археограф, бібліограф, географ, гідрограф, історіограф, картограф, лексикограф, літограф, палеограф, стенограф, топограф, фотограф, етнограф*). Суфіксоїд **-графія** вказує на зв'язок з поняттями „записування”, „відображення” (*стенографія, літографія, бібліографія, ксерографія, плетизмографія, хронографія* тощо). Препозитивну та постпозитивну позиції виявляють і форманти **біо-** і **-біоз**, що мають зв'язок з поняттям „життя”. До речі, префіксоїд **біо-** у складних словах відповідає поняттю „біологічний”, „життя” (*біоакустика, біогенез, біодинаміка, біокорозія, біотип, біомаса*), а суфіксоїд **-біоз** вказує на зв'язок з життєвими процесами (*аноксидіоз, симбіоз, анаеробіоз, парабіоз*). Іншомовні основи **кардіо-** і **-кардія**, утворені від грецького *kardia*, що означає „серце”, теж виявляють різні позиції. Проте препозитивна основа **кардіо-** має двоє значень: 1) той, що стосується серця, наприклад, *кардіосклероз*; 2) той, що стосується кардіології: *кардіоцентр, кардіохірургія*. Формант **-кардія** у складних словах вказує на захворювання серця: *брадикардія, тахікардія, декстрокардія*. Позиційну варіативність виявляють афіксоїди **фоно-** і **-фон, -фонія**. Перші два елементи **фоно-** і **-фон** у складних словах вказують на зв'язок з поняттям „звук” (*гідрофон, мікрофон, телефон і фоностилістика, фонокардіографія*), а елемент **-фонія** відповідає поняттю „звучання” (*поліфонія*). Такі опозиції поповнюються префіксоїдом **антропо-**, що відповідає поняттям „людина”, „людство”, та суфіксоїдом **-антроп**, що відповідає поняттю „викопна людина”, наприклад, *пітекантроп*.

Аналіз також засвідчив, що подвійну позицію можуть мати ще такі афіксоїди: **андро-** – **-андрія** (*андрофобія – протерандрія*), **гено-** – **-генез** (*генотип – партеногенез*), **грамо-** – **-грама** (*грамофон – телеграма*), **дермато-** – **-дерма** (*дерматогліфіка – мезодерма*), **лізо-** – **-ліз** (*лізоформ – гідроліз*), **літо-** – **-літ** (*літогліфіка – мезоліт*), **лого-** – **-логія** (*логогриф – діалектологія*), **метро-** – **-метрія** (*метроном – геометрія*), **морфо-** – **-морфізм, -морфи** (*морфогенез – пітономорфи*), **пато-** – **-патія** (*патогенез – метропатія*), **скафо-** – **-скаф** (*скафоцефалія – батискаф*), **термо-** – **-термія**

(термобарокамера – гіпотермія), **типо-** – **-типія** (типометр – фототипія), **топо-** – **-топи** (топонімія – ізотопи), **тропи-** – **-троп** (тропосфера – хромотропи), **філо-** – **-філія** (філокартія – гідрофілія), **фіто-** – **-фіти** (фітобентос – геофіти), **хромо-** – **-хромія** (хромосоми – поліхромія).

З огляду на сказане, можна стверджувати, що встановити статус суфіксоїдів у слові дозволяє аналіз усього спектру властивих їм семантичних, комбінаторних та позиційних характеристик. Кінцеві компоненти таких композитів можуть реалізовуватися в постійно закріпленій суфіксоїдній позиції зі спеціалізованим, кваліфікаційним значенням; сполучатися з препозитивною основою за допомогою інтерфікса або без нього; демонструвати весь набір ознак кореневого слова. Позиційні особливості афіксоїдів виявляються також у тому, що частина афіксоїдів (із деякими фонеморфологічними змінами) може виступати як у функції префіксоїда, так і у функції суфіксоїда. У початковій позиції слова такі основи приєднуються за допомогою інтерфікса, а в кінцевій – сполучаються переважно з нульовою флексією або ж з одним суфіксом та флексією.

Через свої позиційні особливості суфіксоїди можуть асоціюватися з самостійним словом або зберігати ледь помітні зв'язки зі спільнокореневими словами. Такі асоціації та зв'язки дозволяють сприймати їх як компоненти складних слів з семантикою класифікаторів.

1.3. Способи творення композитів з афіксоїдами

Питання способу творення афіксоїдних дериватів і до сьогодні є актуальним, оскільки немає спільної думки щодо їх творення: вони творяться на основі словосполучень (М. Я. Плющ, Н. Ф. Клименко, М. М. Паночко, С. І. Абакумов, В. П. Григор'єв, Е. Л. Гінзбург, Е. Бенвеніст, Л. В. Сахарний, Н. О. Янко-Триницька, З. М. Волоцька), за допомогою основоскладання, аббревіації, за аналогією (М. М. Шанський, Н. Д. Арутюнова, Е. А. Григорян, Ю. С. Сорокін, С. Ю. Адліванкін) та відповідно до наявних у мові моделей

(М. Д. Степанова, Є. О. Василевська, О. О. Земська, Ю. С. Сорокін, А. А. Дем'янюк та ін.).

Так, С. І. Абакумов, В. П. Григор'єв творення складних слів розглядають лише на базі словосполучення, компоненти якого мають бути повнозначними словами, наприклад: *водонос – носити воду, істи землю – землейд*. На думку В. П. Григор'єва, складним словом воно буде до того часу, поки буде паралельно функціонувати в мові словосполучення, що мотивувало його утворення: „маючи єдине значення і нейтралізуючи у своїй структурі граматичні відношення між компонентами первинного словосполучення, складне слово перетворюється в просте чи афіксальне у тому випадку, якщо воно втрачає співвідносність із словосполученням” [56, 221]. Е. Бенвеніст також розглядає складні імена „не як морфологічні типи, а як синтаксичні структури. Іменникове складання – це мікросинтаксис. Кожний тип складних імен слід вивчати як трансформацію якого-небудь типу синтаксично вільного висловлювання” [21, 241].

Звичайно, зв'язок між складним словом і словосполученням існує, оскільки деякі складні слова утворюються на основі словосполучення і можуть співвідноситися з ним чи вільно трансформуватися в словосполучення, наприклад, *водопровід – проводити воду, зерновоз – возити зерно, кільцеподібний – схожий на кільце*. Можливість чи неможливість співвідноситися зі словосполученням залежить від низки причин, зокрема:

1) семантики складного слова загалом, а також його окремих компонентів. Наприклад, складні слова з суфіксоїдом **-вар** співвідносні з такими словосполученнями: *кашовар – варити кашу, квасовар – варити квас, клеєвар – варити клей, медовар – варити мед, миловар – варити мило*;

2) співвідношення складних слів з певним типом словосполучень визначається належністю складного слова до певної частини мови і його морфологічною будовою (співвідношення перших і других компонентів з частинами мови). Наприклад, у складних словах з другою дієслівною основою переважають відношення з дієслівними словосполученнями із залежним

іменником: *життєлюб* – *любити життя*, *книголюб* – *любити книги*. Але таке співвідношення можна встановити лише в композитах, які мають питомі основи.

Проте лише незначна кількість складних слів утворюється зі словосполучення, а більшість з них народжується за аналогією до наявних складних слів, про що свідчать приклади лексем з оголошень, реклам: *автоботи*, *автоевакуатор*, *автоелектроніка*, *автологістика*, *автокемпінг*, *автокемпер*, *автокондиціонер*, *автоломбард*, *автосервіс*, *аерогриль*, *астропсихолог*, *автофарш*, *біопорошок*, *євробар'єр*, *євробетон*, *єврорубероїд*, *євростандарт*, *євротон*, *європлакат*, *єврохата*, *єврошпалери*, *електроінструменти*, *мотосервіс*, *техноярмарок*, *термоліфтинг*, *тканеманія*, *термоблоки*, *металочерепиця* тощо.

На думку А. Мейє, майже всі складні слова є „штучними, створеними за іншомовними моделями” [126, 300]. М. Д. Степанова, Є. О. Василевська, О. О. Земська, А. А. Дем'янюк, Ю. С. Сорокін та інші наголошують на тому, що складні слова творяться за аналогією. Наприклад, М. Д. Степанова зазначала, що „у більшості випадків складні слова виникають за аналогією, відповідно до наявних у мові моделей, бо деякі складні слова не можуть взагалі співвідноситися зі словосполученням” [186, 70].

Складне слово, на думку О. С. Кубрякової, утворюється за моделлю, яка має вторинну словотвірну конструкцію. „Моделлю похідного можна назвати єдину для словотвірного ряду схему її організації, що враховує як характер компонентів похідного, так і порядок їх розташування, тобто модель похідного – це загальна формула однотипних слів, це їх структурно-семантичний аналіз. Виявити та описати модель – це встановити основні її ознаки” [111, 35]. Отже, основними ознаками моделі, на її думку, є її загальне значення, будова та принципи організації.

Про творення нових слів за аналогією говорить М. О. Кронгауз. На його думку, слова з афіксоїдами формуються за принципом аналогії, а контекст слугує підказкою. Відбувається перенесення значення, слово okazіонально

переосмислюється і вставляється у відповідну семантичну модель префіксоїда. Тут спостерігається аналогія, бо, по-перше, при порівнянні вичленовується їх спільна властивість (будується словотвірна модель), по-друге, відбувається переосмислення основи. Отже, саме префіксоїд нав'язує переосмислення, змушує переробити значення основи до відповідного зразка. Сміслові навантаження префіксоїда в цьому випадку відіграє важливу роль, оскільки „семантичні механізми, що забезпечують розуміння фрази, майже не спираються на значення тієї частини мови, з яким вона співвідноситься [103, 209]. Отже, афіксоїди активно взаємодіють із основою слова та можуть нерідко нав'язувати не властиві їй семантичні ознаки.

Проте структурний аналіз афіксоїдних дериватів засвідчив, що продуктивним способом є основоскладання. За допомогою цього способу композити найповніше виражають нові поняття, у них поєднується „стислість і семантична насиченість, виявляється економія мовних засобів” [151, 163]. Новостворений дериват стає „семантично місткішим і структурно коротшим” [153, 194]. Наприклад, *багатомільйонний, багатолюдний, високоприбутковий, лівобережний, лівосторонній, малокаліберний, малокалорійний, малоприбутковий, металоко́нструкція, металоко́рплення, міднографітовий, міднорудний, міднолиций, низькотемпературний, низькоорбітальний, східноєвропейський, східноказахстанський, східнонімецький, передньозябровий, передньопіднебінний, передньоязиковий, кристалогідрат, кристалооптика, кристалофізика, напівбезробітний, напівкріпосний, піввідра, півбочки, піввуха, піваркуша, напівсон* та ін. У названих композитах препозитивний кореневий елемент перетворюється на префіксоїд. Таке „перетворення питомого кореня в афіксоїд супроводжується не тільки функціональним уподібненням до службової морфеми, але й процесом десемантизації”, тобто частковою нейтралізацією лексичного значення [27, 28]. Префіксоїди **мало-, багато-, низько-, високо-** „стають виразниками узагальнених значень предиката кількості, оскільки вказують на ступінь, міру вияву ознаки” [27, 28].

Зрощенневим (або лексико-синтаксичним) способом утворюються деривати з префіксоїдами, утворені від прислівників, наприклад: *густонаселений, вищевказаний, вищевикладений, вищеописаний, високопоставлений, слаборозвинутий, маловідомий, малоавторитетний, маловиразний, малопідготовлений, рідконаселений* тощо. Від основоскладання зрошення відрізняється тим, що „слова, утворювані зрошенням, у всіх формах повністю тотожні за морфемним складом еквівалентному словосполученню” [196, 195]. При цьому, окрім збереження синтаксичного зв’язку цього словосполучення, відбувається ще його лексикалізація при збереженні порядку компонентів і наголошення опорного слова, наприклад: *маловиразний, малопідготовлений, рідконаселений, тихострунний, холодносплющений* тощо. Препозитивні морфемні у вищезазначених дериватах характеризуються широкою сполучуваністю та узагальнено-категорійним значенням недостатньої або надмірної інтенсивності ознаки. А це дає підстави кваліфікувати початкові елементи як префіксоїди.

У науковій літературі, зокрема в „Русской грамматике”, визначено ще один спосіб творення слів з афіксоїдними основами – суфіксально-складний: *хліборіз, однорукий*. Це пов’язано з тим, що автори праці не визначають афіксоїди як дериваційний формант. Тому в дисертаційному дослідженні такий спосіб творення слів не розглядаємо.

Серед складання значне місце посідають композити з усіченою основою. Усічення як один із способів економії мовних засобів у процесі комунікації є закономірним явищем, особливо тоді, коли це стосується слів широкого вжитку чи слів, які мають у науково-технічній сфері високу частотність. Усічення (або апокопа) – це відпадиння від основи слова кінцевих частин при творенні граматичних форм або слів; один із способів пристосування морфів на морфемному шві поряд з їх наклеюванням [196, 690]. Сучасна українська мова репрезентована таким класом скорочених основ, які активно функціонують у процесі творення композитів. Усіченню піддається кінцева частина простого слова, оскільки „інформативнішою є

перша частина...”, що виступає коренем [217, 409]. Усікатися можуть не лише питомі, а й запозичені основи, наприклад, префіксоїди грецького походження **невр-, нерви-, невро-, нейро-** утворилися від усіченої грецької основи *neuron*, префіксоїд **бронхо-** – від грецької *bronchos*, префіксоїд **ало-** утворений від *allos*, префіксоїд **баро-** – від *baros*, префіксоїд **бато-** – від *bathos*, префіксоїд латинського походження **спектро-** утворився від слова *spectrum*, суфіксоїд **-план** утворений шляхом усічення в слові *planum* суфікса **-um**, суфіксоїд **-логізм** від *logismos*, суфіксоїд грецького походження **-біонти** – від *biontos*, суфіксоїд **-бласти** – від *blastos*, суфіксоїди **-морфізм, -морфи, -морфія, -морфний, -морфоз** – від грецького слова *morphe* тощо.

Основоскладання часто супроводжується абрєвіацією. В українській мові зафіксовано значну кількість складних іменників, які характеризуються першим усіченим іншомовним компонентом та опорним другим, що дорівнює самостійному слову: **авіа-1** ← (усічена основа слів „авіація”, „авіаційний”) *авіабаза, авіадвигун, авіаконструктор, авіамаляк, авіамотор, авіапарк*; **авто-1**, ← („автомобільний”) *автобаза, автобан, автовокзал, автокар, автомагістраль, автопарк, автоперегони, авторефрижератор, авторалі, автоштурман*); **авто-2** ← („автоматичний”) *автоблокування, автомасажер, автонавантажувач, автонапувалка, автопілот, автопоїлка, автооператор, автосварка*; **аеро** ← („авіаційний” або „повітряний”) *аероклуб, аеромаляк, аеромеханіка, аерореклама*; **агро-** ← („агрономія”, „агрономічний”) *агробізнес, агротехніка, агрофізика, агрохімія*; **біо-** ← („біологія”, „біологічний”) *біоактивний, біокібернетика, біопаливо, біополе, біопрепарат, біоресурси, біоритм, біосигнал, біострум, біосфера, біохімія*; **евако-** ← („евакуація”, „евакуаційний”) *евакогоспіталь, евакопункт*; **енерго-** ← („енергія”, „енергетика”, „енергетичний”) *енергоагрегат, енергобаланс, енергоблок, енергокриза, енергосистема*; **електро-** ← („електричний”) *електроаналіз, електромасаж, електромережа, електростанція, електрочайник, електрошок*; **євро-** ← („європейський”) *євробачення, євробуд, єврогрупа, євродолар, євrorакета, євроремонт, євросервіс, євростратегічний*;

VELO- ← („велосипед”, „велосипедний”) велокоманда, велокрос, велорикша, велопробіг, велоспорт, велотрек, велотур, велостанція; **ВІБРО-** ← („вібрація”, „вібраційний”) вібробур, вібродатчик, вібросонд, віброізоляція, віброкоток, вібромолот, вібропрасування, вібропрокат, віброрейка, вібросито, вібропоглинач, вібростенд, віброхвороба, віброхобот, віброштампування; **ГАЛЬВАНО-** ← („гальванічний”) гальваноакустика, гальванопластика, гальванотехніка; **ЗОО-** ← („зоологія”, „зоологічний”) зоогігієна, зоомагазин, зоомаса, зоопарк, зоопланктон, зоосад; **КОСМО-** ← („космос”, „космічний”) космознімок, космоплавання, космофізика, космохімія; **МЕТЕО-1** ← („метеорологічний”) метеоракета, метеослужба, метеоспостереження, метеостанція, метеосупутник, метеоумови, метеоцентр; **МОТО-1** ← („моторний”, „моторизований”) мотобот, мотокар, мотопіхота, моторесурс, моточовен; **МОТО-2** ← („мотоцикл”, „мотоциклетний”) мотовелоспорт, мотогонки, мотоколяска, мотокрос, моторалі, моторикша, мотосани; **ПНЕВМО-** ← („пневматичний”) пневмоавтоматика, пневмозарядник, пневмотранспорт; **ПСИХО-** ← („психіка”, „психічний”) психоаналіз, психогігієна, психолінгвістика, психопатологія, психопрофілактика, психотерапія, психотренінг; **РАДІО-1** ← („радіо”) радіоелектроніка, радіоканал, радіокомпас, радіолокація, радіотелемеханіка, радіотелефон; **РАДІО-2** ← („радій”, „радіоактивний”) радіогалактика, радіопеленгація, радіоастрономія, радіофізика; **СЕЙСМО-** ← („сейсмічний”) сейсмоактивний, сейсмосона, сейсмосондування, сейсморейсмач, сейсморозвідка, сеймостанція; **СТЕРЕО-3** ← („стереоскопічний”) стереоекран, стереоефект, стереопроєктор, стереокіно; **СТЕРЕО-4** ← („стереофонічний”) стереозвучання; **ТЕЛЕ-** ← („телевізійний”) телеекран, телекамера, телесигнал, телестудія, телецентр; **ТЕРМО-** ← („термічний”) термоелемент, термоізоляція, термокамера; **ТЕХНО-** ← („технологічний”) технопарк, технополіс; **ТУРБО-** ← („турбіна”) турбогенератор, турбокомпресор, турбовентилятор; **ФОТО-2** ← („фотографічний”) фотоапарат, фотокопія, фотомонтаж, фотокореспондент.

Слова **авто, мото, фото, гідро** та інші у науковій літературі відносять до класу своєрідних скорочених основ (зокрема до змішаного типу аббревіатур), які разом з інтерфіксами активно використовуються при творенні композитів [79; 91]. Саме усікання лежить в основі творення продуктивних аброморфем, усічені частини яких виконують функцію афіксоїдів, а саме: **агіт-, держ-, голов-** (*агітпункт, держслужбовець, головбух*) тощо. У дисертаційному дослідженні С. М. Климович „Структурно-семантичні типи аброутворень в українській мові” до аббревіатурних морфем з кінцевим голосним віднесено префіксоїди **аудіо-, аква-, біо-, вело-, гідро-, гео-, мото-, радіо-, термо-, фіто-** та ін. Такі аброморфеми С. М. Климович поділяє на дві групи: 1) аброморфеми, що співвідносяться з реально скорочуваним словом у вихідному словосполученні: *авіаінститут, біоцикл, екосистема, метеоумови*; 2) аброморфеми, у яких немає зв’язку з мотивувальним словом, бо вони приєднуються до цілого слова за зразком: *аудіокомпанія, кінорежисер, фітотерапія* [91, 6].

Серед питомих суфіксоїдів, що утворилися внаслідок усічення дієслівної основи другої частини складного слова, визначаємо: **-вар ← варити, -вод ← водити, -воз ← возити, -жер ← жерти, -їд ← їсти, -крад ← красти, -лам ← ламати, -лов ← ловити, -люб ← любити, -мір ← міряти, -нос ← носити, -пис ← писати, -різ ← різати, -роб ← робити, -руб ← рубати, -хід ← ходити**: *кашовар, квасовар, клеєвар, медовар, миловар, колоновод, коновод, ляльковод, людоджер, крокомір, кутомір, молокомір, конокрад, нектаронос, медонос, косторіз, костогриз, кригоруб, льодоруб, льодохід, місяцехід* та ін. У науковій літературі такі деривати „відносять до синхронного словотворення – складання з нульовою суфіксацією” [27, 167].

У зв’язку з появою у словотвірній системі української мови нових номінативних одиниць, утворених за допомогою приклеювання префіксоїда до граматично оформленого слова, визначаємо аглютинативний спосіб. Аглютинацію розуміємо як механічне приклеювання префіксоїда до основи чи кореня. Цей принцип творення описують Н. Ф. Клименко,

О. О. Реформацький, В. І. Цинциус, О. П. Суник, А. Р. Гелегаєва. Це стосується таких аглютинативних елементів, як: **авто-, агро-, анти-, відео-, інтернет-, кіно-, медіа-, ретро-, баро-, бізнес-, біо-, гідро-, гіпер-, гіро-, зоо-, ізо-, інтер-, контр-, космо-, макро-, мікро-, орто-, радіо-, супер-, теле-, термо-** та ін., наприклад, *автоводій, автогіпноз, автоклуб, автоколона, агроконсорціум, агрокомплекс, агрокурси, космобачення, космоплавання, космознімок, бізнес-індустрія, бізнес-ландшафт, бізнес-постать, бізнес-тур, ізоатом, ізодіагностика, ізопластика, інтернет-видання, інтернет-газета, інтернет-глядач, інтернет-енциклопедія, інтернет-ефір, інтернет-канал, інтернет-кафе, інтернет-конференція, інтернет-музей, інтернет-новини, інтернет-портал, інтернет-провайдер, інтернет-сайт, інтернет-телебачення, інтернет-телекомпанія, інтернет-технологія, інтернет-чат, ортоцентр, ортонормований, ортофосфорний, ретроактивний, ретростиль* та ін. Те, що аглютинація стає активним способом при творенні нових слів засвідчують словники, зокрема в Українському орфографічному словнику (2002 р.) з префіксоїдом **інтернет-** зафіксовано 13 дериватів, а в Українському орфографічному словнику (2008 р.) подано 21 дериват. „...Аглютинативність цих слів дає простір для широкої сполучуваності їх з різними словами, при якій чітко виявляються однозначні співвідношення між різними частинами таких словосполучень” [162, 155].

Взаємодіючи зі словами, афіксоїди утворюють складну формально-семантичну терміносистему, в якій кожному з них відведено певне місце та значення і яка залишається відкритою для входження до неї нових терміноелементів і нових серій термінів. Наприклад, префіксоїд **псевдо-** зі значенням „несправжній, неправильний” вживається в математичній (*псевдобазис, псевдовектор, псевдометрика*), технічній (*псевдосплав*), астрономічній (*псевдосинхрона*), геологічній (*псевдоконгломерат, псевдомалахіт, псевдоморфози*), медичній (*псевдоартроз*), архітектурній (*псевдоготика, псевдокласицизм*) терміносистемах тощо. Таке поєднання компонентів словосполучення в одне ціле є активним і перспективним

способом творення, зокрема, термінів. Можливості сполучення основ з префіксоїдом чи суфіксоїдом можуть бути безмежними, але зумовленими „тільки суспільною необхідністю таких з'єднань” [41, 99]. З погляду словотворення перешкод для таких утворень немає, оскільки тут все зводиться до аглютинативного приклеювання класифікатора-афіксоїда, наприклад: *мезоклімат* – кліматичні умови, характерні для певного географічного району земної поверхні; *мезопауза* – перехідний шар між мезосферою і термосферою; *мезосфера* – шари атмосфери на висоті від 50 до 80 км. Усі вони є продуктивними, для них „характерне зростання комбінаторики з іншими композитами, а також підвищення словотвірного потенціалу слів, до складу яких вони входять” [84, 85]. Продуктивними морфемами іншомовного походження, які поєднуються з основами за законами аглютинації, є: **фіто-** (вказує на зв'язок з поняттям „рослина”): *фітогормони, фітоімунітет, фітоклімат, фітоморфози, фітопланктон, фітофтора*; **нео-** (має значення „новий”): *неоантропи, неоглобалізм, неокласицизм, неопіфагореїзм, неоплатонізм, неопозитивізм, неотомізм, неофашизм*; **відео-** (вказує на належність слова до сфери зображення різноманітних електричних сигналів): *відеорекордер* – прилад для записування передач телебачення на магнітну стрічку; *відеодиск, відеоімпульс, відеокарта, відеокасета, відеоплеєр, відеосигнал, відеотекст, відеотермінал, відеофільм* та ін. У наведених словах препозитивний компонент характеризується великою активністю та свободою сполучуваності з різними основами.

Зростає аглютинативність префіксоїдів **аеро-, багато-, веб-, гідро-, євро-, піар-**: *аеромаяк, аерофільтр, аерофотоапарат, аерофотографія, багатоклітинний, багатоконфесійний, багатолінзовий, багатонаціональний, багатоядерний, гідроагрегат, гідроаероплан, гідроаеропорт, гідроакустика, гідроблок, гідровелосипед, гідровузол, гідрогальмо, гідрокамера, гідрокосмос, гідромаса, гідромонітор, гідромодуль, гідрофлот, гідрошахта, євробанк, євровалюта, євродепозити, євродолари, євроремонт, євросервіс, веб-вузол, веб-графіка, веб-камера, веб-клієнт, веб-майстер, веб-навігатор, веб-ресурс,*

веб-ринок, веб-сайт, веб-сервер, веб-сервіс, веб-сторінка, веб-форум, веб-цензура, піар-агент, піар-команда, піар-конкурс, піар-технологія та ін. Розгалужене гніздо афіксоїдних дериватів мають префіксоїди **макро-** та **мікро-**: *макроклімат, макрокоманда, макроліквідація, макросегмент, макромодель, макрооператор, макропідхід, макрофауна, макрофонема, макрофотознімок, мікробар, мікрівібратор, мікрокаталог, мікроконтекст, мікропідхід, мікросегмент, мікросекунда, мікроситуація, мікросоціологія, мікротелефон, мікротравма* та ін.

Аглютинативні властивості виявляють префіксоїди **бари-** (< грец. *barus* – важкий), що за значенням відповідає слову „тиск”, наприклад, *барисфера, барицентр*; **гісто-** (< грец. *histos, histion* – тканина), що відповідає поняттю „тканина тіла”: *гістохімія, гістофізіологія*; **геліо-** (< грец. *hēlios* – Сонце), що відповідає поняттям „сонце”, „сонячний”: *геліоархітектура, геліофізика, геліогравюра, геліоенергетика*.

Слід зазначити, що „унаслідок появи великої кількості композитних термінів з основою **біо-** у різностильових текстах багато з них детермінізувалися в мові, зберігаючи для спеціаліста точний зміст терміна, а для носія мови – нефахівця – його загальну, „стерту” ідею: *біоенергія, біополе, біоритм, біойогурт, біосупутник, біостимулятор*” [84, 101].

Регулярність афіксоїдів перетворює їх в абсолютно аглютинативні, гранична аглютинативність робить їх особливими словами. Це виявляється у процесі склеювання кількох таких формантів, які в інших словах виконують функцію префіксоїда чи суфіксоїда: *фотокіноконкурс, автотомовелоспорт* тощо. Накопичення таких одиниць з чисто аглютинативним приклеюванням, а головне – великий потенціал таких поєднань сприяє росту аглютинативності в словотвірній системі мови. Отже, основними ознаками аглютинації можна вважати: вільне склеювання морфем та відсутність морфологічного взаємоприспосовування морфем у процесі їх з’єднання; уникнення в семантиці похідного слова багатозначності дериваційних морфем, що сприяє збільшенню афіксоїдних дериватів.

На думку Н. Ф. Клименко, „аналіз участі основоскладання у процесах номінації сучасної української мови дозволяє встановити, з одного боку, зміни в механізмах поєднання основ (за типом аглютинативного словопородження, комбінування основ без єднальних голосних, гібридизацію слів за рахунок поєднання питомих і запозичених основ), з другого – нагромадження композитів, об'єднаних базовими поняттями науки, техніки, тобто зростання однотипних парадигм слів, що згруповані за першою чи другою основою” [84, 89].

При творенні композитів іншомовного походження трапляється телескопія (С. М. Єнікієва). Телескопія – спосіб словотворення, при якому склеюються початковий елемент одного слова з кінцевим другого, наприклад: слово *автобус* утворене від *авто(мобіль)* та латинського слова (*omni*)*bus*, *карбоксіпептидази* від префіксоїда **карбо-**, утвореного з усіченої основи *carbonis*, усіченої основи *oxy(genium)* та *пептидази* та інші.

У дослідженнях останніх років, зокрема у дисертації Н. С. Кобзар, висловлено таку думку: „ ... Терміни, які мають у своєму складі два або більшу кількість структурних елементів, але не мотивуються словосполученнями, треба розглядати як прості слова, що складаються з кореня та афіксоїда (наприклад, *амфіспора*, *екзомутація*, *мікрогамета*, *філокактус*)”. Такі слова, на думку автора, утворені афіксоїдним способом словотворення як різновидом морфологічної деривації [92, 5].

Особливістю слів з усіченими основами, на думку С. І. Ожегова, В. Л. Воронової, є те, що такі морфеми лише спочатку утворюють складноскорочені слова, але на цей час функціонування такі слова насправді вже не мають за собою реально скорочених сполук [138, 35; 41, 100].

В. П. Григор'єв визначає ще один тип творення складних слів – „обернене калькування” за допомогою міжнародних елементів у словосполученнях або ж слів, що позначають найбільш загальні ознаки нових предметів і явищ. „Таке кальковане поєднання слів потім стягується в одну лексичну одиницю, яка граматично, а також фонетично (і орфографічно)

приспосовується” до норм певної мови [54, 71]. Наведено приклад терміна *фагоцит*, який шляхом „оберненого калькування” словосполучення „клітина, що поїдає” перетворюється у складне слово і відповідно транслітерується та вимовляється.

Отже, іншомовні та питомі афіксоїди входять до структури складного слова, утвореного різними способами. Усі проаналізовані способи творення засвідчують динамічні процеси творення афіксоїдних дериватів. Особливістю слів з афіксоїдами є те, що з часом вони входять до системи мови, утворивши особливий клас лексико-морфологічних елементів. А механічне приклеювання дає підстави говорити про творення похідних дериватів за аналогією: формується основа-кліше, яка стає базовою. Така основа завжди є продуктивною і бере участь у творенні назв предметів, процесів, галузей наук, найменувань осіб тощо. Під час утворення складного слова частини, що поєднуються, втрачаючи свою смислову і граматичну самостійність, зливаються в одне значеннєве і граматичне ціле, формуючи певну лексему.

1.4. Валентність префіксоїдів та суфіксоїдів

Слова будь-якої мови підлягають не лише парадигматичному аналізу, а й синтагматичному. Сполучення слів, поєднання морфем у певний ланцюжок не випадкові, вони підпорядковуються певним закономірностям. Такі закономірності сполучення однієї одиниці мови з іншою визначає валентність. Теорія валентності в мовознавстві є порівняно новою й інтенсивно розвивається останнім часом. Однак і до цього часу немає єдиної думки щодо визначення цього поняття. Часто трапляється широке розуміння валентності, яке призводить до ототожнення валентності та сполучуваності.

У працях зарубіжних та вітчизняних мовознавців, зокрема М. Д. Степанової, С. Д. Кацнельсона, Й. Ф. Андерша, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, М. В. Мірченка, Н. П. Гальони, теорію валентності досліджено на синтаксичному рівні (так звана зовнішня валентність).

Проте валентність може проявлятися й на інших рівнях, зокрема – морфемному. Теорія внутрішньої валентності вже має у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві свої здобутки (М. Д. Степанова, Н. Ф. Клименко, Т. М. Беляєва, І. В. Муромцев, В. В. Волков, М. І. Капраль). Але й досі немає чітких розмежувань понять – валентність, дистрибуція, сполучуваність. У російському мовознавстві (М. Д. Степанова, С. Д. Кацнельсон) валентність розуміють як потенцію, здатність до певних поєднувальних можливостей.

М. Д. Степанова у своїй праці „Теория валентности и валентный анализ” одна з перших звернула увагу на внутрішню валентність, тобто валентність морфем. Авторка вказує на сполучувальні можливості морфем слова і валентність трактує як здатність однорівневих одиниць мови до поєднання. Вона розглядає валентність і як потенцію, і як її реалізацію. Водночас, М. Д. Степанова не протиставляє валентність і дистрибуцію, навпаки, валентність входить в дистрибуцію як її складник. Дистрибуцію вона визначає як „ сукупність усіх оточень (контекстів), у яких може траплятися відповідна мовна одиниця...” [187, 9]. Внутрішня валентність афіксів, на думку М. Д. Степанової, насамперед визначена їхньою потенційною сполучуваністю з основами однієї чи кількох частин мови. На відміну від зовнішньої, внутрішня валентність закріплена в готових одиницях мови, які використовують у комунікації. У лінгвістичній літературі, окрім поняття внутрішньої валентності, паралельно функціонує поняття словотвірної валентності [39, 99].

У 90-х роках ХХ століття дослідження внутрішньої валентності ґрунтувалося на частотності використання афіксоїдів у системі української мови. Зокрема, у Словнику афіксальних морфем української мови, укладеному за допомогою комп'ютера на основі бази даних морфемно-словотвірного фонду української мови, подано частоту використання морфем, їх ліво- та правобічну валентність. Цей словник можна назвати частотно-валентним словником морфем української мови, бо валентні зв'язки морфем тут

представлені як пари, або тріади, і мають кількісні параметри вживання в системі мови.

В українському мовознавстві валентні ознаки кореневих і афіксальних морфем та обмеження на їх сполучуваність досліджує Н. Ф. Клименко. Валентність морфем вона витлумачує як їхню здатність сполучатися з морфемами свого або інших функціональних класів [83, 72].

Останнім часом словотвірна валентність запозичених формантів стала об'єктом дослідження в дисертаційних працях (І. М. Кочан, Н. С. Кобзар). У дисертації І. М. Кочан розглянуто питання двобічної залежності між семантикою лексичної одиниці та її валентностями, оскільки „з одного боку, межі слова визначаються кількістю і семантикою сполучуваних з ними морфем, а з іншого – залежно від семантики слово виявляє різноманітні сполучувальні інтенції” [99, 6]. На позначення сполучуваності дериваторів Н. Кобзар, використовує поняття „словотвірна валентність”, яку розуміє як „здатність певного знака, зокрема запозиченого форманта, вступати в зв'язок з іншими знаками – основами для утворення мовних одиниць” [92, 103].

Валентність афікоїдів визначають такі чинники: співвіднесення з частиною мови (для питомих), структурні ознаки, походження. Оскільки афіксоїди беруть участь у творенні складних слів, то йтиметься, як зауважує Н. Ф. Клименко, про міжосновну валентність. „На цьому ґрунтується їхня афіксоїдність у першій чи останній позиціях слова” [83, 79].

Афіксоїди, як питомі, так і запозичені, певною мірою виявляють свій валентнісний потенціал. Запозичені одиниці мають ширшу валентність у поєднанні з запозиченими основами і вужчу валентність, якщо поєднуються з питомими.

Отже, валентність префіксоїдів – це здатність початкового елемента складного слова, що виконує роль словотворчого форманта, сполучатися з іншою кореневою чи службовою морфемою (*вагонобудування, електровимірювальний, зернодробарка*). Валентність суфіксоїдів розуміємо як здатність кінцевого елемента складного слова, що виконує роль

словотворчого форманта, сполучатися з іншою кореневою або службовою морфемою.

І. М. Кочан, досліджуючи синтагматику термінів з міжнародними компонентами як фактор їх системності, визначає два аспекти дослідження валентності: формальний та семантичний. Перший відображає формальні закономірності сполучуваності елементів слова, другий – вивчає змістові особливості поєднання [99, 7].

І. М. Думбревяну поняття валентності формантів ототожнює зі словотвірною сполучуваністю, яку кваліфікує як здатність афікса комбінуватися з твірними основами. При цьому важливу роль відіграє поняття „мотивованість” новотворів. У роботі виокремлюємо „специфічну” і „розширену” мотивацію. „Специфічна” мотивація – це здатність афіксоїдного форманта поєднуватися з неавтономними основами; „розширена” мотивація – з автономними. Це, на нашу думку, дає змогу уточнити характер і статус основ, з якими поєднуються префіксоїди і суфіксоїди.

На основі виконаного аналізу афіксоїдних композитів у дисертації визначено моделі валентності, тобто сукупність усіх оточень, у яких може траплятися афіксоїдний формант.

У дисертації використано твердження Н. С. Кобзар про повну та обмежену словотвірну валентність. Повна валентність – це здатність афіксоїда поєднуватися з питомими та запозиченими основами. Обмежена валентність – це властивість афіксоїдів сполучатися з одним із типом основ [92, 103].

Отже, на основі валентнісного потенціалу афіксоїдів у роботі визначено дві моделі. Модель трактуємо як структурну схему похідних слів з афіксоїдами та категорійною характеристикою основ.

Перша модель ґрунтуються на походженні складників афіксоїдного деривата. Найпродуктивнішими є моделі іменників-термінів, утворених поєднанням **префіксоїда** грецького походження з грецькими основами: **оліго-** (< грец. *olygos* – малий) + **клаз** (< грец. *klasis* – заломлення), **оліго-** + **сахариди** (< грец. *sakchar* – цукор), **геліо** (< грец. *hēlios* – Сонце) + **фізика**

(< грец. *phesikē* – природа), **геліо-** + *техніка* (< грец. *tehnikos* – досвідчений), **електро-** (< грец. *elektron* – електричний) + *акустика* (< грец. *akustikos* – слуховий), **електро-** + *аналіз* (< грец. *analisis* – розкладання), **електро-** + *динаміка* (< грец. *dynamikos* – сильний), **електро-** + *діаліз* (< грец. *dialysis* – розпад), **електро-** + *діагностика* (< грец. *diagnōstikos* – здатний розпізнавати), **електро-** + *металургія* (< грец. *metallurgeō* – шахта, рудник), **електро-** + *оптика* (< грец. *optikē* – наука про зір), **склеро-** (< грец. *sklēros* – твердий) + *дермія* (< грец. *derma* – шкіра), **склеро-** + *протеїни* (< грец. *prōtos* – білки), **термо-** (< грец. *thermos* – жар, тепло) + *атом*, **магніто-** (< грец. *magnētis* – магнітні явища) + *оптика*, **магніто-** + *сфера* (< грец. *sphaira* – куля), **гетеро-** (< грец. *heteros* – інший) + *атоми*, **гетеро-** + *ауксин* (< грец. *auxō* – вирощую), **гетеро-** + *пластика* (< грец. *plastikē* – скульптура), **стерео-** (< грец. *stereos* – твердий) + *кіно* (< грец. *kineō* – рухаю), **гомео-** (< грец. *homoios* – подібний) + *патія* (< грец. *pathos* – страждання, хвороба), **лого-** (< грец. *logos* – слово) + *невроз* (< грец. *neuron* – нерв), **літо-** (< грец. *lithos* – камінь) + *трипсія* (< грец. *thrypsis* – розтирання), **літо-** + *триптор* (< грец. *thryps* – розтираю), **літо-** + *сфера*, **графо-** (< грец. *graphō* – пишу) + *статика* (< грец. *statos* – нерухомий) тощо; а також латинськими: **геліо-** (< грец. *hēlios* – Сонце) + *архітектура* (< лат. *architectura* – архітектура), **геліо-** + *концентратор* (< лат. *con...* з, разом і *centrum* – осереддя), **геліо-** + *мобіль* (< лат. *mobilis* – рухливий), **геліо-** + *центричний* (< лат. *centrum* – центр), **електро-** + *детонатор* (< лат. *drtono* – гремлю), **електро-** + *генератор* (< лат. *generator* – родоначальник, предок), **електро-** + *дифузія* (< лат. *diffusion* – поширення), **електро-** + *ерозія* (< лат. *erosion* – роз’їдання), **електро-** + *люмінесценція* (< лат. *lumen* – світло і *escentia* – суфікс, що означає слабку дію), **електро-** + *сепарація* (< лат. *sēparatio* – відокремлюю), **термо-** + *камера* (< лат. *camera* – склепіння), **термо-** + *дифузія*, **магніто-** + *пауза* (< лат. *pausa* – припинення), **гетеро-** + *трансплантація* (< лат. *transplantare* – пересаджувати), **гетеро-** + *структура* (< лат. *structura* – побудова), **стерео-** + *компаратор* (< лат. *comparator* – порівнюю), **стерео-** +

проектор (< лат. projector – той, що кидає вперед), **нафто-** (< грец. naphtha – горюча корисна копалина) + *тара* (< лат. tara – відходи) тощо.

Менше репрезентовані композити, утворені поєднанням **префіксоїда** грецького походження та французької: **геліо-** + *гравюра* (< франц. Gravure – вирізати, висікати), **авто-** (< грец. autos – сам) + *салон* (< франц. salon – велика зала), **електро-** + *ізоляція* (< франц. isolation – відділення, роз'єднання), **електро-** + *стимулятор* (< франц. stimulateur – засіб), **електро-** + *табло* (< франц. tableau – несподіванка), **термо-** + *батарея* (< франц. batterie – бити); іспанської: **електро-** + *гітара* (< ісп. guitarra < kithara струнний музичний інструмент); англійської: **електро-** + *кар* (< англ. car – візок), **електро-** + *тельфер* (< англ. telpher – підймальний механізм); німецької основ: **аеро-** + *пошта* (< нім. post – зупинка, станція), **відео-** + *сигнал* (< нім. signal – знак, фізичний процес) тощо.

Меншу активність виявляє префіксоїд **латинського** походження у поєднанні з англійською: **вібро-** (< лат. vibro – коливаю(сь)) + *стенд* (< англ. stand – стояти); італійською: **радіо-** (< лат. radius – промінь) + *компас* (< італ. compasso – міряти кроками); французькою основами: **вібро-** + *ізоляція* (< франц. isolation – відділення, роз'єднання).

Поповнюють цю модель деривати, утворені префіксоїдом іншомовного походження та питомою основою. Така словотвірна модель у сучасній українській мові стає продуктивною. Функціонування в мові таких одиниць свідчить, що вони активно вживаються, і в розмовній, і емоційно-оцінній лексиці, наприклад, *відео-* + *мило*, *інтер-* + *безбатченки*, *євро-* + *новина*, *євро-* + *простір*, *євро-* + *позика*, *піар-* + *забезпечення*, *піар-* + *хід*, *піар-* + *підтримка*, *піар-* + *послуга*. Також виокремлено такі композити, що утворені моделями: **префіксоїд** грецького походження **геліо-** + іменникова основа *установка*; **префіксоїд** латинського походження **вібро-** + іменникова основа *поглинач*, **квazi-** + *частинки*; **префіксоїд** французького походження **коконо-** + іменникова основа: **коконо-** + *заготівля*, **коконо-** + *мотання*; **префіксоїд**

грецького походження + іменникова основа: **авіа-** + *обприскувач*, **авіа-** + *підживлення*, **авіа-** + *розвідування* тощо.

Продуктивною є модель, утворена **питомими** префіксоїдами та **питомими іменниковими основами**: **конопле-** + *волокно*, **конопле-** + *завод*, **кормо-** + *кухня*, **круго-** + *вид*, **круто-** + *вир'я*, **круто-** + *яр*, **лісо-** + *прохолода*, **лісо-** + *склад*, **лісо-** + *смуга*, **лісо-** + *степ*, **лісо-** + *тундра*, **лісо-** + *парковий*, **масло-** + *насос*, **коротко-** + *строковий*, **коротко-** + *терміновий*, **круто-** + *горий*, **м'яко-** + *вовний*, **хлібо-** + *булочний*, **хлібо-** + *продукти*; дієслівними основами: **крово-** + *точити*, **конопле-** + *тіпальний*, **кормо-** + *добування*, **кормо-** + *запарник*, **кормо-** + *виробництво*, **книго-** + *видавець*, **книго-** + *друкування*, **книго-** + *обмін*, **круго-** + *йдучий*, **лісо-** + *захисний*, **лісо-** + *відновлення*, **лісо-** + *заготівля*, **лісо-** + *насадження*, **лісо-** + *охорона*, **мало-** + *переконливий*, **мало-** + *чутливий*, **мало-** + *заселений*, **народно-** + *розмовний*, **м'яко-** + *набивний*, **медо-** + *теча*, **медо-** + *варіння*, **конопле-** + *тіпання*, **конопле-** + *прядіння*, **масло-** + *виготовлювач*, **масло-** + *відбивач*, **масло-** + *розподіл*, **хлібо-** + *пекарський* тощо.

Цю модель поповнюють деривати, мотивовані **питомою** основою та **іншомовними суфіксоїдами**. Така модель є продуктивною в процесі творення ад'єктивних дериватів із суфіксоїдами, що співвідносяться з назвами **міри, ваги, об'єму, довжини і ширини**: **-дюймовий**, **-кілометровий**, **-пудовий**, **-метровий**, **-грамовий**, **-кілограмовий**, **-міліметровий**: *тридюймовий*, *багатокілометровий*, *кількаметровий*, *десятиграмовий* тощо.

Продуктивною є модель, утворена поєднанням препозитивної **запозиченої основи** та **запозиченого суфіксоїда**: *клімато* + **-терапія**, *кріо* + **-стат**, *графо* + **-ман**, *іхтіо* + **-завр**, *ксероз* + **-морфізм**, *гісто* + **-логія**, *антропо* + **-генез**, *космо* + **-дром**, *мезо* + **-дерма**, *бібліо* + **-літ**, *ампер* + **-метр**, *філо* + **-логія**, *дюро* + **-метр**, *корона* + **-граф**, *актино* + **-міцети** тощо.

Зазначені моделі виокремлено в працях І. М. Кочан, І. М. Думбrevяну. Зокрема, І. М. Думбrevяну, досліджуючи греко-латинські елементи у французькій та італійській мовах, зазначає, що „більшість префіксоїдів

являють собою регулярно повторювані греко-латинські елементи складання, що фігурують в книжних композитах і можуть сполучатися також з автономними основами повнозначних слів” [65, 36].

У другій моделі дериватів у процесі дослідження взято до уваги місце афіксоїда в морфемному ланцюжку по відношенню до інших формантів, тобто розглядаємо валентність – правобічну чи лівобічну. Префіксоїд перебуває в прикореневій позиції. Таку правобічну прикореневу валентність мають найбільше префіксоїдів: *анти-датовати, екстра-сенс, аван-сцена, суб-інспектор, гекса-бензол, оліго-цен, гекса-хлоран, орніто-фауна*. Префіксоїд зрідка реалізує правобічну префіксальну валентність: *супер-ре-генератор, авто-на-вантажувач, водо-на-грівач*.

Композити з іншомовними компонентами мають тенденцію до ускладнення. Таке нарощування основи характерне для дериватів: *авіа-мото-будування, агро-біо-логічний, агро-лісо-меліоративний, аеро-геліо-терапія, гекса-метилен-тетрамін, магніто-біо-логія, магніто-гідро-динаміка, радіо-теле-метрія, авіа-метео-служба, кардіо-ангіо-графія*. Ускладнення тлумачимо як здатність префіксоїда (суфіксоїда) сполучатися з основою, яка „формально” уже має у своїй структурі ще один префіксоїд (суфіксоїд), що дає підстави говорити про правобічну валентність для префіксоїдів і лівобічну валентність для суфіксоїдів. Але слова з другою ускладненою основою, як зазначає Н. Ф. Клименко, „зазнають певної декомпозиції і наближаються до простих слів” [83, 78].

Суфіксоїд у структурі композита реалізує лівобічну валентність: *гідро-терапія, геліо-терапія, клімато-терапія, фото-типія, авто-типія, ізо-термія, гіпо-термія, орто-педія, лого-педія, оліго-трофи, бактеріо-фаг, піро-ліз, оліго-фагія, фоно-метрія*.

Отже, правобічна валентність – це здатність префіксоїда приєднувати до себе певну кількість партнерів справа. Лівобічна валентність – це здатність суфіксоїда приєднувати до себе основи зліва.

Більшість префіксоїдів мають прикореневу (приосновну) позицію, тобто лише правобічну валентність, наприклад: [дис]-гармонія, [гіпо]-тонія. Правобічну валентність можуть мати як запозичені, так і питомі префіксоїди, наприклад: [архі]-диякон, [авіа]-бензин, [анти]-громадський, [гідро]-вузол, [контр]-агент, [квазі]-частинки, [мікро]-аналіз, [мікро]-організми, [міні]-ампер; [транс]-національний, [транс]-континентальний, [анти]-вітаміни, [анти]-герой, [анти]-гігієнічний та ін.

Наявні префіксоїди з префіксальною правобічною валентністю: [ультра]-мета-морфізм, [ультра]-су-часний, [ультра]-су-часність, [супер]-ре-генератор, [напів]-віді-рвати. У поданих словах запозичені префіксоїди поєднуються з запозиченими та власне українськими префіксами, а питомі – з питомими.

Дуже рідко трапляється лівобічна префіксальна валентність: де – [гідро] – генізація, а – [біо] – сфера, пере – [дис] – локація, про – [дез] – інфікувати. Наприклад, слово *гідрогенізація* означає „приєднання водню до простих чи складних хімічних сполук”, а *дегідрогенізація* – „відщеплення атомів водню від молекул хімічних сполук” (префікс де- вказує на відокремлення, видалення). Проте слід зазначити, що такі форманти на словотвірному рівні втрачають статус афіксоїда і виконують лише функцію твірної основи.

На сполучуваність префіксоїдів впливає, з одного боку, їхнє походження та оточення, а з другого боку – семантика та сфера функціонування. Запозичені форманти частіше поєднуються з іншомовними основами, питомі з питомими, тобто утворюють своєрідну структурно-семантичну цілісність. Проте з часом статус сполучуваності формантів може змінюватися. Що частіше запозичений формант буде сполучатися з питомими основами, то більше можливостей закріпитися йому в словотвірній системі мови чи бути більш автономним. Валентність афіксоїда залежить від сфери його застосування й активності у творенні нових лексем.

Висновки до розділу 1

Аналіз наукових джерел і фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що деривати з афіксоїдами посідають особливе місце в системі української мови, формуючи продуктивні словотвірні ряди. Широке використання одного і того ж афіксоїда в ролі постійного елемента композита призводить до того, що формант з часом набуває узагальненого словотвірного значення і в свідомості носіїв мови починає функціонувати як компонент, за допомогою якого утворюються нові деривати з класифікаційним значенням. Отже, афіксоїди – це типізовані компоненти слів, які виражають спеціалізовані, конкретні словотвірні значення. Префіксоїд – це проміжна морфема складного слова, яка повторюється з тим самим значенням у ряді слів і наближається за словотвірними функціями до префікса. Префіксоїди виступають ідентифікаторами, бо уподібнюють слова, ототожнюють за значенням. Формування афіксоїдних значень відбувається на основі значень коренів. Суфіксоїди виступають у складних словах класифікаторами, бо здійснюють розподіл слів за класами згідно з наявними семантичними і словотвірними ознаками.

Афіксоїди, як і афікси, перебувають в препозитивній чи постпозитивній позиції щодо мотивувальної основи. Їх семантика також визначена їхнім статусом і перебуває на межі значення кореня і афікса. Афіксоїди мають менш узагальнене значення, ніж словотворчі афікси, і більш узагальнене, ніж корені. Проте аналіз дериватів засвідчив, що значення афіксоїдів мотивується семантикою кореня, а тому структурно-семантична співвіднесеність з кореневою морфемою завжди спостерігається.

Структурною особливістю афіксоїдів є те, що за допомогою них утворюються складні слова. Вони входять до структури композита як його складові елементи і поєднуються з основою за допомогою інтерфіксів (*світлобородий, сорокаметровий, жовтокрилий, мавпоподібний*) чи без них (*багатофазний, піввагон, півкварти*). Вони співвідносяться з цілим словом

(самозневага, самокритика, семипелюстковий, швидкокрилий) чи усіченими питомими та іншомовними основами (електродуга, електрокотельня, енергоресурс, енергонадлишок, життєлюб, кардіомонітор, самоїд).

У процесі виокремлення афіксоїдів у дисертації застосовано всі зазначені критерії: більша чи менша серійність, семантична подібність до відповідних слів, узагальнене класифікаційне та модифікаційне значення.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕФІКСОЇДНИХ ДЕРИВАТИВ

2.1. Лексичні та словотвірні особливості афіксоїдних дериватів на позначення розміру

В українській мові особливе місце серед композитів посідають слова зі зв'язаними опорними питомими та іншомовними префіксоїдами на позначення розміру: **велико-, вузько-, дрібно-, макро-, мало- мега-, мегало-, мез-, мезо-, коротко-, криво-, кругло-, мікро-, міні-, нано-, напів-, пів-, середньо-, широко-**.

Префіксоїди **макро-, мега, міні-**, як зазначають Г. М. Віняр, В. В. Дяченко, Л. В. Козак в українській мові виявляють високу активність і утворюють цілі семантичні мікрополя [38; 66; 93]. Так, на думку Л. В. Козак, „вони мають яскравий термінологічний характер і виділяються лише тоді, коли є відповідні безпрефіксні основи або коли ті самі корені приєднують до себе інші префікси чи префіксоїди” [93, 7].

Серед префіксоїдів іншомовного походження найпродуктивнішим є **макро-** (< грец. *makros* – довгий, великий), що у структурі композита реалізує двоє значень: – „великий”, „довгий” та „пов'язаний з вивченням або вимірами великих предметів, величин”. Група дериватів на позначення „великий”, „довгий” репрезентовані іменниками, наприклад: *макромолекула* – велика молекула, молекула полімеру; *макрорельєф* – великі форми рельєфу земної поверхні, що визначають загальний характер будови великих її ділянок (низовини, гірські хребти, рівнини); *макрофауна* – рештки викопних тваринних організмів, які людина бачить неозброєним оком; *макроспора* – велика спора в різноспорових вищих рослин, а також: *макромодель, макрорайон, макрокоманда, макроконтекст, макрооператор, макроорганізм, макросегмент, макротопонім, макрофонема*.

Друга група дериватів зі значенням „пов’язаний з вивченням або вимірами великих предметів, величин” презентована іменниками: *макроеволюція* – процес еволюції організмів усередині роду, родини та інших систематичних категорій, вищих ніж вид; *макроекономіка* – економічна наука, що вивчає взаємозв’язки і пропорції розвитку народного господарства в цілому і окремих його галузей; *макрокінетика* – розділ хімічної кінетики, що вивчає вплив процесів переносу речовини і тепла на швидкість хімічних реакцій; *макроклімат* – кліматичні умови в глобальному або регіональному масштабі; клімат Землі, країни, області; *макросистема* – система, що складається з макротіл, доступних для сприймання органами чуттів на відміну від мікросистеми, мікрочастини якої (атом, молекула) недоступні для сприймання органів чуттів; *макроструктура* – структура твердого тіла (мінералу, металу тощо), яку можна побачити неозброєним оком або при невеликому збільшенні за допомогою лупи; *макрофотографування* – фотографування об’єктів невеликого розміру з безпосереднім, порівняно невеликим збільшенням; *макрокосмос*, *макроліквідація*, *макролінгвістика*, *макросвіт*, *макроситуація*, *макронідхід*; а також прикметниками: *макроскопічний* – той (те), якого (що) можна побачити неозброєним оком; *макропористий*, *макросейсмічний*, *макросистемний*, *макроетнічний*, *макроекономічний*.

До продуктивних префіксоїдів належить **мікро-** (< грец. *micros* – малий), що у складних словах реалізує словотвірне значення „малий”, „найдрібніший”. Н. Ф. Клименко відзначає широку комбінаторику цього форманта: „широка комбінаторика з іншими основами зумовлена абстрактністю його семантики, що визначає малі розміри, величини, пов’язані з вивченням та вимірюванням дуже малих предметів, явищ, одиниць” [90, 198]. Префіксоїд утворює назви **приладів, інструментів, пристроїв**: *мікроманіпулятор* – лабораторний прилад, за допомогою якого здійснюють під мікроскопом операції над дуже дрібними об’єктами; *мікротом* – інструмент для одержання тонких зрізів зі спеціально оброблених шматочків

органів і тканин для мікроскопічних досліджень; *мікротон* – циклічний прискорювач електронів; *мікрокатор* – прилад для вимірювання лінійних розмірів деталей контактним способом; *мікротерези*, *мікроперемикач*, *мікротелефон*; **систем:** *мікросистема* – матеріальна система з мікрочастинок (атомів, нуклонів); *мікроструктура*, *мікросхема*; **позначення території, простору, приміщень:** *мікрорайон* – комплекс житлових будинків і системи закладів культурно-побутового обслуговування, які задовольняють щоденні потреби населення; *мікрорельєф* – дрібні форми рельєфу, що є окремими деталями форм мезорельєфу і макрорельєфу; *мікроклімат* – 1) клімат невеликої ділянки земної поверхні, наприклад, окремого населеного пункту, річки, болота; 2) *перен.* навколишня обстановка.

Згаданий префіксоїд засвідчений у **назвах одиниць вимірювання малих величин:** *мікробар* – одиниця вимірювання тиску, $10(-6)$ бара; *мікроампер* – одиниця сили електричного струму, $10(-6)$ ампера; *мікроаналіз* – метод аналітичної хімії, за допомогою якого можна виконувати аналіз малих кількостей речовини; *мікроорганізми*, *мікросекунда*.

Найвільніше і ширше префіксоїд **мікро-** сполучається з **конкретними іменниками:** *мікроавтобус* – автобус невеликих розмірів; *мікромодуль* – мініатюрний модуль – блок радіоелектронної апаратури, що складається з декількох мініатюрних деталей (мікроелементів); *мікрофільм* – фотокопія документа, рукопису, книги тощо, виконана на фотоплівці із зменшенням у десятки і сотні разів; *мікрокнига*, *мікролампа*, *мікрокомп'ютер*, *мікрооб'єктив*, *мікрофотографія*, *мікрофотознімок*.

Словотвірну активність **мікро-** виявляє у творенні **назв мінералів, організмів:** *мікроклін* – мінерал групи калієвих польових шпатів класу силікатів білого, рожевого, сірого, інколи зеленого кольору; *мікроорганізм* – загальна назва тваринних і рослинних організмів, які можна побачити під мікроскопом; *мікропорит* – силікатний теплоізоляційний дрібнопористий матеріал; *мікросоми* – білковоліпоїдні тільця клітини субмікроскопічної структури, багаті на рибонуклеїнову кислоту; *мікроспора* – менша спора

вищих різноспорових рослин, з якої розвивається чоловічий гамет офіт, наприклад, пилок у квіткових рослин; *мікрочастинка* – частинка дуже малої маси (елементарні частинки, атомні ядра, атоми, молекули); *мікрофлора* – сукупність мікроорганізмів, що існують у певному середовищі – у ґрунті, воді, повітрі, харчових продуктах, організмі людини, тварин і рослин; *мікроелементи* – хімічні елементи, що містяться в рослинних і тваринних організмах у дуже малих кількостях (у тисячних частках відсотка) і які входять до складу ферментів, вітамінів, гормонів та інших біологічно активних сполук; ця лексема має ще значення – мініатюрні деталі (транзистори, діоди), призначені для застосування в мікромодулях; меншу активність виявляє у творенні **назв хвороб**: *мікроінсульт, мікроінфаркт*.

У словниках зафіксовано (Словник української мови в 11-ти томах, Український орфографічний словник (2002 р.), Новий словник іншомовних слів (2008 р.)) прикметникові композити з префіксоїдом **мікро-** *мікробіологічний, мікроекологічний, мікроелементний, мікроелектронний, мікрокалькуляторний, мікрокапілярний, мікрокліматичний, мікролітражний, мікромініатюрний, мікрористалічний, мікропроцесорний, мікросейсмічний, мікросоціологічний, мікроструктурний, мікрофільмований, мікрохвильовий, мікрохірургічний* та ін.

Словотвірне гніздо з префіксоїдом **мікро-** поповнюється неологізмами: *мікрокатастрофа, мікрокредит, мікроконфлікт, мікрорайонування, мікрофотознімання, мікрофотокопіювання, мікроскопування* тощо.

Словотвірне значення префіксоїда **міні-** (< англ. *mini*) у композитах – „менший за розміром, довжиною порівняно з названим твірним словом”. Високий ступінь аглютинативності префіксоїда призвів до того, що він почав функціонувати не лише в назвах одягу, а й „в розмовно-побутовому стилі, звідки вони потрапляють у засоби масової інформації: *міні-гастролі, міні-дослідження, міні-інтерв'ю, міні-фейлетон*. Сполучення **міні-** з назвами, семантика яких несумісна з префіксоїдами кількісно-оцінного значення, веде до творення okazіonalіzmів (*міні-держава, міні-республіка*)” [38, 1]. В УОС

(2008 р.) подано слова: *міні-блок, міні-війна, міні-комп'ютер, міні-криза, міні-процесор, міні-трактор, міні-футбол*. У ВТССУМ зафіксовано композити *міні-автомобіль, міні-баскетбол, міні-маркет, міні-матч, міні-спідниця, міні-сукня*.

Префіксоїди **мега-, мегало-** (< грец. *megas* – великий) у композитах відповідають поняттю „великий”, „мільйон”, „велетенський”: Префіксоїд бере участь у творенні **назв одиниць вимірювання**, зокрема: *мегават* – одиниця електричної потужності – 10 в 6 ВТ; *мегагерц* – одиниця частоти коливань – 10 в 6 Гц; *мегапарсек* – *астр.* одиниця виміру космічних віддалей, дорівнює 10 в 6 парсеків; *мегабайт, мегавольт, мегацикл*; **предметів, споруд, об'єднань**: *мегалополіс* (мегаполіс) – велетенське місто, яке утворилося внаслідок зростання і фактичного злиття багатьох міст та населених пунктів; *мегарельєф* – найбільші форми рельєфу земної поверхні: материкові виступи, океанічні западини тощо; *мегафон* – рупор для підсилення звуку голосу, *мегакосмос, мегатайт*. В УОС (2008 р.) подано лексеми *мегамова, мегапроект, мегасвіт, мегасистема*.

За допомогою префіксоїдів **мез-, мезо-** (< грец. *mesos* – середній, серединний) утворено слова зі значенням „середній”, „помірна величина”: *мезодерма* – середній зародковий листок, властивий зародкам багатоклітинних тварин і людини; *мезорельєф* – загальна назва форм рельєфу суходолу, дна океану і моря середньої величини з коливанням висот від кількох десятків до 100 – 150 м; *мезосидерити* – залізо-ккам'яні метеорити.

Останнім часом починає виявляти словотвірну активність перша частина складних слів грецького походження **нано-** із семантикою „карликовий”. В УОС (2002 р.) подано слова *наносекунда* – мільярдна частка секунди, *наносезон*. У СІС зафіксовано лексему *нанорельєф* – найменші форми рельєфу земної поверхні (кротовини, борозни). У ВТССУМ (2002 р.) зафіксовано слово *наносекундний* – яке стосується наносекунди; триває наносекунду (наносекундні імпульси). В УОС (2008 р.) реєстр слів з таким префіксоїдом збільшено, зокрема: *наноелектроніка, нанокомп'ютер*,

наноманіпулятор, нанонаука, нанопланктон, наноробот, наноструктура, нанотехнологія. У Новому словнику іншомовних слів подано деривати *нанопланктон*. Отже, регулярність цієї морфеми і її структурний зв'язок з коренем дозволяє говорити про певний ступінь префіксоїдності.

Сполучуваність префіксоїдів зазначеної групи широка. Афіксоїдні деривати утворені за такими словотвірними моделями: „префіксоїд + грецька основа” (-дерма, -планктон, -поліс, -сидерити, -фон), „префіксоїд + латинська основа”(-інфаркт, -інсульт, -модуль, -флора), „префіксоїд + французька основа” (-рельєв, -фейлетон), „префіксоїд + чеська основа” (-робот), „префіксоїд + англійська основа” (-електроніка, -комп'ютер, -фільм). У слові *мікроавтобус* спостерігається явище телескопії, оскільки утворилося воно за моделлю: мікро + авто(мобіль) і лат. (omni)bus.

Іншомовні препозитивні елементи також легко поєднуються з питомими основами й утворюють гібридні за будовою деривати *метамова, мікробибух, мікронідхід, мікрорізьбяр, міні-війна*.

Меншу словотвірну активність у творенні композитів виявляють префіксоїди **середньо-**, **мало-**. Наприклад, суфіксоїд **середньо-** бере участь у творенні композитів із локативним значенням, проте за допомогою його можуть утворюватися композити зі значенням **розміру**, зокрема: *середньозернистий, середньокаліберний, середньохвильовий*. Словотвірне значення префіксоїда **мало-** залежить від того, яким значенням прикметника *малий* він мотивується (прикметником у 1 значенні – „невеликий розміром, незначний величиною” чи прикметником у 2 значенні – „невеликий кількісно, нечисленний”). До афіксоїдних дериватів зі значенням розміру належать: *малогабаритний* – *спец.* який має малі габарити; *маломірний* – який має невеликий розмір; *малорослий* – невеликий на зріст; невисокий; *малоголінковий, малолітражний* (у 2 значенні) – який має циліндри невеликого робочого об'єму й витрачає мало пального (про автомобіль), малооб'ємний.

Меншу продуктивність префіксоїд виявляє у творенні іменникових дериватів на позначення конкретних предметів. Такі слова функціонують переважно в розмовному мовленні: *малометражка* – розм. квартира невеликого метражу; *малосімейка* – розм. невелика квартира для сімейної пари або нечисленної сім'ї.

Префіксоїди **велико-**, **вузько-**, **дрібно-**, **коротко-** утворюють малопродуктивні словотвірні ряди: *короткометражний* – який має невелику кількість метрів; *короткохвильовий* – який має хвилю короткої довжини; *великогабаритний* – великий, великого розміру, значних габаритів; *дрібнонасінний* – який має дрібне насіння; *великоблочний*, *великоголінковий*, *великомасштабний*, *великопанельний*, *великоформатний*, *вузькогорлий*, *вузькодонний*, *вузькозадий*, *вузькооб'ємний*, *дрібнозубка*, *дрібномасштабний*, *дрібноплідний*, *дрібноплідий*, *короткопалий*, *короткоствольний*.

Префіксоїд **кругло-** в афіксоїдних дериватах відповідає слову *круглий* у 1 значенні „який має форму круга, кулі, циліндра тощо або формою нагадує їх”. Переважно бере участь у творенні **назв тварин**: *круглоголовка* – ящірка родини агамових, що має круглу голову; *круглороти* – клас рибоподібних хребетних тварин, у яких немає щелеп (міноги та ін.); **інструментів**: *круглогубці* – щипці з круглими кінцями (губками); **процесів**: *круглошліфувальний* – призначений для шліфування круглих поверхонь; *круглозагинальний*, *круглофанговий*; **фізіологічних особливостей людини**: *кругловилий*, *круглоязыковий*, *круглощільний*.

Деривати, що належать до цих словотвірних типів, утворюються на основі словотвірної моделі: прикметникова основа + о + іменникова основа, що ускладнюється прикметниковими суфіксами або не ускладнюється.

Префіксоїд **криво-** у складних словах відповідає лексемі *кривий* у 1 значенні – „непрямий, вигнутий, покручений”: *кривобокий* – який має викривлений бік; *криводзьобий*, *кривоклубий*, *кривов'язий*, *криволінійний*, *кривоп'ятий*.

Меншу продуктивність виявляє у творенні **назв істот**: *кривоніжка* – розм. Кривонога людина; *кривоніс* – 1) кривоноса людина та 2) невеличкий лісовий птах родини в'юркових із сильно загнутим на кінці дзьобом; **медичних термінів**: *кривошия* – мед. Неправильне положення голови внаслідок захворювання шийних хребців, м'язів тощо.

Префіксоїд **широко-** у композитах співвідноситься з прикметником *широкий* у 1, 2 значеннях „який має велику ширину”, „займає великий простір”: *широковерхий* – з широкою верхньою частиною; *широковітий*, *широкобедрий*, *широковидий*, *широкодонний*, *широкогабаритний*, *широкогіллястий*, *широкогорлий*, *широкоекранний*, *широкозахватний*, *ширококоліїний*, *ширококоствий*, *ширококолосий*, *ширококонічний*, *широколанний*, *широколистяний*, *широколопатевиий*, *широкоовальний*, *широкопанельний*, *широкополий*, *широкорукавий*, *широкостинний*, *широкостінний*, *широкотрубний*, *широкощілинний*, *широкоформатний*, *ширококронний*; у 3 значенні „великий у ширину, який не обмежує рухів, просторий”; *ширококрисий* – який має широкі криси (про капелюх, бриль).

Префіксоїди **пів-** **напів-** утворюють іменникові деривати, якісні властивості яких визначені передусім їхніми розмірами: *півбарка* – барка невеликого розміру; *півбаркас* – баркас невеликого розміру; *півжупан* – короткий жупан; *піваркуш* – шматок паперу, що має розмір половини аркуша; *півповерх* – невисокий, зменшеної височини поверх; *півпальто* – пальто, коротше від звичайного; *піввідерко* – невелике відро.

Виконаний структурно-семантичний аналіз засвідчив, що в процесі творення дериватів з префіксоїдами на позначення розміру, форми беруть участь як іншомовні, так і питомі префіксоїди. Продуктивним способом творення цих слів є основоскладання та аглютинація. Одні афіксоїди мають безпосереднє вираження розміру, інші виражають це значення опосередковано.

2.2. Префіксоїдні деривати на позначення кількості

Групу дериватів на позначення кількості репрезентовано афіксоїдами: **багато-, дво-, двох-, дев'яти-, двадцяти-, дванадцяти-, гекса-, гекто-, гепта-, дека-, десяти-, деци-, гемі-, густо-, кілька-, мега-, мільйонно-, моно-, одинадцяти-, одно-, оліг-, оліго-, окт-, окта-, окто-, полі-, п'яти-, сорока-, сто-, семи-, тетра-, тисячо-, три-, тринадцяти-, тридцяти-, шести-, шістдесяти-, шістнадцяти-, чотирьох-, чотири-** та ін.

Найпродуктивніші словотвірні типи композитних прикметників української мови утворюють префіксоїди, що співвідносяться з числівниками на позначення одиниць (від одного до десяти). Н. Ф. Клименко, аналізуючи семантичні ад'єктивні поля зі значенням кількості, розглядає їхню комбінаторику – сполучення з повторюваними другими основами у всіх афіксоїдних дериватах. Такий аналіз, на нашу думку, є найповнішим.

Префіксоїди **дво-, два-, три-, трьох-, чотирьох-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, восьми-, дев'яти-, десяти-, мільйонно-, одинадцяти-, сорока-, сто-, тисячо-, тринадцяти-, тридцяти-, шістдесяти-, шістнадцяти-** сполучаються з основами, співвідносними з іменниками, що називають **часові проміжки**: *двозмінний, тридекадний, п'ятивіковий*; **вказують на місцезрешташування**: *чотирисхилий*; **міру, вагу, об'єм, довжину і ширину, напругу**: *семимильний, шестикубовий; тисячоватний*; із основами, що виражають **кількість, частину чого-небудь**: *тригривенний*; **вказують на форму організації, впорядкування явищ, предметів**: *чотириходовий*; з основами, що виражають **абстрактні поняття**: *чотиришвидкісний*; **анатомо-фізіологічні особливості людини або тварини**: *двогубий* (до цієї підгрупи також відносимо метафоризований прикметник *тисячоустий*); що **вказують на вид, форму**: *двовігнутий, двовгнутий, двовипуклий*; виражають **міру і ступінь**: *дев'ятисильний*.

Трапляються також сполучення з іменниковими **основами-термінами**: *двовуглекислий, тримолекулярний* тощо.

Префіксоїдні прикметникові деривати утворені від числівникових основ у сполученні з іменниковою основою, що ускладнюється суфіксами **-н-, -ов.**

Зі словників (УОС, ВТССУМ) виокремлено іменникові афіксоїдні деривати на позначення **істот, біологічних, літературознавчих, математичних термінів, абстрактних понять, конкретних предметів:** *восьминіг* – морська тварина, що має лантухоподібне тіло та вісім ніг-щупальців; *восьмитакт*, *двовладдя*, *двоколка*, *двосім'янка*, *двоходівка*, *п'ятилисник*, *семизір'я*, *семизвуччя*, *семитакт*, *триднівка*, *тридюймівка*, *трикілометрівка*, *тризвук*, *триколіска*, *п'ятитонка*, *п'ятихвилинка*, *шестиборець* та ін.

На окрему увагу заслуговує префіксоїд **одно-**, що у композитах позначає одиничність того, про що йдеться в другій основі: *однозарядний* – який заряджається одним зарядом, набоем; *одноособовий* – який приймається або здійснюється однією особою; *одноростковий*, *одноручний*, *однорядний*, *односпальний*, *одностулковий*, *односхилий* (–льний), *одночастинний*.

Меншу продуктивність префіксоїд **одно-** виявляє у творенні **іменників-термінів:** *однолітник* – *бот.* Однолітня рослина; *одночлен* – *мат.* Алгебричний вираз – добуток двох або кількох співмножників, кожен з яких є числом, літерою або степенем літери; **предметів, засобів пересування:** *одностволка* – *розм.* Мисливська рушниця з одним стволем; *однокінка*, *одноколка*, *одноколійка*. Лише один дериват з префіксоїдом утворює назву одягу: *однострій* – (*рідко*) форменний одяг, уніформа. Проте цей формант продуктивний в утворенні прикметників **технічної, біологічної, математичної, політичної термінології**, зокрема: *одновальний* – *техн.* Який має один вал, *однодомний* – *бот.* У якого чоловікові (тичинкові) і жіночі (маточкові) квітки розміщені на одній рослині; *однопалатний* – *політ.* Який складається з однієї законодавчої палати; *односім'ядольний* – *бот.* 1. Який має насіння, що складається з однієї сім'ядолі; *одностеблий* – *бот.* Який росте одним стеблом; *односильний* – *техн.* Який має потужність в одну кінську

силу; *одностатевий* – бот. Який має тільки один орган статевого розмноження (тичинки або маточку); *одноциліндровий* – техн. Який має один циліндр; *однощоглий* – мор. Який має одну щоглу, з однією щоглою; *одночленний* – 1. грам. Який складається з одного головного члена, односкладний; 2. мат. Який складається з одночлена; *однойдерний* – біол. Який має в своєму складі одне ядро.

У групі дериватів на позначення кількості з префіксоїдом **одно-** трапляються багатозначні слова: *однолітка* – 1. Те саме, що ровесник; 2. бот., зоол. Рослина або тварина віком в один рік, однорічка; *однорідний* – 1. Який належить до того самого роду, розряду. Характеризується однаковими рисами, ознаками та 2. Який має однаковий склад, однакові властивості в усіх своїх частинах; *однорічка* – бот., зоол. Рослина або тварина віком в один рік; *одноразовий* – „який здійснюється, відбувається один раз, однократний” та „дійсний для використання один раз”; *одноосібний* – належний одній особі, індивідуальний та *перен., розм.* Той, хто робить що-небудь окремо від інших, своїми силами.

Ця група презентована також композитами: *однокінний* – 1. Пристосований для запрягання одного коня або 2. Який має одного коня; *однопрохідні* – підклас ссавців, які мають один вихідний отвір і яким властиве яйцеродіння; *односім'ядольний* – бот. 1. Який має насіння, що складається з однієї сім'ядолі; *односім'ядольні* – клас покритонасінних рослин, що мають одну сім'ядолю в насінні і характеризуються швидким відмиранням головного кореня; *односторонній* – „який має одну лицьову, а другу виворітню сторони (про тканину)” та „який міститься тільки з однієї сторони чого-небудь, охоплює тільки одну сторону чогось”, а також „який здійснюється тільки однією стороною або особою без погодження, домовленості з іншою”; вживається і в переносному значенні про людину з вузькими, обмеженими інтересами; *одноденка* – комаха, що живе дуже короткий час та про щось короткочасне, скороминуче, таке, що має значення, вагу протягом недовгого часу.

Сполучувальні властивості префіксоїда **одно-** виявляються в тому, що він сполучається з іменниковими основами на позначення **конкретних предметів**: *одновісний* – який має одну вісь, з однією віссю; *одноковшевий*, *одноковшовий* – який має один ківш; *одноколійний* – який має одну залізничну колію; *одноколісний* – який має одне колесо, з одним колесом; *однолемішний*, *одномоторний*, *однопалубний*, *одноламповий*; **речовин**: *одноклітинний* – який складається з однієї клітини (про тваринний або рослинний організм), *однокопитий* – який має суцільні, нероздвоєні копита; *однонасінний* – який має одну насінину (про плід рослини), *однокровний*; **сукупності чого-небудь**: *однопартійний* – який має одну політичну партію; *одноплемінний* – який належить до одного з ким-небудь племені, народу; *односортний* – який складається з одного сорту.

Визначаємо афіксоїдні деривати, які мають препозитивну частину **одно-**, але вона не виконує функції префіксоїда. Це такі афіксоїдні деривати, як: *однорукий*, *одноликий* тощо. Наприклад, слово *одноголосий* має двоє значень. У першому значенні „який виконується в один голос” виокремлюємо суфіксоїд **-голосий**, бо він продуктивний у таких похідних: *двоголосий*, *триголосий*, *багатоголосий* тощо. У другому значенні („одностайно схвалений, прийнятий усіма присутніми” (про рішення, ухвалу) виокремлюємо префіксоїд. Складні слова мотивовані сполученням числівника з іменником. Основи таких слів сполучаються інтерфіксом **-о-**. Складання більшості основ супроводжується суфіксацією другої.

В українській мові нарощує свою словотвірну активність префіксоїд **багато-** зі спільним для афіксоїдних прикметникових дериватів ідентифікаційним значенням „у великій кількості”: *багатонадійний* – який подає великі надії на що-небудь; *багатокультурний* – який стосується багатьох культур; *багатоквітковий* – який має велику кількість квітів; а також *багатоаспектний*, *багатобічний*, *багатобожний*, *багатоваріантний*, *багатоверстатний*, *багатовимірний*, *багатогалузевий*, *багатогранний*, *багатодітний*, *багатозабійний*, *багатоземельний*, *багатоклітинний*,

багатоколосковий, багатокорпусний, багатокубовий, багатолезовий, багатолюдний, багатонаселений, багатонасінний, багатомономенклатурний, багатоплановий, багатоплемінний, багатоплідний, багатопредметний, багатопроблемний, багатопрограмний, багатопрофільний, багаторасовий, багатостадійний та ін.

Рідше трапляється префіксоїд **багато-** в іменниках, зокрема на позначення **рослин, людей, предметів, термінів**: *багатоніжка* – багаторічна папоротева рослина з повзучим коренем; *багаторічник* – трав'яниста або напівкущова рослина, яка живе протягом кількох (багатьох) років; *багатоженець* – той, хто одружений одночасно з кількома жінками; *багатолемішник* – плуг із багатьма лемешами. Префіксоїд **багато-** бере участь у творенні іменників із збірним та абстрактним значенням: *багатотрав'я* – велика кількість трави.

Словотвірні моделі прикметників утворені поєднанням прислівникової з прикметниковою та іменниковою основами (*багатонаціональний, багатоплановий, багатостовбурний, багатокорпусний, багатолемішник, багатомодульний, багатоукладний, багатофазний* та інші) з ускладненням афіксами другої частини.

Питомий префіксоїд **мало-** в композитах реалізує значення, яке співвідноситься з прислівником *мало* в 1 значенні „у невеликій кількості, небагато”. Наприклад: *малоавторитетний* – який не користується авторитетом; *маловідомий* – відомий небагатьом; *маловживаний* – який рідко вживається; *маловодий, маловодний* – 1. З малою кількістю води, з низьким рівнем води; 2. Бідний на воду, вологу: мало зрошуваний (про місцевість); *малодійовий* – який мало впливає на що-небудь, мало діє, дає мало користі; *малосімейний* – який має невелику родину, сім'ю; *малоговіркий, малозаселений, малозастосовний, малоземельний, малоїжджений, малолітній, малоплодовий, малолюдний, маломаетний* (у другому значенні – який володіє невеликим маєтком); *малоалкогольний, малометражний, малописьменний,*

малоплодовий, малоприбутковий, малорозвинений, малотоваристський, малоудійливий, малоцікавий, малоцінний, малочутливий, малошумний.

Питомі префіксоїди **мало-, багато-** реалізують синонімічні відношення у парах слів: *малодоказовий – малодовідний, малодостовірний – маловірогідний, малодоходний – малоприбутковий, малознаний – маловідомий, двоголосний – дифтонгічний.*

До цієї групи відносимо також деривати з префіксоїдами **густо-, буйно-, рясно-, рідко-, широко-**. Хоч вони і вказують на ступінь, міру вияву ознаки, але виступають і виразниками приблизної кількості (більшою або меншою мірою). Як засвідчив аналіз словникових статей, найпродуктивніші словотвірні ряди утворюють префіксоїди **густо-** та **рідко-**. В УОС (2008 р.) подано композити: *густововний, густоволокнистий, густоперий, густопінний, густоплавкий, густоповстяний, густопсовий, густоростуций, густосітчастий, густотертий, густоцвітний, рідковживаний, рідкокристалічний, рідкометалевий, рідконаселений, рідкоземельний, рідкопаливний, рідкоплавкий, рідкоструминний, рідкошаровий, а також рідколісся, густолісся.* У ВТССУМ зафіксовано діалектне *рідкодубина* – рідкий дубовий лісок; *широковідомий, широкодоступний, широкомасштабний, широкомовлення, широкомовний.*

В УОС (2008 р.) зафіксовано афіксоїдні деривати: *рясноврожайний, ряснозоряний, рясноколосий, рясноцвітний, рясноцвітний.*

Префіксоїди **пів-/напів-** не втрачають словотвірної продуктивності при творенні семантико-словотвірної групи іменників з кількісним значенням: *піваришина, півбарила, півверсти, піввідсотка, півдюжини, піввольт, півдесятина, півдесятини, півдесятка, півкілограма, півкілометра, півкопи, півлітра, півметра, півмільйона, півмільярда, півпроцента, півроку, півсекунди, півсотні, півстоліття, півсторіччя* та прикметників: *піваршинний, півдюймовий, півкілограмовий, півкілометровий, півлітровий, півметровий, півстолітній, півсторічний.* Цю групу поповнюють деривати на позначення **часових проміжків, що є точно або приблизно наполовину коротшими від**

позначеного твірним словом, середину чого-небудь: *полуденок, піввіку, півгодини, півгодинки, півдня, півдоби, півночі, півріччя; півіковий, півдобовий, полуденний.*

Сполучуваність префіксоїда **напів-** така, що він вільно приклеюється до іменникових та прикметникових основ.

Отже, аналіз афіксоїдних дериватів засвідчує існування семантико-словотвірних утворень композитних слів, що об'єднані спільним значенням кількості.

Порівняно з власне українськими префіксоїди іншомовного походження мають менший семантичний і словотвірний потенціал. В українській мові більшу словотвірну активність виявляють префіксоїди грецького походження, менш активними є латинські [9; 22; 28].

Префіксоїди **гекса-** (< грец. hex – шість), **гекто-** (< грец. hekaton – сто), **гепта-** (< грец. hepta – сім), **дека-** (< грец. deka – десять), **деци-** (< лат. decimal (pars) – десята частина), **окт-, окта-, окто-** (< лат. octo, грец. oktō – вісім), **пента-** (< грец. pente – п'ять) у складних словах відповідають поняттям „п'ять”, „шість”, „сім”, „вісім”, „десять”, „десята частина”. Переважно вони беруть участь у **творенні математичних, музичних термінів**, які є „наслідком наукової класифікації кількості” [90, 218], **одиниць вимірювання, служать для утворення найменувань кратних одиниць, фізичних величин, що дорівнює десяти вихідним одиницям:** *гексагон* – шестикутник; *гектоват* – одиниця потужності, що становить 100 Вт; *гектолітр* – міра об'єму рідини або сипких тіл, яка становить 100 л; *декаграм* – міра ваги, яка дорівнює 10 грамам; *декагон* – десятикутник; *декатонна* – метрична міра ваги, що дорівнює 10 тонн; *декахорд* – десятиструнний музичний інструмент, схожий на арфу; *децибел* – десята частина бела; скорочено позначається дБ, dB; *децилітр* – одиниця місткості, яка дорівнює 1/10 літра; *децимоль* – ритмічна група, утворена від умовного поділу основної тривалості на десять рівних частин; *пентатоніка* – муз. звукова система, в основі якої лежить п'ять

звуків різної висоти в межах октави; *пентахорд* – п'ятиступеневий звукоряд у межах квінти.

Згадані афіксоїди меншою мірою виявляють здатність утворювати **назви предметів, споруд, істот**. Серед них представлені такі: *гексод* – електронна лампа з шістьма електродами (анодом, катодом і чотирма сітками), застосовувана у радіотехніці для перетворення частоти коливань; *гентод* – електронна лампа з сімома електродами (анодом, катодом і п'ятьма сітками), застосовувана в радіотехніці для перетворення частоти коливань; *декалог* – 10 релігійно-моральних заповідей Старого Заповіту; *декаподи* – 1) десятиногі ракоподібні (здебільшого морські безхребетні), які служать кормом для риб і ластоногих; *пентод* – електронна лампа з п'ятьма електродами. Використовують як приймально-підсилювальну лампу або генераторну лампу на частотах, що становлять кілька десятків мегагерців; *пентастиль* – давньогрецький храм, що мав п'ять колон на фасаді.

Зазначені афіксоїдні деривати утворені за моделлю: „грецька основа + грецька основа” (-едр, -гон, -лог, -поди,-хорд), „грецька + латинська основа” (-стиль), „грецька + італійська”(-моль), „грецька + французька” (-грам, -літр, -тонна).

Аглютинативним способом утворені слова *декаграм*, *декатонна*, *децилітр*, *пентатоніка*, оскільки префіксоїди приклеюються до самостійно вживаних кореневих морфем. У деяких афіксоїдних дериватах спостерігаємо телескопічний спосіб творення, а саме: *пентод*←*пента*+*електр(од)*, *гентод*←*гента* + *електр(од)*.

Префіксоїд **мега-** (< грец. *megas* – великий) у композитах відповідає поняттю „великий”, „мільйон”, „велетенський”, „у мільйон разів більше за основну одиницю мір, вказану у другій частині слова”, наприклад, *мегарельєф* – найбільші форми рельєфу земної поверхні; материкові виступи; океанічні западини тощо; *мегапарсек* – *астр.* Одиниця виміру космічних віддалей, дорівнює 10 в 6 степені парсеків; а також слова *мегавольт*, *мегагерц*, *мегакалорія*.

Префіксоїд грецького походження **мега-** сполучається з латинською (-калор), французькою (-рельєф), грецькою (-парсек) основами способом основоскладання та аглютинації.

Словотвірне значення префіксоїда **мілі-** (< лат. mille – тисяча) – „тисячна частина”. Він виявляє свою продуктивність у творенні термінів: *міліампер* – одиниця сили електричного струму, 0,001 ампера; *мілібар* – одиниця атмосферного тиску, тисячна частина бара; *мілівольт* – одиниця електричної напруги і електрорушійної сили, 0,001 вольт; та у дериватах *мілівольтампер*, *мілікулон*, *мілілітр*, *мілімікрон*, *мілірентген*, *мілісекунда*.

Префіксоїд **моно-** (< грец. monos – один, єдиний) в афіксоїдних дериватах реалізує словотвірне значення „одне”, „єдине”. Він бере участь у творенні біологічних, зоологічних **термінів**: *моногібрид* – гібрид, одержаний унаслідок схрещення особин, які різко відрізняються певною ознакою; *моногідрат* – безводна сірчана кислота. Застосовують у хімічній промисловості, для виробництва мінеральних добрив тощо; *монодрама*, *монокристал*, *моносемія*, *моносахариди*, *монорим*, *моносилабізм*, *монотонізм*; **назв засобів пересування та інших предметів**: *моноплан* – літак або планер з однією парою крил, розташованих в одній площині; *моноцикл* – одноколісний велосипед, який використовують у циркових виставах; *монотип* – друкарська машина для відливання літер і складання з них рядків тексту; **назв інструментів, пристроїв, елементарних частинок**: *монохроматор* – спектральний прилад, що виділяє вузькі ділянки частот чи довжин хвиль світлового спектра; *монохорд*, *монополь*; **назв вчень**: *монофелітство* – релігійно-богословська течія, згідно з якою Христос має дві природи – божественну і людську, але єдину волю й одну енергію; *монотеїзм* – віра в єдиного бога; *монофізитство*, *моноцентризм*; **назв грошових систем**: *монометалізм* – грошова система, яка має один валютний метал (золото або срібло), що є загальним еквівалентом і основою грошового обігу; **назв форми**: *монокліналь* – колоноподібний перегин гірських порід з одним крутим, а другим пологим або майже горизонтальним крилом.

Група дериватів на позначення кількості презентована багатозначними афіксоїдними дериватами: *монокультура* – 1. Вирощування на одному полі протягом кількох років однієї с/г культури та 2. Єдина с/г культура, яку сіють, вирощують у певній країні або в якомусь районі.

Сполучувальні особливості префіксоїда грецького походження **моно-** виявляються в поєднанні його з латинською (-гібрид, -план, -центризм) та грецькою (-гамія, -гідрат, -генез, -карпічний, -кліналь, -сахариди, -семія, -силабізм, -фелітство, -фізитство, -цикл) основами.

Останнім часом виявляє свою словотвірну активність префіксоїд латинського походження **мульти-** (< лат. *multum* – багато), що в складі композитів виражає значення багаторазовості, множинності. За допомогою нього утворюються **назви приладів**: *мультивібратор* – генератор напруги; *мультициклон* – апарат, який очищає повітря або газ; *мультипроцесор*, *мультиплекс*; **осіб**: *мультимільйонер* – власник великого багатства; *мультимільярдер*. З'явилися нові прикметники-синоніми, які мають питомий відповідник: *мультинаціональний* – *багатонаціональний*, *мультилатеральний* – *багатосторонній*. Про швидке зростання кількості композитів з префіксоїдом **мульти-** свідчить поява відносних прикметників *мультивібраторний*, *мультивекторний*, *мультивербальний*, *мультимедійний*, *мультинаціональний*, *мультипольний*, *мультипроцесорний* тощо. УОС (2008 р.) фіксує іменники з абстрактним значенням: *мультиваріантність*, *мультилінійність*, *мультимедійність*, *мультимодальність*, *мультиплетність*, *мультиполярність*.

Як зазначає Н. Ф. Клименко, „системне входження деяких слів з основами **мульти-** в мову підтверджують і такі повноправні, вже зі стертими ознаками чужого творення, як *мультиплікатор*, *мультиплікаційний*, *мультиплікація*” [90, 219].

Усі прикметникові деривати утворені основоскладанням. У межах словотвірного типу трапляються композити-гібриди, утворені поєднанням з питомими основами: *мультинаціональний*, *мультипрограмування*,

мультистійкий. У цьому випадку можна говорити про аглютинацію, оскільки префіксоїд **мульти-** приклеюється до вже вживаних кореневих морфем, що одночасно є самостійними словами.

Префіксоїди **оліг-, оліго-** (< грец. *olygos* – малий) у афіксоїдних дериватах відповідають поняттям „малий”, „нечисленний”, „зменшений” і виявляють активність при творенні термінів: *олігемія* – зменшення загальної кількості (маси) крові в організмі (при кровотечах, згущенні крові тощо) на відміну від анемії – без зниження кількості еритроцитів та вмісту гемоглобіну в одиниці об’єму крові; *олігомери* – полімери порівняно невеликої молекулярної маси; *олігополія* – панування невеликої кількості фірм, компаній у виробництві та на ринку.

Афіксоїдні деривати утворені за моделлю „грецька основа + грецька основа” (-полія). Композити утворені сполученням двох афіксоїдних основ *олігемія* (оліг- і -емія), *олігомери* (оліго- і -мер), але препозитивний формант виступає префіксоїдом.

Найбільшу словотвірну активність виявляє префіксоїд грецького походження **полі-** (< грец. *poly* – багато), що в складних словах відповідає поняттям „багато”, „численний”, наприклад: *поліметалевий* – той, що складається з кількох металів; *поліхроматичний*. Бере участь у творенні **назв речовин, матеріалів**: *поліаміди* – синтетичні полімери, що містять у молекулі амідні групи – CO-NH; *полівінілацетат* – синтетичний полімер, продукт полімеризації вінілацетату; *полівінілхлорид* – синтетичний полімер, продукт полімеризації вінілхлориду; *полівітаміни* – лікарський препарат, що містить суміш багатьох вітамінів; *поліелектроліти* – полімери, до складу молекул яких уходять групи, здатні до іонізації в розчині; *поліетилен* – синтетичний полімер, продукт полімеризації етилену; *поліефіри* – синтетичний полімер, що містить у молекулі просту ефірну R-O-R або складноефірну R-O-CO-R групу; *поліпропілен* – синтетичний полімер, продукт полімеризації пропілену; *полістирол* – синтетичний полімер, продукт полімеризації стиролу; *поліметалевий* – той, що складається з кількох металів; **хвороб**: *поліартрит* –

одночасне або послідовне враження багатьох суглобів, спричинене ревматизмом, грипом та іншими захворюваннями; *поліневрит* – множинне враження (запалення) нервів; **термінів:** *полісемантичний* – багатозначний; *полісемія* – наявність у слові кількох пов'язаних між собою значень, які розвинулись з первісного значення; *поліметрія* (у 2 значенні) – одночасне поєднання двох чи кількох різних тактових розмірів; **абстрактних понять, властивостей:** *поліморфізм* – 1) існування в межах одного виду особин (або груп особин), що мають різко відмінні ознаки, наприклад, у бджіл – матка, трутень, робочі бджоли; 2) властивість деяких речовин існувати в кількох кристалічних модифікаціях з різною структурою; *політеїзм* – багатобожжя, віра в багатьох богів; **методів, систем, дій, процесів:** *поліембріонія* – 1) у тварин і людини – розвиток кількох зародків з однієї заплідненої яйцеклітини; 2) у рослин – розвиток кількох зародків у одній насініні; *політехнізм* – система навчання, при якій учні шкіл теоретично й практично ознайомлюються з основними галузями виробництва; *поліспермія* – 1) у тварин – потрапляння в яйцеклітину при заплідненні кількох сперматозоїдів; 2) у рослин – потрапляння в яйцеклітину та вторинне ядро зародкового мішка більше одного спермія; *поліурія* – надмірне виділення сечі з організму (1800 мл щодоби); фізіологічна поліурія – при надмірному споживанні рідини, паталогічна поліурія – при цукровому і нецукровому діабеті та інших захворюваннях; *поліфагія* – надмірне споживання їжі; *поліфілія* – походження групи організмів від двох або більшої кількості груп предків унаслідок конвергенції або симбіозу.

Сполучається префіксоїд **полі-** з грецькими (-артрит, -ембріон, -електроліти, -етилен, -ефір, -неврити, -пропілен, -семія, -сперма, -стилос, -стирол, -теїзм, -технізм, -тоніка, -урія, -хорд, -хром, -флія, -фагія) та латинськими (-вінілацетат, -вітаміни, -метал, -моль) основами. Усі ряди слів утворені основоскладанням. В основі творення афіксоїдного деривата *поліаміди* лежить телескопія, оскільки слово утворилося з англійської основи *ам(іак)* і грец. *idos* – вид.

У словотвірних рядах простежуються поодинокі випадки ускладнення основ іншими афіксоїдними формантами. Пор.: *електро+літи* → *полі+електроліти*; *вініл+хлорид* → *полі+вінілхлорид*, *вініл+ацетат* → *полі+вінілацетат*, *акрило+нітрил* → *полі+акрилонітрил*. Такі деривати утворені внаслідок аглютинації. Серед композитів представлені такі, що мають сполучення двох афіксоїдних морфем: *поліморфізм* (полі- і -морфізм), *поліхромія* (полі- і -хромія), *поліфагія* (полі- і -фагія) – *поліфілія* (полі- і -філія), *поліурія* (полі- і -урія), *поліметрія* (полі- і -метрія). Але префіксоїд живається із спільним значенням „багато” у всіх дериватах, тому він є домінувальним.

Меншу продуктивність виявляє префіксоїд **уні-** (лат. *unus* – один), який у композитах означає „єдино”, „одно”. Частина дериватів запозичена з латинської мови через французьку. Зокрема, італійське слово *унісон* утворилося від латинського *unus* – один і *sonus* – звук, французькі слова *уніфікація* (приведення чого-небудь до єдиної форми, системи) та *уніформа* (*форменний одяг*) утворилося від *unus* (*uni*) – один і *facere* – робити, відповідно *unus* – звук і *forma* форма, *уніваленти* – одиничні, неспарені хромосоми в першому поділі мейозу; *уніполярний* – однополюсний; *уніфілярний* – той, що складається з однієї нитки або з одного дроту. Слова з префіксоїдом **уні-** переважно утворилися шляхом поєднання латинських основ.

Отже, кількісна ознака предметів, явищ реалізується завдяки питомим і іншомовним префіксоїдам. Найповніше представлена група дериватів з префіксоїдами, співвідносними з числівниками першого десятка. Матеріал також засвідчує, що значну його частину становлять терміни певної галузі науки. Продуктивним способом словотворення семантико-словотвірної групи дериватів з префіксоїдами, що виражають кількісну характеристику, залишається основоскладання, хоча виявляє активність і аглютинація.

2.3. Семантика та структура префіксоїдних дериватів на позначення перевищення міри або зменшення проти норми того, що виражено мотиватором

Утворення нових слів за допомогою запозичених компонентів сьогодні стало звичним явищем. Це насамперед пов'язано з інтенсивним розвитком різних сфер суспільної діяльності людини, глобалізацією суспільства. Афіксоїдні деривати зі значенням міри, інтенсивності тієї чи тієї якості предмета чи процесу були предметом дослідження в працях як вітчизняних мовознавців, зокрема Г. В. Скляниченка, П. І. Білоусенка, так і зарубіжних – О. А. Земської, М. В. Черепанова, Г. А. Качевської, Г. В. Востокової, А. Ш. Салахової.

Словотвірний тип з префіксоїдом **супер-** (< лат. *super* – „головний; високий ступінь ознаки, якості або підвищеної, посиленої дії; розташований зверху, над чим-небудь”) відзначається значною продуктивністю та регулярністю. Деривати з цим препозитивним елементом представлені іменниками з різним значенням і утворюють незамкнені структурно-семантичні групи. Семантична структура слів з **супер-** уточнюється значенням другого компонента. Зокрема:

а) „найбільший за розміром”: *супергігант* – що-небудь колосальне, гігантське за розміром, величиною; *супердержава* – держава, яка вирізняється своєю економічною та військовою потужністю, політичною вагою, справляє вирішальний вплив на міжнародне життя; *суперлайн* – лайнер (судно або літак), який перевершує інші за місткістю, комфортом та іншими показниками; *суперавіація*, *суперавтомобіль*, *супергенератор*, *супербомбардувальник*, *суперконцерт*, *суперлітак*, *супермаркет*, *супермісто*, *супертанкер*, *супертраулер*, *супер'ядро*, *супер'яхта*. Лексеми цієї підгрупи характеризують якісно нові параметри предметів, їхні властивості, якості, розміри, ступінь вияву ознаки, які відсутні у твірному слові;

б) „особливий, незвичайний”: *супернапій, супербойовик, супермен*, наприклад, *супержінка* – жінка, яка якими-небудь якостями, достоїнствами перевищує звичайних жінок;

в) „вищої якості, властивості або посиленої дії, крайній вияв”: *супербомбардувальник, суперего, суперекспрес, суперінспекція, суперкомп'ютер, суперрозум, супертанкер, супершвидкість, супершпигун* та інші, наприклад: *суперагент* – досвідчений агент розвідувальної служби, що виконує завдання особливої важливості; *суперзірка* – про прославленого актора, актрису, про видатного спортсмена, спортсменку; *суперклас* – вища міра якості;

г) „розташований зверху, над чим-небудь”: *суперобкладинка* – паперова обкладинка, яка накладається поверх палітурки книжки; *суперфініш* – тонка оздоблювальна обробка поверхонь деталей інструментами з дрібнозернистих абразивних матеріалів; *суперекслібрис, суперобгортка, суперобмазування*;

г) „головний”: *суперарбітр* – голова третейського суду, до складу якого входить кілька арбітрів; *суперарбітраж*;

д) „останній, найбільш сучасний”: 1) *суперсучасний* – виготовлений, зроблений з урахуванням новітніх досягнень науки і техніки; 2) який відповідає найновішим естетичним смакам, уявленням; модерновий: *супернатуралізм, супермода, супермодернізм, супермодник*;

е) „вторинний”, „повторний”: *суперінфекція, суперобмазування*.

Деривати прикметникового типу з префіксоїдом **супер-** у мові репрезентовані меншою кількістю: *суперкороткий, супермодний, суперпотужний, суперсучасний, супертонкий, суперчистий, супершвидкісний*. Основою для їх творення виступають якісні прикметники. „Ад'єктивні гібриди, утворені за цією моделлю, означають „який перевищує встановлену в техніці, виробництві, природничих науках норму, межу, міру” [173, 29].

Композити з префіксоїдом **ультра-** за своїм значенням наближаються до слів з **супер-**, проте не тотожні їм. Префіксоїд **ультра-** (< лат. ultra – те, що знаходиться поза межами; найбільший; крайній; дуже, надзвичайно). В

іменникових типах з префіксоїдом **ультра-** „мотивувальними виступають іменники-назви абстрактних і конкретних понять”, у прикметникових типах префіксоїд „сполучається з якісними і відносно-якісними термінологізованими прикметниками” [173, 29]. Поєднується як з питомими основами, так і основами грецького, латинського, французького походження.

Високий ступінь вияву ознаки, названої мотивувальним словом, може бути уточнений різними додатковими семантичними відтінками. Композити з аналізованим препозитивним формантом об'єднують іменники у такі тематичні групи:

а) „назви різних приладів, предметів”: *ультрамікроскоп* – оптичний прилад для виявлення частинок таких малих розмірів, що їх не можна побачити у звичайний мікроскоп; *ультрамікротерези*, *ультрамікротом*, *ультрарадіомікрометр*, *ультратермостат*, *ультрафільтр*;

б) „назви процесів, напрямів, стилів”: *ультраметаморфізм* – процес перетворення гірських порід з такою інтенсивністю, за якої вони переходять у розплавлений стан; *ультраавангардистський*, *ультрамодерн*, *ультрамодернізм*, *ультрамонтанство*;

в) „носії різних політичних поглядів, політичних напрямів”: *ультраліві* – носії украй лівих поглядів; *ультраімперіалізм*, *ультраконсерватор*, *ультраправі*, *ультрарадикал*, *ультрарасист*, *ультрареакціонер*, *ультрареаліст*;

г) „перевищення звичайної міри, норми того, що виражається основною частиною”: *ультразвук* – пружні коливання, які не сприймаються вухом людини і частота яких більша ніж 20 кілогерців; *ультраакустика*, *ультрависокий*, *ультразвуковий*, *ультрамікроб*, *ультрамікроелемент*, *ультраскло*, *ультрафіолет*.

Словам з **архі-** (< лат. *archi* – старший, перший) також притаманне загальне значення „найвищий ступінь вияву ознаки, яка виражається у другій частині складного слова; значенням наближається до „дуже, найбільший”: *архіважливий*, *архімільйонер*, *архімудрий*, *архіреакційний*, *архіскладний*,

архінебезпечний, архіпотрібний. Суфіксоїд є частиною складних слів, у яких вказується на старшинство в церковному званні: *архідиякон* – старший диякон, який служить при митрополиті; *архієпископ* – духовне звання, середнє між єпископом і митрополитом // Служитель релігійного культу, який має це звання; а також слова *архієрей, архімандрит, архіпастир*.

Морфема **гіпер-** (< грец. *hyper* – означає ”підвищення, перебільшення, надмірність того, що виражене в другій частині складного слова”). Префіксоїд вказує на збільшення чого-небудь проти норми, надмірність і бере участь у творенні іменників на позначення **явищ**: *гіперзвук* – звукові коливання надвисокої частоти; *гіперінфляція* – винятково швидко зростання товарних цін і грошової одиниці в обігу, що веде до різкого знецінювання грошової одиниці, розладу платіжного обігу, порушення нормальних господарчих зв’язків; **станів, хвороб**: *гіперосмія* – підвищена чутливість до запахів; *гіперпаратиреоз* – ендокринне захворювання, зумовлене надлишковим утворенням паратиреоїдного гормону; *гіперфункція* – посилення діяльності (функції) якого-небудь органа, тканини, системи; *гіпервентиляція, гіпервітаміноз, гіпергідроз, гіперемія, гіперкінез, гіпертропія, гіперсекреція, гіпертензія, гіпертиреоз, гіпертрихоз, гіпертрофія*.

В антонімічні відношення з префіксоїдом **гіпер-** вступає морфема **гіпо-** (< грец. *hypo* – під, знизу), яка вказує на зменшення чого-небудь проти норми, розміщення нижче чого-небудь. Префіксоїд бере участь у творенні дериватів-іменників на позначення **стану**: *гіпобіоз* – стан зниженої життєдіяльності організмів; *гіпобулія* – зниження волювої активності; **біологічних термінів**: *гіподерма* – у безхребетних тварин – тонкий шар епітелію, що лежить під кутикулою і виробляє її. У рослин – один або кілька шарів клітин, розташованих під епідермісом стебел, листків, насіння і плодів або під епіблемою коріння; **хвороб**: *гіповітамінози* – хворобливий стан, що розвивається при недостатньому надходженні одного або кількох вітамінів у організм; *гіпопаратиреоз* – ендокринне захворювання, зумовлене недостатньою секреторною діяльністю прищитовидних залоз; *гіпогалактія,*

гіпоглікемія, гіподинамія, гіпокемія, гіпоксія, гіпоплазія, гіпосекреція, гіпосенсибілізація, гіпостаз, гіпотензія, гіпотиреоз, гіпофункція.

В основі творення більшості проаналізованих композитів лежить аглютинація. Префіксоїди **архі-, гіпер-, супер-, ультра-** легко приклеюються, тобто характеризуються великою активністю та свободою сполучуваності з різними основами, що одночасно є самостійними словами, наприклад, *гіпер+інфляція, гіпо-функція, супер+зірка, супер+сучасний, ультра+звук.* Найчастіше сполучаються з іншомовними французькими (*авіація, арбітраж, модерн, модернізм, фільтр*), латинськими (*арбітр, інфляція, функція*), англійськими основами (*дивіденд, комп'ютер, траулер, фініш*). Вони поєднуються і з питомими основами, внаслідок чого утворюються гібридні сполуки: *супергармонійний, суперголосний, супернебезпечний, суперсекретний, супернавантаження, суперрегенеративний, суперскладний, суперсучасний, супертонкий, суперчистий, суперивидкий.*

Виокремлюємо поодинокі утворення зі значенням перевищення міри із префіксоїдом **екстра-**, зокрема композит *екстрасенс* (екстра- і лат. *sensus* – почуття, відчуття) – людина, яка володіє надчутливим сприйняттям (яке відбувається без участі органів чуття).

Серед питомих префіксоїдів визначено такі: **низько-, багато-, високо-, мало-, середньо-, слабо-, слабко-, пів-, напів-**. Переважно вони утворюють словотвірні типи, більше пов'язані з розміром, кількістю. Словотвірний тип зі значенням інтенсивності відзначається меншою продуктивністю.

У структурі композита префіксоїд **мало-** може реалізувати сему „недостатньо, менше, ніж треба; недостатня інтенсивність ознаки” і співвідноситися з якісним прислівником у 2 значенні, наприклад: *маловивчений* – недостатньо вивчений; *маловиразний* – який мало, недостатньо відображає переживання, почуття (про обличчя, очі); *маловіддя, маловоддя* – 1. Нестача, низький рівень води в річці, озері тощо; 2. Нестача води, вологи в певній місцевості; *маловірогідний* – недостатньо вірогідний; *маловажний* – який не має великого значення; неістотний; *маловрожайний* –

недостатньо врожайний; *маловтішний, маловимогливий, малограмотний, малодоказовий, малодосвідчений, малознаний, малозрозумілий, малоістотний, маловідомий, малокалорійний, малокваліфікований, малокомпетентний, малокультурний, малосольний, маломіцний, малопідготовлений, малопоживний, малопоказовий; малородючий, малоосвічений, малоопераційний, малопереконливий, малопридатний, малоуспішний, малосвідомий, малорухомий* та ін.

Префіксоїд **мало-** співвідноситься також з прикметником *малий* у 2 значенні „невеликий кількісно, нечисленний”. Наприклад: *маломістечковий, малотиражний*.

Проаналізований матеріал дає підстави вважати, що продуктивним способом творення є основоскладання, здійснене поєднанням прислівника з прикметниковою, дієслівною (дієприкметниковою), іменниковою основами: *малородючий, малорухомий, малодосліджений, малозаселений, малокомпетентний, малопідготовлений, малопривабливий*.

Префіксоїд **мало-** утворює словотвірні ряди іменників **на позначення осіб**: *маловір* – той, хто недостатньо вірить у що-небудь; *малоліток* – дитина, неповнолітній; **ділянки чого-небудь**: *малоземелля* – недостатня забезпеченість землею для ведення сільського господарства; *малолісся* – недостатня кількість лісів.

Іменник *малоземелля* утворений на основі словосполучення *мало землі* способом основоскладання; лексема *маловір* утворена основоскладанням з усіченою другою дієслівною основою; розмовне слово *малометражка* мотивоване словосполученням *мало метражу* і також утворене способом основоскладання.

Префіксоїд **низько-** співвідноситься з прикметником *низький* у 3 значенні „який не досягає певної норми, звичайного рівня та ін.”: *низьковрожайний, низькооплачуваний, низькоорганізований, низькопродуктивний, низькопробний, низькопроцентний, низькорентабельний, низькородючий, низькосортний*. У дериватах *низькокалорійний,*

низьколегований, низькомолекулярний, низькотемпературний, низькочастотний значення префіксоїда „невеликий, незначний щодо кількості, сили, інтенсивності тощо” виникло на базі першого в результаті його словотвірного узагальнення в регулярній моделі.

Словотвірну активність виявляє префіксоїд **високо-** у прикметникових дериватах зі значеннями: „дуже добрий, відмінний, розвинений”, „значно більший від звичайного інтенсивністю”: *високоавтоматизований* – який характеризується високим ступенем автоматизації; *високогуманний* – який характеризується, проіннятий високою гуманністю; *високоактановий, високобілковий, високовітамінний, високоврожайний, високовуглецевий, високодумний, високоенергетичний, високоерудований, високоідейний, високоіндустріалізований, високоінтелектуальний, висококалорійний, висококваліфікований, висококомфортабельний, високоманевровий, високомарочний, високомистецький, високомолекулярний, високомоментний, високонадійний, високонапруговий, високооборотний, високооплачуваний, високоорганізований, високоосвічений, високооснащений, високоперегрітий, високоперспективний, високопластичний, високоповажний, високопоживний, високопотужний, високопрестижний, високоприбутковий, високопродуктивний, високопрофесійний, високопрохідний, високорадіоактивний, високорентабельний, високородний, високорозвинений, високорозумний, високосейсмічний, високосортний, високоспеціалізований, високославний, високостабільний, високоталановитий, високотемпературний, високотермостійкий, високотоксичний, високоточний, високоудійний, високоурочистий, високочастотний, високочистий, високочутливий, високошановний, високошвидкісний, високоякісний* та ін.

Міру інтенсивності виявляє питомий префіксоїд **середньо-** у прикметникових дериватах, серед яких виокремлюємо такі групи за значенням: „**який одержують діленням на частини**”: *середньоарифметичний* – одержаний внаслідок додавання частин і

подальшого поділу на кількість цих частин, *середньоквадратичний*; „**відрізок, проміжок часу**”: *середньовіковий, середньовічний, середньозимостійкий, середньоізній* – середній за часом дозрівання серед пізніх сортів, *середньоранній* – за часом дозрівання серед ранніх сортів, *середньорічний, середньочасовий*; „**неповнота**”: *середньосолоний, середньостиглий*; „**проміжний за своїми ознаками та властивостями**”: *середньотехнічний, середньогектарний, середньодисперсний, середньоєвропейський, середньолатинський, середньомісячний, середньооплачувний, середньопрогресивний, середньосортний, середньочорноземний*.

Прикметникові деривати з префіксоїдами **слабо-**, **слабко-** вказують на недостатню інтенсивність вияву ознак, пов'язаних з **характером людини**: *слабохарактерний* – позбавлений сильної волі, твердого характеру; *слабовільний, слабодухий, слаборозвинений, слаброслий, слабоумний*; та реалізують сему „**незначний силою, ступенем вияву**”: *слабонідзолистий, слабоалкогольний, слабоактивний, слабоакцентний, слабодиференційований, слабозцементований, слабоіонізований, слабоконтрастний, слабокислий, слабомагнітний, слабомінералізований, слаборадіоактивний, слабозчинний*.

Неповноту якості предмета чи ознаки виражають префіксоїди **пів-**, **напів-**, **полу-**. На думку М.М. Шанського, перше значення префіксоїда **пів-** (“половина”) є етимологічним (півбудинка, півлимона тощо), друге („не зовсім”, „майже”, „не до кінця те, що позначено другою частиною сполуки”) виникло на базі першого в результаті його словотвірного узагальнення в регулярній моделі [210, 269]. Регулярні утворення з морфемою **напів-**, яка мала семантику приблизності, з'явилися у XVIII ст. не без впливу відповідних німецьких слів з *halb* та французьких слів з *demi* (*Halbdunkel* “півмірок”, *halbfett* “напівжирний”, *Halbgott, demi-dieu* “напівбог” тощо) [212, с.90]. Таку інформацію подає і Г. В. Востокова. Вона наголошує на тому, що значення префіксоїда реалізується у структурі слова [42, с.90—100].

Деривати з префіксоїдами **пів-**, **напів-** утворюють семантико-словотвірні групи, що позначають: „**частково, не зовсім, не повністю або**

значною мірою, неповноту циклічності, недовершеність переходу в інший стан, що позначається твірним словом”: *напіваавтоматний, напіввиконаний, напіввідірваний, напіввідкопаний, напівзавалений, напівзамерзлий, напівзів’ялий, напівзнищений, напівкваліфікований, напіврозтулений, напіввідкритий, напіввідтулений, напіввідчинений, напівгнилий, напівдостиглий, напівзабутий, напівзакритий, напівзаплющений, напівзасипаний, напівзасохлий, напівзатемнений, напівзатоплений, напівзатулений, напівзгнилий, напівзогнилий, напівзігнутий, напівзотлілий, напівзруйнований, напівпрочинений, напівпорожній, напівприкритий, напівпричинений, напівспілий, напівстиглий, напівстертий, напівтвердий, напівтемний, напівтонкий, напівтрухлий, напівспалений, напівусохлий, напіврозбитий, напіврозбавлений, напіврозібраний, напіврозквітлий, напіврозплющений, напівкруглий*; **назви елементів одягу, взуття, який є наполовину меншим від того, що позначається твірним словом:** *півпальто, піврукавичка, півкаптан*; **назви осіб:** *напівдикун* – людина, що своїм розвитком і способом життя наближається до первісної людини, дикуна; *напівкочівник* – людина, що веде частково кочовий, а частково осілий спосіб життя; *напівпролетар* – у капіталістичному суспільстві – той, хто працює у власному господарстві і частину року по найму на капіталістичному підприємстві; *напівсирота*; **фізичні та психічні властивості людини:** *напівбезробітний* – який не завжди має роботу, майже безробітний; *напівбожевільний* – не зовсім нормальний, з ознаками божевілля; *напівбосий* – у поганому, подертому, сильно зношеному взутті; *напівголий, напівзакоханий, напівголодний, напівграмотний, напівглухий, напівдикий* (у 2 значенні), *напівживий* (у 1, 2 значеннях), *напівмертвий* (у 1, 3 значеннях), *напівпритомний, напівсивий, напівсліпий, напівнепритомний, напівсонний, напівп’яний, напівм’який* (у 1 значенні), *напівоблізлий, напіводягнений, напівосвітлений, напівперепрілий, напівроздягнений, напівсвідомий, напівсерйозний* тощо; **стан речовини:** *напіврідкий* – середній між рідким і

твердим, не зовсім рідкий; *напівпрозорий* – не зовсім або майже прозорий; *напівсухий* – напівсухе вино – не зовсім сухий або майже сухий.

Меншу словотвірну активність виявляє префіксоїд **напів-** під час творення **назв предметів побуту**: *полумисок* – різновид столового посуду, що має вигляд неглибокої миски або глибокої тарілки; **стану природи**: *напівімла* – негуста мла; *напівморок, напівтемрява, півморок*; **назв будівель**: *напівземлянка* – будівля, нижня частина якої заглиблена в землю, а верхня міститься над землею; **назв грошових одиниць**: *півкопи* – заст. Одиниця лічби грошей, що дорівнювала двадцяти п'яти копійкам; *півкарбованця*; **вказівка на частину з домішками**: *напівшкіряний, напівшовковий*; **позбавлення будь-яких ознак, чого-небудь**: *напіввійськовий* – який не має ознак військового; **способу**: *напівголосно* – не голосно, не на повний голос; *напівшепіт, напівпошепки*; **довжини, міри**: *півдюймовий* – заст. Який має довжину, що дорівнює половині дюйма; *півлітровий, півмільйонний, півпроцентний, півпудовий*; **державних утворень**: *напівдержавна* – форма організації суспільства, що наближається до державної, але не має усіх ознак, властивих державі; *напівколонія* – формально незалежна, самостійна країна, що фактично перебуває в економічній і політичній залежності від імперіалістичних держав.

Особливістю сполучувального потенціалу формантів є те, що вони приєднуються до іменникової чи прикметникової основи в родовому або називному відмінках: *напівпричіп, напівпровідник, піввагон, піввагона, піввідра, півдороги, полувал, півколесо, півсвіт, півсфера, напівперемога, напівпустеля, напівпустиня, напівфабрикат, півчернак* тощо.

2.4. Деривати на позначення локальності

До групи афіксоїдних дериватів на позначення локальності належать ад'єктивні, рідше субстантивні деривати з префіксоїдами: **високо-, вище-, внутрішньо-, задньо-, західно-, зовнішньо-, місце-, низько-, нижче-**,

нижньо-, південно-, північно-, передньо-, середньо-, східно-. Словотвірні ряди з афіксоїдними дериватами на позначення локальності ще не були об'єктом спеціального дослідження мовознавців. Лише префіксоїди **високо-, низько-** проаналізовано в колективній монографії „Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі” як такі, що потрапили в „орбіту ад'єктивного семантичного поля кількості та інших параметричних вимірів” [90, 214].

Невід'ємним складником цієї групи є префіксоїд **високо-**, що співвідноситься з прикметником *високий* у 2 значенні „який знаходиться на далекій або значній віддалі від землі, від якої-небудь поверхні”, наприклад: *високогірний* – 1. Який міститься, розташований, росте високо в горах (високогірне озеро); 2. Пов'язаний з перебуванням у високій гірській місцевості (високогірна експедиція); *високогорий, високоорбітальний, високоширотний*.

Префіксоїд **внутрішньо-** у структурі складного слова співвідноситься зі значенням „який є, міститься всередині чого-небудь”: *внутрішньозональний* – який існує, здійснюється в межах, усередині зони (географічної, економічної); *внутрішньоконтинентальний* – стосується до внутрішньої, глибинної частини континенту, що знаходиться там; *внутрішньодержавний, внутрішньозаводський, внутрішньокласовий, внутрішньокнижковий, внутрішньоклітинний, внутрішньокологоспний, внутрішньоматериковий, внутрішньопартійний, внутрішньополітичний, внутрішньосоюзний, внутрішньоспілковий, внутрішньоструктурний, внутрішньотекстовий, внутрішньотропічний, внутрішньочеревний, внутрішньочерепний, внутрішньосерцевий, внутрішньовенний, внутрішньоутробний*. Групу поповнює і прислівник *внутрішньомя'зово* – у м'яз, м'язи (про введення рідких ліків).

Локальні відношення реалізує префіксоїд **зовнішньо-** у композитах зі значенням „який стосується відносин з іншими державами”. В українській мові він представлений в небагатьох словах: *зовнішньоекономічний* –

стосується до економічних зв'язків держави з іншими країнами; *зовнішньополітичний, зовнішньоторговий*.

Засобом вираження локальності є деривати з префіксоїдом **низько-**. Цей афіксоїд у структурі композита реалізує різні значення, оскільки співвідноситься з прикметником *низький* у 1, 2 значеннях. Композити з префіксоїдом позначають: „перебування на невеликій, близькій від землі віддалі”: *низькоорбітальний* – який здійснює переліт по низькій орбіті; *низькообстрижений, низькостелий, низькохмар'я, низькошахтний*; „який має малу відстань від нижньої частини до верхньої або який має висоту меншу від звичайної для таких предметів”: *низькорослий* – який має невисокий зріст, який не доріс до звичайної, нормальної висоти; *низький; низькощоглий, низькоштамбовий*.

Префіксоїд **нижче-** в афіксоїдних дериватах відповідає поняттю „далі, у наступному місці (розділі тексту і та ін.)”, наприклад: *нижчевикладений, нижчевказаний, нижчезазначений, нижчезгаданий, нижченаведений, нижченазваний, нижчеперелічений, нижчепідписаний, нижчеподаний, нижческазаний*.

У антонімічні відношення з префіксоїдом **нижче-** вступає префіксоїд **вище-**, який має значення „над чим що-небудь міститься, перебуває”: *вищевикладений, вищевідзначений, вищевказаний, вищезазначений, вищезгаданий, вищенаведений, вищеназваний, вищеописаний, вищеподаний, вищепойменований, вищепоказаний, вищесказаний*.

Префіксоїд **нижньо-** у прикметникових афіксоїдних дериватах співвідноситься з прикметником *нижній* у 1 значенні „який міститься недалеко, внизу, нижче інших подібних предметів”, наприклад: *нижньогубний, нижньореберний, нижньощелепний, нижньогірський, нижньогородський, нижньодніпровський, нижньонімецький, нижньоновгородський*, а також власні назви *Нижньогірськ, Нижньодніпровськ*.

Префіксоїд **середньо-** у композитах виражає значення „який однаково віддалений від кінців, країв чого-небудь”: *середньоязичний* (*середньоязиковий*), *середньопіднебінний*; *середньоазіатський* – стос. до Середньої Азії, *середньовірхньонімецький*, *середньовисотний*, *середньонижньонімецький*, *Середньоросійська височина*.

Лексеми з префіксоїдами **північно-**, **південно-**, **східно-** також доповнюють реєстр слів із значенням локальності. Композити з цими афіксоїдами реалізують сему „напрямок, сторони світу”, „частина материка; країни на цій частині материка”, наприклад: *південноамериканський*, *південноафриканський*, *південнокримський*, *південноросійський*, *південнослов'янський*, *південноукраїнський*; *північноамериканський*, *північнокавказький*, *північноукраїнський*; *східноєвропейський*, *східноказахстанський*, *східнонімецький*, *східносибірський*, *східнослов'янський*, *східноукраїнський*. Бере участь також в утворенні лексичних словосполучень *Південно-Африканська Республіка*, *Східнокитайське море*.

Афіксоїдні деривати з префіксоїдами **задньо-**, **передньо-** мають значення ”який рухається, пересувається попереду / позаду інших”: *задньопіднебінний*, *задньоязиковий*, *передньоязиковий*, *передньоязичний*, *передньозябровий*, *передньопіднебінний*.

Словотвірне значення префіксоїда **місце-** „відношення до місця, простору”. Своє значення реалізує лише в іменниках: *місцезнаходження* – пункт, місце, де хто-, що-небудь знаходиться; *місцезростання* – місце, в якому хто-, що-небудь перебуває; *місцемешкання*, *місцеперебування*, *місцепробування*, *місцеположення*.

Аналіз семантики ад'єктивних та субстантивних композитів засвідчує, що словотвірні ряди афіксоїдних дериватів із семою локальності порівняно з іншими семантико-словотвірними групами слів зростають, але незначною мірою. Найпродуктивніший спосіб творення дериватів – основоскладання. Словотвірні моделі проаналізованих слів утворені на основі словосполучень прикметника з іменником (*низькоорбітальний*, *південноафриканський*,

північнокавказький). Словотвірні ж моделі з префіксоїдами **вище-**, **місце-**, **нижче-** утворені зрощенням синтаксичного словосполучення в одне слово (*вищевказаний, місцеположення, нижчезазначений*).

Друга частина деяких афіксоїдних прикметникових дериватів, що утворені на основі підрядних субстантивних (за морфологічним вираженням) словосполучень, ускладнена прикметниковими суфіксом **-н-**, **-зьк-**, **-ськ-**: *високогірний, нижньогородський*. Поєднання компонентів відбувається за допомогою інтерфіксів **-е-**, **-о-**.

Словотвірно продуктивними у творенні афіксоїдних дериватів, що виражають локальні ознаки, є префіксоїди іншомовного походження **аван-**, **ендо-**, **мезо-**, **пері-**.

Префіксоїд **аван-** (< франц. *avant* – перед) має словотвірне значення „розміщення перед чим-небудь”, наприклад: *авантитул* – перша сторінка книжкового блоку, яка передує титулові. Аналіз афіксоїдних дериватів засвідчив, що префіксоїд бере участь у творенні **назв приміщень**: *аванзал* – передній зал; невелике приміщення, кімната перед головним залом у великих будинках, палацах; *аванложа* – невелике приміщення перед входом до театральної ложі; *аванпорт* – 1) зовнішня частина порту, захищена від великої хвилі мисом, косою чи штучними спорудами і обладнана для якірної стоянки кораблів; 2) окремий біля гирла річки порт, пов'язаний у своїй роботі з основним портом; *авансцена* – передня частина театральної сцени між завісою і рампою. Деривати утворені аглютинацією.

Префіксоїд **мез-**, **мезо-** (< грец. *mesos* – середній, серединний) залежно від основ, з якими сполучається, реалізує значення „середній”. А також виражає словотвірне значення „проміжне положення чого-небудь”: *мезозой* – геол. четверта ера геологічної історії Землі; *мезоліт* – перехідний період між епохою давньої кам'яної доби і новою кам'яною добою (палеолітом і палеолітом); *мезопауза* – перехідний шар між мезосферою і термосферою на висоті 80-90 км; *мезосфера* – шари атмосфери на висоті від 50 до 80 км, які

характеризуються зниженням температури приблизно від 0°C на нижній межі до -90°C – на верхній.

Словотвірне значення префіксоїда **пери-, пері-** (< грец. *peri*) – „навколо”, „кругом”, „через”. Вони беруть участь у творенні **астрономічної термінології**: *перигелій* – найближча до сонця точка орбіти планети, комети тощо; *периселеній* – найближча до Місяця точка орбіти штучного супутника Місяця; *перицентр* – найближча до центрального тіла (центра мас системи) точка орбіти планети або супутника.

Іншомовні афіксоїдні деривати утворені за моделлю „грецька основа + грецька (-гелій, -селеній, -сфера) основа”, „французька основа + латинська (-сцена, -титул) основа”, „французька основа + французька (-ложа, -порт) основи”.

Трапляються також сполучення двох формантів (префіксоїда та суфіксоїда). У композитах *мезо+літ*, *мезо+зої* препозитивний компонент виконує роль ідентифікатора (префіксоїда), а тому сема локальності є домінантною.

Словотвірну активність виявляють префіксоїди **ендо-** (< грец. *endon* – всередині), що означає „перебування всередині чогось” та **енто-** (< гр. *entos* – усередині), який за значенням відповідає слову „внутрішній”. Ці префіксоїди подібні за семантикою і сферою використання. Вони переважно беруть участь у творенні **біологічної та зоологічної термінології**, зокрема конкретизують місцезростащування: *ендокарній* – внутрішня частина плоду у рослин (напр., „кісточка“ у плодах вишні, сливи тощо); *ендоплазма* – внутрішній шар цитоплазми тваринних і рослинних клітин, що містить різні зернисті включення й органоїди; *ентодерма* – 1) ентобласт – внутрішній шар зародка багатоклітинних тварин і людини на ранніх стадіях його розвитку; 2) *ендодерма* – внутрішній шар стінки тіла кишковопорожнинних тварин; *ендосперм* – тканина в насінні рослин, у якій відкладаються запасні поживні речовини, що їх використовує зародок у процесі свого розвитку.

Отже, група префіксоїдів на позначення локальності представлена питомими та іншомовними одиницями. Семантика префіксоїдних дериватів мотивована префіксоїдом та основою, з якою він сполучається.

2.5. Префіксоїдні деривати на позначення істот, мікроорганізмів

Група дериватів з префіксоїдами на позначення істот та мікроорганізмів представлена префіксоїдами іншомовного та питомого походження. Словотвірні ряди репрезентовані дериватами з префіксоїдами грецького походження. У переважній більшості це деривати на позначення давніх викопних тварин.

Префіксоїд **артро-** (< грец. arthron – суглоб) у складних словах вказує на зв'язок означуваних понять із суглобами і бере участь у творенні назв **тварин**: *артродири* – група палеозойських риб, у яких зчленування було в ділянці шиї між головним і тулубним сегментами панцира.

Префіксоїд **амфі-** (< грец. amphī - навкруги, біля; amphō – обидва) у зазначеній семантико-словотвірній групі реалізує значення „з обох боків”, „навкруги”, „подвійний”, зокрема в композитах *амфібіонти* – організми, пристосовані до проживання у двох середовищах – у воді та на суші; *амфігастрії* – лусочки на нижньому боці вегетативного тіла деяких мохоподібних. Інша назва – черевні луски; *амфісбена* – ящірки, поширені переважно в тропіках, більшість із них не мають кінцівок. Можуть рухатися підземними ходами вперед і назад; *амфітрихи* – бактерії з двома джгутиками, розташованими полярно на кінцях клітини.

Префіксоїд **орніто-** (< грец. ornīs (ornithos) – птах) як складник композита відповідає поняттю „птах” у словах: *орніторинхус* – ссавці підкласу однопрохідних. Інша назва – качконіс; *орнітоподи* – група викопних динозаврів епохи мезозою, які харчувалися рослинами і пересувалися за допомогою двох ніг.

У Словнику медичних термінів натрапляємо на деривати з префіксоїдом **біо-** (< грец. *bios* – життя), наприклад: *біогельмінти* – загальна назва гельмінтів, для завершення життєвого циклу яких необхідна заміна хазяїв; *біоіндикатори*, *біомаса*.

Меншу активність виявляють префіксоїди **гастро-**, **гемо-**, **гомо-**, **гідро-**, **ендо-**, **дактило-**, **мета-**, **оліго-** у процесі творення **назв тварин**. Завдяки префіксоїдам **гастро-** (< гр. *gastēr* (*gastro*) – шлунок), **гемо-** (< грец. *haima* – кров), **гомо-** (< грец. *homos* – рівний, однаковий), **оліго-** (< грец. *olygos* – малий), **мета-** (< грец. *meta* – після, через), **мікро-** (< грец. *micros* – малий) утворюються деривати з термінологічним значенням: *гастротрихи* – клас круглих червів. Інша назва – черевовійчасті; *гемопротеус* – рід паразитичних найпростіших підряду кров'яних споровиків; *гемоспоридії* – ряд безхребетних тварин класу споровиків; *гідромедуза* – рід плазунів родини зміїношийних черепах; *олігохети* – клас кільчастих червів; *гомойсмотичні тварини* – водяні тварини, здатні зберігати приблизно однаковий осмотичний тиск крові й тканинної рідини, не відповідний осмотичному тиску навколишнього середовища; *метазоа* – зоол. Загальна назва всіх багатоклітинних тварин; *мікрококи* – група бактерій, клітини яких мають кулеподібну форму й менші за інші коки.

З префіксоїдами **ендо-** (< грец. *endon* – всередині), **дактило-** (< грец. *daktylos* – палець), **гомо-** (< грец. *homos* – рівний, однаковий) утворено назви **мікроорганізмів**: *ендопаразити* – організми, які живуть у тканинах, внутрішніх органах, клітинах живителя – тварини чи рослини; *гомозигота* – клітина чи організм, у спадковому наборі (генотипі) якого гомологічні хромосоми несуть одну й ту саму форму певного гена; *дактилозоїди* – видозмінені особини в колоніях деяких гідроїдних поліпів, що мають вигляд розгалуженого або нерозгалуженого щупальця, позбавлені рота.

З префіксоїдами **пери-**, **бласто-** утворюються назви клітин, порожнин організму, наприклад: *бластоцель* – порожнина зародка тваринних організмів на стадії бластули; *бластодиск*, *бластомери*; *перидерма* – покривна,

вторинного походження тканина, що змінює епідерміс і розвивається на стеблах, корінні та інших частинах багаторічних рослин; *перикарпій* – стінка плода в рослин, що оточує насіння, насінину; *перисперм* – живильна тканина в насінні ряду рослин, необхідна для розвитку зародка; *перикард* – міцний замкнений мішкоподібний утвір, у якому розташоване серце.

Питомий префіксоїд **кишково-** утворює малопродуктивні словотвірні ряди, що зумовлено сферою його функціонування. Префіксоїд **кишково-** в композитах виступає зі значенням „який має кишечник або порожнину, що виконує функцію кишечника”, напр.: *кишковопорожнинні* – один із найпростіших типів багатоклітинних тварин; *кишководишні*, *кишковозяброві*.

Групу на позначення осіб з оцінним значенням „негідний, підлий, безчесний” поповнюють прикметникові деривати з префіксоїдом **низько-** *низькопоклонник* – *зневажл.* Той, хто плазує перед ким-небудь; *підлабузник*, *низькопоклонство* – рабське, догідливе, підлабузницьке плазування перед ким-, чим-небудь; *низьколобий* – *зневажл.* Агент таємної політичної поліції.

2.6. Префіксоїдні деривати на позначення речовин

Група на позначення речовин представлена запозиченими одиницями: **ацет-, бета-, гало-, геліо-, гідро-, гемо-, імуно-, лакто-, лізо-, нітро-, піро-**.

Префіксоїд **піро-** (< грец. *pyr* – вогонь), що у складних словах відповідає поняттям „вогонь”, „висока температура”, „термічний процес“, бере участь у творенні **назв органічних сполук**: *пірогалол* – органічна сполука, безбарвні кристали, що темніють на повітрі; *пірокатехін* – органічна сполука класу фенолів; твердий безбарвний кристалічний продукт; *піроксилін* – один з видів нітроцелюлози – азотокислі ефіри целюлози; **мінералів**: *піроксени* – група мінералів класу силікатів; *піролюзит* – мінерал підкласу простих окислів. Групу мінералів поповнює дериват з префіксоїдом **геліо-** (< грец. *Hēlios* – Сонце), що в композитах відповідає поняттям „сонце”, „сонячний”: *геліодор* – мінерал, прозорий жовтий різновид берилу, коштовний камінь.

Аналіз матеріалу дає змогу виокремити групу префіксоїдів, які виступають засобом творення дериватів на позначення різних органічних сполук, розчинів, їхніх станів. Таким префіксоїдам властиве конкретніше значення і вузька сфера вживання. До них належить, зокрема, префіксоїд **ацет-** (< лат. *acetum* – оцет), що є складовою частиною хімічних термінів і вказує на зв'язок цих термінів з оцтовою кислотою: *ацетальдегід* – оцтовий альдегід, органічна сполука; *ацетамід*, *ацетанлід*, *ацетати*, *ацетилен*, *ацетилхлорид*, *ацетилхолін*, *ацетилцелюлоза*, *ацетон*.

Префіксоїд **гало-** (< грец. *hals* (*halos*) – сіль) у складних словах відповідає поняттю „сіль” і є засобом творення **назв хімічних сполук**, зокрема: *галогеніди* – хімічні сполуки галогенів з іншими елементами (фториди, йодиди). У природі поширені у вигляді мінералів; *галогени*, *галоклін*, *галотрихіт*. Зафіксовано одну лексему *галургія*, що позначає галузь хімічної технології, яка вивчає й розробляє способи одержання солей з природних або штучних водних розчинів.

Префіксоїд **імуно-** (< лат. *immunis* – вільний від чогось, незайманий) також входить до структури слів на **позначення речовин, білків**: *імуноглобулін* – білки, які утворюються в лімфоїдних клітинах хребетних тварин і людини, і яким властива активність антитіл; використовують у медицині для лікування деяких інфекційних хвороб, наприклад, *протикоровий імуноглобулін*; *імунодепресанти* – речовини, які понижують, гальмують або повністю пригнічують імунітет організму.

Префіксоїд **лакто-** (< лат. *lac* (*lactis*) – молоко) у структурі композита відповідає поняттям „молоко”, „молочний”. Наприклад, *лактоальбумін* – прості природні білки, що містяться в молоці; *лактоглобулін* – тваринні білки, що містяться в молоці й становлять 95% білків молочної сироватки; *лактобацили* – культура двох видів молочнокислих бактерій, серед них – болгарські палички.

Префіксоїд **лізо-** (< грец. *lysis* – розпад, розторгнення) у складних словах відповідає поняттям „розчинення речовини”, „розпад речовини”. Отже,

префіксоїд має двоє значень, пов'язаних між собою, що дає підстави говорити про полісемію, яку визначаємо як наявність у одного того самого префіксоїда кількох пов'язаних між собою значень. Префіксоїд у словах *лізоформ* (розчин формаліну в калійному милі; застосовують для дезінфекції приміщень, рук, а також у гінекологічній практиці); *лізоцим* (білкова речовина (фермент), який викликає розчинення деяких мікроорганізмів) реалізує перше значення. У слові *лізолецитин* (органічна речовина, продукт відщеплення від лецитину ненасиченої жирної кислоти) – друге значення. Серед слів виокремлюємо лексему з абстрактним значенням *лізогенія* (своєрідний симбіоз бактерій з деякими бактеріофагами, які наявні в клітині в неінфекційній формі), семантика якої теж визначається значенням префіксоїда „розпад речовини”.

Що ж до структурних особливостей, то композит *лізоформ* утворений поєднанням префіксоїда та усіченої основи *формалін*. А слово *лізоцим* утворено на основі словосполуки *лізо* + *(ен)зим*, тобто способом телескопії. Композит *лізол* творений сполученням двох афіксоїдних морфем.

До цієї групи відносимо префіксоїд **нітро-** (грец. *nitron* – селітра, луг), що відповідає поняттю „азот”. Він переважно бере участь у творенні **назв рідин, сумішей**: *нітробензол* – масляниста отруйна малорозчинна у воді рідина жовтуватого кольору з запахом гіркою мигдалю, яку використовують у парфумерії, миловарінні та виробництві барвників; *нітрогліцерин* – масляниста отруйна нерозчинна у воді безбарвна рідина, яку використовують у виробництві вибухових речовин і в медицині; *нітрофоска* – мінеральне добриво, що містить азот, фосфорну кислоту і окис калію. Префіксоїд може відповідати поняттю „азотний” у слові *нітроцелюлоза* – суміш складних азотнокислих ефірів целюлози. Його зафіксовано й у творенні **назв мікроорганізмів**: *нітробактерії* – мікроорганізми, які живуть у присутності вільного кисню й окислюють азотисту кислоту в азотну.

При творенні дериватів на позначення безбарвних речовин, кислих солей активну участь бере префіксоїд **гідро-** (< грец. *hydōr* – вода):

гідроксиламін – безбарвна кристалічна речовина; отруйна; *гідрокарбонати*, *гідролімфа*, *гідросульфати*.

Поповнює групу на позначення рідин деривати з префіксоїдом **гемо-**, наприклад, *гемолімфа* – рідина, що циркулює в судинах і міжклітинних порожнинах багатьох безпредметних тварин з незамкненою системою кровообігу; *гемоглобін*.

У зв'язку з розвитком сучасних технологій та засобів виробництва з'явилися нові слова, що подані в УОС (2008 р.): *нітроемаль*, *нітроклітковина*, *нітролак*, *нітропігмент*, *нітросполука*, *нітрофарба*, *нітроцементация*.

Усі афіксоїдні деривати утворені аглютинативним способом, при якому префіксоїд приклеюється до англійської основи (-бензол), французьких (-емаль, -лак), грецьких (-бактерії, -гліцерин), латинських основ (-пігмент, -целюлоза). Лише телескопічним способом утворено слово *нітрофоска* < *нітро+фос(фор) і ка(лій)*.

Структурно-семантичні зв'язки префіксоїда **окси-** (< грец. *oxus* – кислий) дозволяють говорити про його полісемію, оскільки у складних словах він означає: 1) наявність кисню в сполуках або сумішах; 2) належність до кислого середовища. Наприклад, слова *оксигемоглобін* (сполука гемоглобіну з киснем), *оксиліквіти* (вибухові речовини, суміші рідкого кисню з органічними пористими матеріалами (вугілля, тирса тощо), *оксидази*, *оксиліт* мотивовані першим значенням префіксоїда. Слово *оксипролін* (органічна речовина з групи амінокислот; білки рослинних і тваринних організмів (желатин, казеїн), що мають у своєму складі оксипролін) мотивоване другим значенням префіксоїда.

У СІС (2000 р.) зафіксовано також композити *оксиген*, *оксигенератор*, *оксигеніум*, проте усі вони утворені від першої латинської основи *oxugenium* (кисень).

Малу словотвірну активність виявляє префіксоїд **олео-** (< лат. *oleum* – олія), який у складних словах вказує на зв'язок з рослинними оліями або

мінеральними маслами. Переважно бере участь у називанні речовин чи вказує на їхні властивості: *олеонафт* – мастило білого кольору з високоочищеної нафти; *олеофільність* – властивість деяких речовин змочуватися оліями.

Ця група поповнюється дериватами з малопродуктивним префіксоїдом **уро-** (< грец. *uron* – сеча), що відповідає поняттям „сеча”, „сечовина”, наприклад, *уробактерії* – бактерії, що розкладають сечовину на аміак та двоокис вуглецю; поширені в стічних водах, ґрунті, гною, сечі; *уробілін* – жовчний пігмент, що утворюється в кишечнику; наявний у сечі, зумовлює її колір. Більшу активність цей формант виявляє в постпозиції в ролі суфіксоїда.

Словотвірні моделі зазначених дериватів традиційні: префіксоїд + грецькі (-бактерії, -дез, -нафта, -невроз, -лецитин, -пластика, -стеноз, -спазм, -томія, -фільність, -хлорид, -холін) та латинські основи (-альбумін, -бацили, -глобулін, -ліквіти).

Структурний аналіз дериватів засвідчив наявність телескопічного способу в творенні дериватів *ацетальдегід* (ацет- + латинські усічені основи *al(solon)dehyd*) та *ацетамід* (ацет- + ам(іак) і грец. *eidos*). Виявлено також дериваційну модель *олео-* + *фільн* + *ість*, що реалізує абстрактне значення, за допомогою питомого суфікса **-ість**.

Словотвірна активність префіксоїда **цито-** (< грец. *kytos* – клітина) у процесі творення назв речовин мала, наприклад, *цитоплазма* – біол. Складова частина клітини; входить до складу протоплазми тваринних і рослинних клітин.

Префіксоїд **кристало-** в композитах відповідає слову *кристал* у 1 значенні, наприклад: *кристалогідрати* – кристали, до складу яких входять молекули води; *кристалоїд* – речовина, здатна кристалізуватися і в розчиненому стані легко просочуватись крізь тваринні та рослинні перетинки.

Формант **гетеро-** (< гр. *heteros* – інший) означає „інший” і бере участь у творенні складного слова *гетероциклічні сполуки* – органічні сполуки з циклічною будовою. До складу їхнього циклу входять атоми не лише

вуглецю, але й інших елементів (азоту, кисню); у творенні водних організмів, що здатні існувати в середовищі різної солоності (*гетерогаліни*).

За допомогою префіксоїдів **піро-** (< грец. *pyr* – вогонь), **актино-** (< грец. *aktis* (*aktinos*) – промінь) утворюються деривати, що виступають назвами **класу мінералів**: *піролюзит* – мінерал підкласу простих окислів; *пірогалол* – органічна сполука, безбарвні кристали, що темніють на повітрі; *пірокатехін*, *піроксени*, *піроксилін*, *пірохлор*, *пірофіліт*, *актиноліт*.

Префіксоїди **міо-** (< грец. *mys* (*myos*) – м'яз), **гісто-** (< грец. *histos* – тканина) беруть участь у творенні **назв білків**: *гістони* – білки, які мають лужні властивості; у ядрах клітин уходять до складу комплексів із ДНК – нуклеогістонів; стабілізують структуру хроматину; *міоглобін* – глобулярний білок м'язів хребетних тварин і людини; наближається за складом і властивостями до гемоглобіну крові; *міозин* – білок м'язових волокон.

Виявляє словотвірну активність формант **скло-**, що бере участь у творенні назв матеріалів, виготовлених зі скла: *склокераміка* – спеціально оброблене скло з нульовим коефіцієнтом розширення, що застосовується там, де потрібен прозорий, який не змінюється від коливання температури, матеріал; *склоасфальтобетон*, *склобетон*, *скловата*, *скловолокно*, *склогіпс*, *склогума*, *скломаль*, *склозалізобетон*, *склокераміка*, *склокремнезит*, *склокристаліт*, *склолакотканина*, *скломармур*, *скломаса*, *склопластик*, *склоруберойд*, *склоцемент*, *склоцементокераміка*, *склошлакопорит*. Усі деривати утворені аглютинативним способом.

У Словнику іншомовних слів (2000 р.) зафіксовано деривати на позначення мінералів та речовин з префіксоїдами **гемо-**, **гіпер-**, **гіпо-**: *гемотоксини*, *гіперстен*.

Отже, словотвірна потенція зазначених префіксоїдів пов'язана не лише з їх походженням, семантикою, а й із їхньою вузькою спеціалізацією та лексикалізацією. Семантика деяких дериватів потребує докладнішого вивчення, оскільки може мотивуватися не лише префіксоїдом, а й постпозитивною основою.

2.7. Деривати на позначення фізичного стану людини

Деривати-іменники на позначення фізичного стану людини утворені префіксоїдами іншомовного походження: **ангіо-**, **артро-**, **антропо-**, **бласто-**, **гастро-**, **гіпо-**, **графо-**, **дермато-**, **ендо-**, **імуно-**, **кардіо-**, **міо-**, **остео-**, **піро-**.

Префіксоїд **ангіо-** (< грец. *angeion* – судина) у композитах відповідає словам „судина”, „судинна система”, **артро-** (< грец. *arthron* – суглоб) у складних словах вказує на зв'язок означуваних понять із суглобами. Вони переважно беруть участь у творенні іменників на позначення **фізичного стану людини**: *артралгія* – біль в суглобах при різних захворюваннях; *ангіоспазм* – патологічне звуження просвіту дрібних артерій, унаслідок чого різко зменшується або зовсім припиняється циркуляція крові в них; *ангіостеноз* – звуження судин. Поповнюють цю групу деривати з префіксоїдами **гастро-**, **імуно-**, **гіпо-**, **графо-**, **остео-**: *гастралгія* – переймоподібні болі в ділянці шлунка, що виникають унаслідок захворювання шлунка, при вегетативних неврозах, а також при деяких інших захворюваннях; *гастроентерит* – запальне захворювання слизової оболонки шлунка й тонких кишок людини або тварин; *графоспазм* – судома, яка виникає в пальцях при кожній спробі писати, зумовлюється захворюванням нервової системи; *гіповітамінози* – хворобливий стан, що розвивається при недостатньому надходженні одного чи кількох вітамінів у організм; **процесів**: *імунодепресія* – зниження імунної стійкості організму, ослаблення його природних опірних реакцій та механізмів; *імунодефіцит* – зниження або відсутність імунітету внаслідок дефекту імунної системи організму; *остеодисплазія*, *остеодистрофія*, *остеосклероз*, *остеомаляція*, *остеомієліт*, *остеохондроз*.

Серед утворень цієї групи виокремлюємо деривати з префіксоїдами **бласто-** (< грец. *blastos* – пагін, зародок) – частина складних слів, що відповідає поняттям „відгалуження”, „зародок”; **дермато-** (дерма), що означає „шкіра”, „шкірна хвороба”; **кардіо-** (< грец. *kardia* – серце), що означає „серце”; **гастер-**, **гастро-** (< грец. *gastēr* (*gastro*) – шлунок), що відповідає

поняттям „шлунок” або „черевна частина тіла”; **гіпо-** (< грец. *hupo* – під, знизу), у композитах означає „зниження проти норми”; **піро-** (< грец. *pur* – вогонь) у складних словах відповідає поняттям „вогонь”, „висока температура”, „термічний процес”; **міо-** (< грец. *mys* – м’яз) означає „м’яз”; **зоо-** (< грец. *zōon* – тварина, жива істота) у композитах означає „те, що стосується тваринного світу”. Зазначені префіксоїди беруть участь у творенні **назв хвороб**, зокрема: *кардіосклероз* – захворювання людини, в основі якого лежить розростання в м’язах серця (внаслідок запалення або недостатнього кровопостачання) сполучної тканини; *гастроптоз* – опущення шлунка; *ангіоневроз* – захворювання центральної нервової системи, що характеризуються функціональним розладом іннервації кровоносних судин; *антропонози* – група інфекційних захворювань, збудники яких здатні вражати лише людину (тиф, малярія та ін.); *гіпопаратиреоз* – ендокринне захворювання, зумовлене недостатньою секреторною діяльністю прищитовидних залоз; *бластомікоз* – інфекційна хвороба людини, спричинювана бластоміцетами; *зооантропози* – група заразних хвороб, спільних для тварин і людини (наприклад, сибірка, туберкульоз, сказ); *зоонози* – інфекційні хвороби тварин, на які можуть хворіти й люди, заражаючись від тварин (чума, сказ, туберкульоз); *гіпотиреоз*, *остеодисплазія*, *остеодистрофія*, *піроплазмоз*, *міозит*.

Композити утворені поєднанням префіксоїдів грецького походження з грецькими основами.

2.8. Деривати на позначення кольору

Дериват на позначення кольору переважно утворена питомими префіксоїдами, зокрема: **біло-**, **зелено-**, **світло-**, **сиво-**, **синьо-**, **синювато-**, **сизо-**, **сіро-**, **сріблито-**, **сріблясто-**, **темно-**, **червоно-**, **чорно-**, **ясно-**, менше – запозиченими – **хризо-**, **хромо-**, **хромато-**.

Серед них найвищу продуктивність виявляють префіксоїди **біло-**, **червоно-**, **чорно-**. Префіксоїд **біло-** в композитах співвідноситься з прикметником *білий* у 1 значенні „який має колір крейди, молока, снігу”, а також „посивілий, сивий, сивоволосий”, наприклад, *білоколосий*, *білоколонний*, *білокопитий*, *біломармуровий*, *білопінний*. У синонімічні відношення з префіксоїдом **біло-** вступає префіксоїд **сиво-**. Префіксоїд **сиво-** співвідноситься з прикметником *сивий* у 1 значенні „який утратив своє забарвлення, став білим, сріблястим (про волосся)”, у 2 значенні „який має сірувато-біле, темно-сіре забарвлення шерсті та пір'я” та утворює іменники, наприклад, *сивобрів'я*, *сивобородько*. Префіксоїд **сіро-** співвідноситься з прикметником *сірий* у 1 значенні „колір, середній між білим і чорним; барва попелу” та утворює прикметникові деривати: *сіроземний*, *сіромастий*, *сіропіщаний*, *сіро-сталевий*. З префіксоїдом **біло-** в антонімічні відношення вступає префіксоїд **чорно-**, який у композитах виступає зі значенням „темний, темніший порівняно зі звичайним кольором”. Префіксоїд **темно-** у складних словах реалізує сему „за кольором близький до чорного, не ясний”. Префіксоїд **червоно-** співвідноситься з прикметником *червоний* у 1 значенні „який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків”. Префіксоїд-омонім **світло-** у афіксоїдних дериватах співвідноситься з прикметником *світлий* у 3 значенні „не темного кольору; менш насичений порівняно з основним кольором”.

Префіксоїди **біло-**, **світло-**, **сизо-**, **червоно-**, **чорно-** утворюють деривати, що називають **істот**: *білокозак*; **рослин, їх частини та ознаки, пов'язані з ними**: *білоголовий* (Тут префіксоїд **біло-** реалізує своє категорійне значення кольору, оскільки бере участь у творенні термінів – уживається як частина ботанічних, зоологічних термінів, вказує на зовнішні ознаки – колір, масть тощо); *білозерний* – який має біле зерно, з білим насінням; *біловолоський*, *червонокалинний*, *червонодеревний*, *чорнокленовий*, *чорнолісний*, *чорноплідний*, *чорносливовий*, *чорносмородиновий*; **породи**,

рідини, речовини, явища, фізичні та інші властивості: *білокам'яний, біломармуровий, білопінний, білосніжний, білобрисий, біложаровий, білосорий, білостінний, сіроземний, світлоніжний, світлокопіювальний, світлопрозорий, світлосигнальний, світлосильний, світлостійкий, світломаскувальний, світлорозсіювальний, світлотривкий, світлотінювий, світлохвойний, темноводий, темноводний, червонокнижний, червонодашний, червоноземний, червоносорий, червонозоряний, червонопрапорний, чернолаковий; характеристики предметів: *білокопитий, сиволапий, сивочупринний, чорнокудрий*. Основне значення прикметника *сивогривий* „який має сиву гриву, із сивою гривною (про тварин)” доповнюється ще переносним значенням „який має густе, довге сиве волосся (про людину)”. Прикметник *сиволапий* – *зневажл, заст.* – грубий, невихований, неосвічений. Трапляються також історизми *чорносошний* – *іст.* У Росії 14 – 17 століття – який жив на так званих чорних землях; державний; тягловий.*

Продуктивним способом творення афіксодних дериватів зі значенням кольору є основоскладання (*темнохвойний, чорноплідний*). Вони утворені за словотвірною моделлю: основа прикметника + о + іменникова основа.

Аналізовану групу доповнюють іменникові афіксодні деривати на позначення **істот:** *білобочка* – ссавець сімейства дельфінів; *білодушка* – ссавець ряду хижих звірів, кам'яна куниця; *білодеревець* – майстер неполірованих столярних виробів; *червоноперка* – річкова риба родини коропових, яка має червонуваті плавники; *білозубка, білорибця, зеленоочка, сивоголовець, сизоперець, сизоперка (нар.-поет.), світлотехнік, чорнобривка, чорнобурка, чорногрудка, червонодзьобик, чорнокрилець, чорносошник; рослини: *білоліз* – багаторічна трав'яниста рослина з білими поодинокими квітками з п'яти пелюсток, що росте на вологих луках і болотах; *білокопитник, білоколосиця, білолистка, білоягідник, червононіжка, чорнокорінь, чорнолоз, чорнослив; із абстрактним значенням: *білоцвіття, світлобоязнь, світловбирання, світловимірювання, світловідчування, світловколювання, світлодрукування, світлорозсіювання, чорнолісся;***

речовин, матеріалів: *сірозем, червонозем, чорнозем, чорноземля*; **часового проміжку:** *чорнотроп* – мисл. – осінній холодний період до випадання снігу; **термінів:** *білокрівець, білокрів'я*. До цієї групи належить також діалектне слово *синьоцвіт* – кручені паничі, та зафіксоване словником поетичне *синьоцвіття* – образно. Синій цвіт, сині квіти. У межах аналізованої групи виокремлюємо назви людей за їхніми негативними чи за іншими якостями: *білоручка* – той, хто цурається фізичної, чорної роботи; *нероба*; **періодів:** *чорнотроп* – мисл. Осінній холодний період до випадання сніг, а також дорога, що не вкрита снігом.

У аналізованій групі трапляються багатозначні слова, зокрема: *біловус* – 1. Той, хто має світлі або сиві вуса; 2. Бур'янова злакова рослина, яка росте в полі й на луках; *білозір* – 1. Багаторічна трав'яниста рослина з білими поодинокими квітками з п'яти пелюсток, що росте на вологих луках і болотах; 2. У народно-поетичній творчості слово *білозір* уживається як постійний епітет назв білозорих, яснооких людей, тварин, птахів, а також місяця; *чорнобривець* – 1. Той, хто має чорні брови; 2. Однорічна трав'яниста декоративна рослина родини складноцвітих із запашними квітами жовтого кольору; 3. *діал.* Чобіт, що має кольорову халяву і чорний передок. Проте суфіксоїди з класифікаційним значенням кольору наявні у словах *біловус* 2, *білозір* 1, *чорнобривець* 2, 3.

Усі складні іменники мотивовані прикметниково-іменниковим словосполученням. Деякі слова утворені усіченням другої іменникової основи (*червона земля* – *червонозем*, а також *сірозем, чорнозем*).

Форманти **зелено-, синьо-, синювато-, сріблито-, сріблясто-, темно-, червоно-** та інші, які беруть участь у творенні відтінків кольорів, роль префіксоїда не виконують. У прикметникових дериватах: *зелено-червоний, сіро-червоний, світло-червоний, ясно-червоний, червоно-білий, червоно-блакитний, червоно-бокий, червоно-головий, червоно-жовтий, червоно-зелений, червоно-рожевий, світло-бузковий, червоно-бузковий, світло-бурий,*

червоно-бурий, біло-сірий, світло-сірий, синювато-сірий, біло-голубий, синьо-голубий та інших класифікаційне значення суфіксоїда стає домінуючим.

Меншою мірою категорійно-розрядне значення кольору реалізують префіксоїди іншомовного походження: **хризо-, хромато-, хромо-**.

Префіксоїд **хризо-** (< грец. *chrysos* – золото) у композитах співвідноситься з поняттям „золотий колір”, „золотий відтінок”. Цей формант продуктивний у творенні **назв мінералів**: *хризоберил* – золотисто-жовтий або зелений мінерал підкласу складних окисів; *хризоліт* – мінерал, прозорий, золотисто-зелений різновид олівіну; *хризокола* – мінерал класу силікатів. Опалоподібні зелені, блакитнуваті виділення. Поширений у зоні окислення мідних родовищ; *хризопраз* – мінерал, яблучно-зелений різновид халцедону; *хризотил* – мінерал з групи серпентину. Цінний різновид азбесту.

Префіксоїд **хромато-, хромо-** (< грец. *chrōma* – колір) у складних словах означає „колір”, „забарвлення”. Префіксоїди реалізують своє значення в іменниках: *хромолітографія* (у 1 значенні) – багатобарвна літографія, виготовлення друкованих виробів за допомогою багаторазового друкування різними фарбами з відповідної кількості каменів; *хромопласти* – пластиди рослинної клітини, що містять різні пігменти; *хромосфера* – *астр.* розташований над фотосферою шар сонячної атмосфери, що має товщину 7-8 тис. км і забарвлений у червоний колір; *хромотропи* – штучні органічні барвники, які застосовують переважно в текстильній промисловості; *хромофори* – група атомів у молекулі, що зумовлює забарвлення сполуки; *хромофотографія* – *заст.* кольорова фотографія.

Іменники-композити утворені основоскладанням за моделлю: „грецька основа + грецька (-берил, -кола, -літ, -праз, -тил, -ген, -тропи, -сфера, -пласти)”.

2.9. Деривати на позначення приладів, пристроїв, інструментів, засобів перевезення

Засобом творення дериватів на позначення приладів, пристроїв, інструментів є префіксоїди іншомовного походження **авіа-**, **аудіо-**, **геліо-**, **гіро-**, **гідро-**, **кардіо-**, **мікро-**, **мото-**, **термо-**, **турбо-**. Деривати з цими одиницями вже були об'єктом дослідження в мовознавстві Н. Ф. Клименко, С. М. Климович, Н. С. Кобзар, О. Д. Пономарів, А. А. Радченко, Н. К. Майорова, А. В. Майборода.

Поповнюють цю семантико-словотвірну групу іменникові деривати з префіксоїдом **авіа-** (< лат. *avis* – птах), що відповідає поняттям „авіаційний”, „повітряний”: *авіагоризонт* – гіроскопічний прилад для визначення положення поздовжньої та поперечної осей літака в просторі відносно горизонту; *авіамотор* – двигун, який запускає пропелер літака або дирижабля; *авіасекстант* – аеронавігаційний прилад для астрономічних спостережень під час польоту літака для визначення за небесними світилами його місцезнаходження.

Префіксоїд **авто-** (< грец. *autos* – сам) у композитах-іменниках виражає значення „автомобіль”. Цей префіксоїд слугує засобом творення різних тематичних груп іменників, серед яких **назви автомашин, призначених для перевезення**: *автоброньовик* – бронемашина, броньовик; *автодрезина* – дрезина з двигуном внутрішнього згорання; *автокран*, *автопоїзд*, *автокар*, *автотягач*, *автомотриса*, *автосамоскид*, *автофургон*; **пристроїв, обладнань**: *автонапувалка* – спеціальне обладнання з автоматичним подаванням води для напування худоби; *автозчеплення* – пристрій для автоматичного зчеплення вагонів і локомотивів; *автоклав*, *автомасажер*, *автомотор*, *автоплуг*, *автопричіп*, *автосани*, *автостарт*, *автостоп*, *автотрансформатор*, *автотренажер*, *автофакс*.

Префіксоїд **аудіо-** (< лат. *audio* – чую, слухаю), який вказує на зв'язок поняття зі звуком, слухом, способом запису і відтворення звукової інформації,

утворює обмежену групу слів: *аудіоплеєр* – пристрій для відтворення аудіозаписів з магнітних носіїв (компакт-диск); *аудіокасета*.

Префіксоїд **гіро-** (< грец. *gyros* – коло, *gyreuo* – обертаюсь) у складних словах відповідає поняттю „обертовий рух”, наприклад: *гіроазимут* – пристрій для визначення кутів рискання (зміни курсу) і кутів повороту об’єкта навколо вертикальної осі; *гіровертикаль* – гіроскопічний прилад, призначений для визначення напрямку істинної вертикалі або площини горизонту; *гірокомпас* – гіроскопічний прилад, дія якого ґрунтується на властивості гіроскопа встановлюватися в площині географічного меридіана; *гіроорбітант* – гіроскопічний прилад для визначення кута відхилення вектора швидкості космічного літального апарата від площини орбіти. Інша назва – гіробіномаль; *гіроорієнтир* – гіроскопічний пристрій, за допомогою якого визначають місце розташування об’єкта і параметри його руху; *гіростабілізатор* – гіроскопічний прилад для стабілізації різних приладів або окремих об’єктів, а також для визначення їхніх кутових відхилень.

Сферою функціонування дериватів з префіксоїдом **кардіо-** є лексеми на позначення фізичних станів людини. Проте своє значення цей префіксоїд реалізує у складі слів на позначення приладів, наприклад: *кардіомонітор* – прилад, що його застосовують під час операцій на серці – для контролю за діяльністю оперованого серця та регулювання його роботи; *кардіосигналізатор* – прилад, за допомогою якого спостерігають на екрані осцилографа зміни електрокардіограми хворої людини; *кардіотахометр* – прилад для виміру частоти пульсування та роботи серця; *кардіоциклограф* – прилад, який використовують для виявлення та реєстрації змін серцевого циклу, зокрема аритмії.

Префіксоїд **мікро-** бере участь у творенні назв приладів, що спеціалізуються на вимірюванні малих предметів: *мікроманіпулятор* – лабораторний прилад, за допомогою якого здійснюють під мікроскопом операції над дуже дрібними об’єктами; *мікросхема* – частина (або пристрій) радіоелектронної апаратури, виготовлена за допомогою мікроелектроніки;

мікротон – інструмент для одержання тонких зрізів зі спеціально оброблених шматочків органів і тканин для мікроскопічних досліджень; *мікромодуль*, *мікроіндикатор*, *мікрозонд*, *мікрокалькулятор*, *мікрокомпресор*, *мікрокомп'ютер*, *мікрооб'єктив*, *мікротерези*, *мікротрон*.

Префіксоїд **геліо-** бере участь у творенні **назв пристроїв, установок, транспортних засобів**: *геліоконцентратор* – пристрій, яким променисту енергію Сонця концентрують на невеликій ділянці якоїсь поверхні; *геліоустановка* – установка для перетворення енергії сонячного проміння на інші види енергії; *геліомобіль* – транспортний засіб, який використовує для руху сонячну енергію, отриману за допомогою сонячних батарей.

Нарощують свій словотвірний потенціал у творенні назв **приладів, апаратів** префіксоїди **гідро-, термо-, стерео-**, наприклад, *гідроелеватор* – струминний насос для піднімання і переміщення трубопроводом рідин і гідросумішей на відстань до кількох сотень метрів; *гідроагрегат*, *гідрогенератор*, *гідродомкрат*, *гідроінкубатор*, *гідролізер*, *гідромонітор*, *гідромуфта*, *гідропульт*, *гідросепаратор*, *гідротурбіна*, *гідроциклон*, *гідроциліндр*; *термобарокамера* – барокамера, у якій можна змінювати тиск і температуру; *термобатарея* – кілька з'єднаних послідовно або паралельно термоелементів; *термоелемент* – пристрій із різноманітних провідників і напівпровідників, за допомогою якого можна перетворювати тепло на електричну енергію, або навпаки, за допомогою метричного струму здійснювати охолодження чи підігрівання; *термогенератор*, *терморегулятор*, *терморезистор*, *термотанк*, *стереокомпаратор*, *стереопроєктор*. Префіксоїди у творенні дериватів виявляють аглютинативні тенденції.

Префіксоїд **мото-** (< лат. *moto* – безперечно рухаю), що у композитах відповідає слову *моторний* у 2 значенні, утворює назви **засобів пересування**, наприклад, *мотодрезина* – невеликий залізничний візок, який рухається за допомогою мотоциклетного двигуна; *моторолер* – різновид мотоцикла з колесами менших розмірів; *мотокатер*, *мотобот*, *мотовагон*; **пристроїв**: *мотолебідка*.

У дериватах префіксоїд **турбо-** (< лат. *turbo* – вихор) вказує на зв'язок з поняттям „турбіна” і бере участь у творенні назв пристроїв, що регулюють рух, наприклад, *турбогенератор* – генератор змінного струму з приводом від турбіни; *турбокомпресор* – відцентровий повітряний компресор, що його приводить у рух турбіна.

Згадані іменникові деривати утворені за моделлю „префіксоїд латинського походження + латинська (-генератор, -компресор, -мобіль), німецька (-дрезина, -ролер), англійська (-катер), французька (-вагон) основи”, „префіксоїд грецького походження + італійська (-компас), англійська (-калькулятор), латинська (-монітор, -стабілізатор), німецька (-кар), французька (-масажер) основи”.

2.10. Префіксоїдні деривати на позначення дій, процесів

В українській мові розширюють свій словотвірний потенціал префіксоїди **авто-, агро-, ало-, артро-, біо-, бласто-, вело-, гідро-, ендо-, зоо-, каріо-, кардіо-, остео-, термо-**, які утворюють деривати на позначення дій та процесів.

Виділяємо семантико-словотвірну групу дериватів з префіксоїдом **авто-**, що відповідає за значенням прикметникові *автомобільний*, наприклад, *автобудування, автозмагання, автопробіг, автоперегони*. Цю групу поповнюють деривати з префіксоїдом **авто-**, що співвідноситься з прикметником *автоматичний*, наприклад, *авторегулювання* – автоматичне регулювання; *автозварювання, автодоїння, автоблокування, автонапування*. Слова утворені поєднанням префіксоїда з дієслівними основами. Аналогічно утворені лексеми з префіксоїдом **біо-** (< грец. *bios* – життя): *біокерування, біоокислення, біоочищення, біоперешкода, біорозпад, біотестування*. Префіксоїд **біо-** бере участь у творенні дериватів, пов'язаних з процесами **життєдіяльності організмів**: *біолюмінесценція* – видиме світіння організмів, пов'язане з процесами їхньої життєдіяльності; *біокаталіз* – процес

регулювання хімічних реакцій у організмі за допомогою ферментів; *біонавігація, біостром*.

Деривати з **агро-** (< грец. *agros* – поле) позначають: **назви різних типів процесів, властивостей, заходів, дій:** *агрометр* – мінімум агронімічних заходів, досвіду, знань тощо, необхідних для роботи в сільському господарстві; *агропропаганда* – пропаганда, поширення різноманітних знань та досвіду в галузі сільського господарства; *агроценоз* – штучно створені для одержання сільськогосподарської продукції й регулярно підтримувані людиною біотичні угруповання з особливим складом і структурою; **назви діяльностей, технологій:** *агробізнес* – підприємницька діяльність у всіх сферах агропромислового комплексу, яка ведеться на засадах економічної вигоди; *агротехніка* – технологія рільництва, система способів вирощування сільськогосподарських культур; **назви угруповань, системи заходів:** *агробіогеоценоз* – екосистема зі штучно створеним біотичним угрупованням для одержання сільськогосподарської продукції; *агробіоценози* – угруповання організмів (рослин, тварин і мікроорганізмів), штучно створювані людиною; *агрокомплекс* – сукупність заходів, спрямованих на забезпечення найвищої врожайності сільськогосподарських культур; *агроконсорціум* – тимчасове об'єднання різних підприємств агропромислового комплексу для реалізації певних планів; *агромеліорація* – система заходів, здійснюваних на зрошуваних і осушуваних землях, гірських схилах, пісках, ярах тощо для їхнього сільськогосподарського використання.

Префіксоїд **VELO-** (< лат. *velox* – швидкий) бере участь у творенні дериватів на позначення **змагань, видів спорту:** *велокрос* – змагання з велоспорту на пересічній місцевості; *велоспорт* – вид спорту, включає змагання на велосипедах на шосе, на пересічній місцевості (велокрос), велодромі, а також велобол та фігурну їзду; *велогонка* – спортивне змагання з велосипедної їзди на швидкість; *велоперегони* (велопробіг) – спортивні змагання на велосипедах на велику дистанцію.

Словотвірна модель з префіксоїдом **ало-** (< грец. *allos* – інший) достатньо продуктивна: *алогамія* – запилення однієї квітки пилюком іншої квітки (перехресне запилення); *аломорфоз* – перетворення організмів, пов'язане зі зміною середовища, при якому одні відношення з середовищем замінюються іншими, біологічно рівнозначними. Інша назва – ідіоадаптація; *алополіплоїдія* – поєднання в клітинах організмів геномів або різних видів чи родів, причому один, два чи кожний з геномів представлений більше як один раз; один з головних шляхів подолання безплідності міжвидових гібридів рослин; *алотрансплантація* – пересаджування тканин або органів від однієї особи іншій, від донора реципієнта (в межах одного виду). До деяких слів в українській мові функціонує власне український відповідник, зокрема *алогамію* називають ще *чужозапилення*.

Помітно зростає кількість іменників на позначення абстрактних дій, процесів з префіксоїдами **гідро-**: *гідротропізм* – здатність рослин згинатися під впливом нерівномірного розподілу вологи навколишнього середовища, *гідроізоляція*, *гідроіндукція*; **гіпо-**: *гіпоклікемія* – зменшення вмісту цукру в крові; *гіпоксемія*, *гіпосекреція*, *гіпостаз*; **гіпер-**: *гіпердинамія* – стан найвищого напруження організму; *гіперінфляція*, *гіперкератоз*, *гіперкінез*, *гіпероксія*, *гіперсомнія*, *гіпертензія*, *гіпертрихоз*; **мікро-**: *мікромініатюризація* – граничне зменшення розмірів, маси апаратів, приладів тощо; *мікроеволюція* – еволюційний процес усередині популяції; *мікросейсми* – безперервні коливання земної поверхні, що мають незначну амплітуду; **термо-**: *термокарст* – нерівномірне просідання ґрунту, порід унаслідок танення підземного льоду; *терморегуляція* – сукупність фізіологічних процесів, що забезпечують сталу температуру тіла в теплокровних тварин (птахів, ссавців) та людини; *термоізоляція*, *термокомпресія*, *термокопіювання*, *термолюмінісценція*, *термонастія*.

Префіксоїд **гальвано-** (< гальванізація) утворений від прізвища італійського фізіолога Л. Гальвані та у композитах відповідає поняттю „той, що викликає виникнення постійного електричного струму або стосується

його”: *гальваноакустика* – 1) припікання тканин тіла особливими металевими наконечниками – гальванокаутерами, що їх розжарюють, проводячи через них електричний струм для видалення поліпів тощо; 2) травлення малюнка на металі постійним електричним струмом; *гальванопластика* – виготовлення точних металевих копій виробів електролітичним способом; *гальваностегія* – написання на поверхню металевого покриття способом електролітичного осадження; *гальваностереотипія* – спосіб виготовлення копій форм високого звуку (стереотипів) методом гальванопластики.

Комбінаторними особливостями форманта **гальвано-** є не лише те, що афіксоїдні деривати утворені шляхом поєднання префіксоїда з грецькими основами (-акустика, -діатермія, -пластика, -стегія), а й те, що він сполучається з питомими основами (*гальванопокриття*). Словотвірний аналіз дериватів також засвідчив наявність аглютинації в дериватах *гальваноакустика*, *гальванопластика*.

Префіксоїд **агро-** також поповнює групу на позначення **процесів, властивостей, заходів, дій**: *агрометр* – мінімум агронімічних заходів, досвіду, знань тощо, необхідних для роботи в сільському господарстві; *агропропаганда* – пропаганда, поширення різноманітних знань та досвіду в галузі сільського господарства; *агроценоз* – штучно створені для одержання сільськогосподарської продукції й регулярно підтримувані людиною біотичні угруповання з особливим складом і структурою; **назв діяльностей, технологій**: *агробізнес* – підприємницька діяльність у всіх сферах агропромислового комплексу, яка ведеться на засадах економічної вигоди; *агротехніка* – технологія рільництва, система способів вирощування сільськогосподарських культур.

Поповнюють цю групу деривати з префіксоїдами **бласто-**: *бластомікози* – загальна назва різноманітних захворювань шкіри та внутрішніх органів тварин і людини; *бластоциста*; **зоо-**: *зоосадизм*, *зоопрфілактика*; **каріо-**: *каріолізис* – 1) розчинення клітинного ядра; останній етап некробіозу, який передуює смерті клітини; 2) зникнення інтерфазної структури клітинного ядра

під час профазы мітозу або мейозу; *каріорексис* – розпад клітинного ядра на частини; один з проміжних етапів некробіозу, який передує загибелі клітин; **кардіо-**: *кардіотип* – сукупність хромосом диплоїдного набору, характерного для клітин даного виду рослинних чи тваринних організмів; **ендо-**: *ендокардит* – запалення ендокарда, що часто супроводиться ураженням клапанів серця; *ендометрит* – запалення слизової (внутрішньої) оболонки матки; **артро-**: *артродез* – хірургічна операція створення повної нерухомості суглоба для відновлення втраченої при деяких захворюваннях чи ушкодженнях опороздатності кінцівки; *артропластика* – пластична операція, метою якої є відновлення рухомості суглоба; **хроно-**: *хронометраж* – точний вимір тривалості будь-яких процесів; **цито-**: *цитодіагностика* – розпізнавання хвороб за допомогою мікроскопічного вивчення клітинних елементів, які беруть з будь-якої поверхні тіла або з його рідин.

Префіксоїд **остео-** (< грец. *osteon* – кістка) у складних словах відповідає поняттям „кістка”, „кісткова тканина”. Він бере участь в утворенні **назв процесів, дій, пов’язаних з кістками**, зокрема: *остеодисплазія* – уроджене порушення розвитку кісток – надлишковий розвиток кісткової речовини, заміна кісткової речовини хрящовою або фіброзною; *остеодистрофія* – порушення обміну речовин у кістковій тканині; *остеомаляція* – розмокання тканин кісток та їх деформація через збіднення організму на солі кальцію та фосфорну кислоту; *остеохондроз* – дистрофічний процес у кістковій та хрящевій тканинах, що супроводжується болями та обмеженням рухів у суглобах; *остеопластика* – операція пересадки кісткової тканини; *остеосинтез* – операція з’єднання уламків кісток при переломах за допомогою спеціальних фіксувальних засобів.

Префіксоїди **хемі-, хемо-** (< лат. *chemia* – хімія) у композитах відповідають поняттям „хімія” або „хімічний процес”: *хемосорбція* – поглинання речовини поверхнею якого-небудь тіла (хемосорбенту) внаслідок утворення хімічного зв’язку між молекулами речовини і хемосорбенту; *хемосинтез* – процес утворення деякими бактеріями органічних речовин і

двоокису вуглецю за рахунок енергії, яка виділяється під час окислення неорганічних сполук; *хемотаксис* – рух мікроорганізмів, рослин та тварин, а також окремих клітин, наприклад, лейкоцитів під впливом хімічних речовин; *хемотропізм* – ростові рухи в рослин під впливом хімічних подразників.

Словотвірний аналіз композитів засвідчив, що більшість іменників утворені способом основоскладання та аглютинації.

Цю групу поповнює питомий префіксоїд **крово-**, що в композитах відповідає слову „кров” у 1 значенні і бере участь у творенні переважно віддієслівних іменників та прикметників. Серед них виділяємо такі: *крововилив* – мед. Вилив крові з ушкодженої судини в тканини та порожнини організму; *кровообіг* – фізіол. Рух крові по замкнутій кровоносній системі людини або тварини; *крововтрата*, *кроволиття*, *кровотворення*, *кровотеча*, *кровопускання*, *кровохаркання*, *кровопролитний*, *кровопускальний*, *кровоспинний*.

„Фунцію вираження відношення суб’єкта до своєї чинної (або можливої дії (діяльності)), – як зазначає Н. Ф. Клименко, – в українській мові перебирають на себе композитні іменники з основою **само-**” [90, 205]. Виокремлено такі деривати з префіксоїдом **само-**: *самовдосконалення* – удосконалення самого себе (фізичне, моральне), своєї фахової майстерності; *самовисунення* – висунення самого себе на яку-небудь посаду; *самобалансування*, *самобичування*, *самобудування*, *самовизволення*, *самовизначення*, *самовикриття*, *самовимикання*, *самовинищування*, *самовипаровування*, *самовипробування*, *самовираження*, *самовисисання*, *самовисихання*, *самовисміювання*, *самовисмоктування*, *самовихваляння*, *самовідновлення*, *самовмикання*, *самозавантаження*, *самодослідження*, *самозаймання*, *самозапилення*, *самозародження*, *самозахоплення*, *самозбагачення*, *самозмазування*, *самоодуження*, *самопересування*, *самопереживання*, *самоскалічення*, *самострахування*, *самоузгодження*, *самофінансування* та ін. Префіксоїд **само-** сполучається з іменниками дієслівного походження способом основоскладання.

2.11. Деривати на позначення наук, їх галузей, учень, напрямів

Аналіз словникових статей засвідчив, що не лише суфіксоїди, а й префіксоїди розвивають свою продуктивність у творенні назв наук та їх галузей. Префіксоїди виконують у таких дериватах роль ідентифікатора, вони уточнюють основу слова, з якою сполучаються.

Група дериватів з префіксоїдом **агро-** (< грец. *agros* – поле) позначають галузі, пов'язані з сільським господарством, сільськогосподарськими культурами, наприклад: *агросфера* – частина біосфери, яку становлять культурні рослини, свійські тварин і оброблений для сільськогосподарських культур ґрунт; *агрохімія* – наука про хімічні та біологічні процеси, що відбуваються в ґрунті та в рослинах, їхнє живлення, застосування добрив, хімічний захист тощо для підвищення родючості ґрунту та врожайності сільськогосподарських культур; *агрофізика* – наука про фізичні методи дослідження й вивчення зовнішніх умов життя рослин і фізичні процеси їхньої життєдіяльності; *агрономія*.

Префіксоїд **зоо-** (< гр. *зоῖν* – тварина, жива істота) у складних словах означає те, що стосується тваринного світу, а тому входить до структури композита, що пов'язаний з цим світом, наприклад, *зоогігієна* – наука про охорону здоров'я тварин, вплив умов життя на їхнє здоров'я і продуктивність; *зоотехніка* – наука про розведення, годування, утримання і правильне використання сільськогосподарських тварин; *зооінженерія*.

Розширюється коло дериватів зі значенням галузей наук за допомогою префіксоїдів **термо-**: *термодинаміка* – розділ фізики, який вивчає найзагальніші властивості мікроскопічних систем, що перебувають у стані термодинамічної рівноваги, і процеси переходу між цими станами; *термохімія* – галузь науки, яка вивчає теплові явища, що супроводжують хімічні реакції; **біо-**: *біоакустика* – розділ зоології, який вивчає голоси, звукову сигналізацію і спілкування тварин у природі, їхню орієнтацію в просторі за допомогою природних ехолокаторів; *біогеохімія*,

біогідроакустика, біодинаміка, біоінженерія, біомеханіка, біофізика; гідро-: гідроавіація – розділ авіації, який охоплює питання теорії, конструкції та експлуатації гідролітаків; *гідроаеромеханіка, гідроакустика, гідрогеохімія, гідродинаміка, гідроенергетика, гідромеханіка, гідроніміка, гідрофізика, гідрохімія; гальвано-: гальванотехніка* – галузь прикладної електрохімії, яка стосується процесів електролітичного осадження металів з розчинів їхніх солей на поверхні металевих і неметалевих виробів; **кристало-:** *кристалооптика, кристалофізика; макро-: макрокінетика* – розділ хімічної кінетики, що вивчає вплив процесів переносу речовини і тепла на швидкість хімічних реакцій; **мікро-:** *мікроекономіка* – економічна наука, що вивчає взаємозв'язки і пропорції в межах окремої ланки виробництва чи підприємництва; *мікрохімія* – наука про способи хімічного синтезу й аналізу, який здійснюють з малими кількостями речовини; **гісто-:** *гістохімія* – розділ гістології, що вивчає хімічні властивості тканин тварин і людини; **імуно-:** *імуногенетика* – розділ генетики, який вивчає спадковість антигенів та інших факторів, пов'язаних з імунними реакціями і явищем несумісності тканин; **соціо-:** *соціоекологія; цито-: цитогенетика* тощо.

Деривати на позначення вчень, концепцій, течій, стилей утворюються префіксоїдами **антропо-:** *антропософія* – релігійно-містичне вчення, що на місце Абсолюта ставить людину; *антропологізм* – філософська концепція, яка розглядає усі явища природи, суспільного життя і мислення залежно від властивостей і потреб людини як біологічної істоти, біологізація людини, нерозуміння її соціально-історичної сутності; **стерео-:** *стереохімія* – вчення про залежність властивостей сполук від просторової будови їхніх молекул; **псевдо-:** *псевдокласицизм* – штучний стиль італійської, французької та російської літератур кінця XVIII – початку XIX ст., який намагався відтворити античні художні ідеали; *псевдоготика*.

Зазначені деривати утворені переважно приклеювання префіксоїда до граматично оформленого слова (переважно латинського, грецького,

німецького, італійського походження), усіченої грецької основи *logismōs* у слові *антропологізм*.

Трапляються також слова, утворені поєднанням двох афіксоїдних основ. У слові *антропософія* поєднані префіксоїд та суфіксоїд, але домінувальним є значення префіксоїда.

Висновки до розділу 2

Збільшення кількості префіксоїдів та дериватів з ними в українській мові свідчить про входження цих одиниць до словотвірної та лексико-семантичної системи мови. Зростання продуктивності префіксоїдів, утворення ними нових дериватів, поповнення словотвірних типів та словотвірних гнізд сприяє хньому функціонуванню в мові. Збільшення частоти вживання префіксоїдів призводить до того, що за ними закріплюється стає значення. А оскільки вони є препозиційними формантами у структурі композита, то виконують роль семантичного класифікатора.

У процесі аналізу виокремлено та проаналізовано 11 семантико-словотвірних груп дериватів з префіксоїдами: на позначення розміру, кількості, збільшення або зменшення проти норми, локальності, істот, речовин, мінералів, фізичного стану людини, кольору, приладів та пристроїв, дій і процесів, наукових вчень.

Префіксоїдні деривати викликають інтерес тим, що їхня семантика є результатом взаємодії словотвірного значення префіксоїда та семантики мотивувальної основи. У формуванні семантики основна роль належить безпосереднім складникам композита. У процесі творення нових слів афіксоїд може втрачати первинне значення і зазнавати часткової десемантизації. Проте аналіз композитів засідчив, що афіксоїди не завжди десемантизуються, а тому словотвірне значення афіксоїда визначається семантикою кореня.

Виділені групи дериватів з префіксоїдами за значенням засвідчують, що:

1) семантика одних дериватів завжди мотивується значенням мотивувальної

основи, а префіксоїд ніби уточнює значення деривата (наприклад, значення слова *хемотаксис* (рух мікроорганізмів, рослин та тварин, а також окремих клітин) мотивовано основою *таксиси*, що означає направлені рухи організмів, окремих клітин під впливом стимулу – світла, температури; *гальваноакустика*); 2) значення деривата визначається виключно значенням префіксоїда (*мотодрезина*, *терморегулятор*, *хризоберил*). А тому трапляється так, що деривати з одним і тим же префіксоїдом належать до різних груп за значенням. Отже, семантична взаємодія форманта і основи є очевидною. Більшість питомих та запозичених дериватів утворено поєднання різних типів основ за допомогою сполучних голосних способом основоскладання. Проте у словах, утворених за аналогією, переважає аглютинативний спосіб. Словотвірний аналіз також засвідчив творення дериватів способом телескопії, що властивий лише запозиченим композитам.

Різноманітність семантики основ та префіксоїдів дозволяє зробити висновок про продуктивність префіксоїдів у творенні лексичного складу української мови, особливо різногалузевої термінології.

РОЗДІЛ 3

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУФІКСОЇДНИХ ДЕРИВАТИВ

3.1. Суфіксоїдні деривати на позначення осіб за родом діяльності

У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві частково висвітлено питання функціонування іншомовних та питомих суфіксоїдів зі значенням назви спеціалістів, які досліджують предмети певної галузі науки, діячів за постійно виконуваною дією над об'єктом у різних сферах наукової діяльності. Більшість із суфіксоїдів утворені усиченням дієслівних основ. Композити з питомими суфіксоїдами **-вар, -віз, воз, -нос, -лов, -лам, -люб, -різ** у мовознавстві досліджували М. А. Жовтобрюх (слова з кореневою морфемою **вед-/вод-**), Д. С. Лотте (системність словотворення з компонентами **-ход, -літ, -воз, -вод**), Н. Л. Босанівська (словотвірні варіанти назв осіб за родом діяльності), О. І. Голанова (**-провод**), Е. А. Григорян (**-воз, -водец, -провод**), К. Г. Городенська, А. Н. Шустов (**-лов, -роб, -руб**), Т. Л. Канделакі, О. Д. Пономарів, С. Ю. Адліванкін та ін.

Суфіксоїд **-граф** (< грец. *graphē* – пишу, креслю, зображую) у складних словах вказує на особу, що пише (*комедіограф, ізограф, ксилограф*). Продуктивність іншомовного елемента реалізується у групі, що означає фахівця з певної галузі науки: *археограф* – фахівець з археології; *бібліограф* – фахівець у галузі бібліографії; *географ* – фахівець з географії, а також: *гідрограф, етнограф, історіограф, картограф, лексикограф, літограф, палеограф, стенограф, топограф, фотоаграф*.

Усі деривати утворені складанням грецьких основ.

У сучасній українській мові також репрезентована група дериватів з суфіксоїдом **-лог** (< грец. *logos* – слово, думка). До цієї групи належать іменники, що називають фахівців, спеціалістів з різних галузей науки, наприклад: *біолог* – фахівець з біології; *вулканолог* – фахівець з вулканології,

той, хто вивчає вулканічні маси; *ларинголог* – лікар, фахівець з ларингології. Група іменників, що називають фахівців, спеціалістів з різних галузей наук поповнюється ще такими складними інтернаціональними словами: *археолог, анестезіолог, антрополог, астролог, бактеріолог, бальнеолог, венеролог, вірусолог, гідробіолог, ендокринолог, дендролог, дерматолог, діалектолог, епідеміолог, єгиптолог, ідеолог, іхтіолог, психолог, санскритолог, сексолог, філолог* тощо.

Наведені лексеми свідчать про велику активність і вільне сполучення суфіксоїдів переважно з основами грецького (анестезіо-, антропо-, архео-, істро-, бактеріо-, гідро-, ембріон-, епідеміо-, психо), латинського (бальнео-, венеро-, вірусо-), рідше – французького походження (паразит-, сексо-) і утворюють широке словотвірне гніздо. Лексеми утворені злиттям за допомогою інтерфікса -о-.

Частина іменників зі словотворчим формантом **-лог** утворена поєднанням двох іншомовних основ, які в інших словах можуть виконувати функцію префіксоїда (пор. *дендролог* (*дендро-*. і *-лог*) – *дендропарк* (*дендро-* і *парк*). Так, у слові *дендропарк* перший компонент виконує роль префіксоїда, що за значенням співвідноситься зі словом „дерево”, а в слові *дендролог* компонент **-лог** перебирає на себе роль класифікатора (виконує функцію суфіксоїда) і „формальний” префіксоїд виконує роль кореня (*біолог* – < *біо-* + *-лог*; *ідеолог* – < *ідея* + *-лог* тощо). Аналіз слів такого типу засвідчує узагальнене, класифікативне значення кінцевого елемента складного слова.

У складному слові суфіксоїд **-ман** (< грец. *manía* – безумство, захоплення) означає особу здебільшого чоловічої статі, яка має пристрасть до того, що виражено в першій частині слова. Наприклад: *англоман* – той, хто захоплюється усім англійським; *балетоман* – людина, що захоплюється балетом як глядач і часто відвідує балетні вистави; *клептоман* – той, хто хворіє на клептоманію; а також *бібліоман, графоман, ефіроман, наркоман, меломан, доломан, галоман, елліноман, мономан, італьяноман, метроман,*

еротоман, французоман, театроман. У Новому словнику іншомовних слів зафіксовано слово *відеоман* – аматор відеофільмів.

Суфіксоїд **-ман** у деяких дериватах ускладнюється суфіксом **-к-** і утворює назви осіб жіночої статі з суфіксоїдом **-манка**: *еротоманка, клептоманка* тощо.

Синонімічними відношеннями з суфіксоїдом **-ман** пов'язані грецький суфіксоїд **-філ** та питомий суфіксоїд **-люб**. Суфіксоїд **-філ** (< грец. *philos* – друг, прихильник) у складних словах відповідає поняттям „любитель”, „прихильник”. Зокрема: *бібліофіл* – пристрасний любитель книжок, знавець і колекціонер рідкісних і цінних видань; *москвофіл* – прибічник, прихильник москвофільства; *дискофіл* – колекціонер, збирач дисків (грамплатівок), *англофіл, термофіл, германофіл, українофіл, еллінофіл, полонофіл, слов'янофіл, русофіл, юдофіл, туркофіл*.

Суфіксоїд **-люб** у композитах виокремлений методом перифраз „той, що любить”. Суфіксоїд співвідноситься з дієсловом *любити* у 1 значенні „відчувати глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь”. Деривати з цим суфіксоїдом утворені основоскладанням за допомогою інтерфікса -о- та усіченням дієслівної основи. Деривати з суфіксоїдом **-люб** об'єднуюмо за такими ознаками:

1) „за предметом уподобання”: *книголюб* – любитель книжок; *ласолюб* – людина, охоча до всього ласого; *баболюб, війнолюб, водолюб, грошлюб, золотлюб, іконолюб, життєлюб, жінколюб, книголюб, ласоцлюб, однолюб, правдолюб, природолюб, самолюб, світлолюб, славолюб, сухолюб, теплолюб, тінюлюб, трудолюб, кашолюб, каволюб, христолюб, чаєлюб*;

2) „за прихильністю до певних соціальних груп”: *людинолюб* (книжн.) те саме, що людинолюбець – той, хто любить людей, готовий допомагати їм: гуманна людина; *мужиколуб, народолубець* – той, хто любить народ; *старцелуб, слов'янолюб*;

3) „за властивими моральними якостями”: *моволюбець* (книжн.) – той, хто любить мову; *славолюб* – той, хто любить славу; *василолюб*, *добролюб*, *життєлюб*, *правдолюб*, *свободолюб* тощо.

Нерідко суфіксоїд **-люб** може ускладнюватись суфіксом **-ець**, наприклад, *моволюбець* (книжн.) – той, хто любить мову; *народолюбець* – той, хто любить народ; *життєлюбец*, *христолюбець*.

У антонімічні відношення із зазначеними формантами вступає суфіксоїд **-фоб** (< грец. *phobos* – страх), що в композитах відповідає поняттям „нетерпимий”, „супротивник”, наприклад: *англофоб* – противник, ворог англійської нації, її культури; *русофоб* – противник, ненависник росіян і всього російського, *юдофоб* – людина, що вороже ставиться до євреїв, а також: *германофоб*, *жінкофоб*, *полонофоб*, *слов'янофоб*, *термофоб*, *туркофоб*, *українофоб*, *фотофоб*, *франкофоб*.

Широку сполучуваність демонструє суфіксоїд **-вар**, утворений від дієслівної основи *варити* у 1 значенні „кип'ятити у воді або в іншій рідині якісь харчові продукти, готуючи що-небудь”. У композитах вказує на особу, яка робить те, що зазначено у твірній основі: *кашовар* – кухар у військовій частині або робітничій артілі тощо; той, хто варить кашу; *квасовар* – той, хто варить, готує квас; *медовар* – особа, яка варить мед; *скловар* – робітник скляної промисловості, який готує скломасу; *кошевар*, *миловар*, *грибовар*, *сировар*, *суповар*. Деякі вступають в синонімічні відношення, наприклад, *смоловар* – *смоляр* – той, хто варить смолу; *саловар* – *салотоп*, *пивовар* – *бровар*, *соковар*.

Широку сполучуваність та високу регулярність демонструє суфіксоїд **-вод**, що в композитах вказує на спеціаліста з певної галузі діяльності, вказаної першою частиною. М. А. Жовтобрюх зауважує, що „Лексеми з суфіксоїдом **-вод** набули термінологічного значення, виникли вони, очевидно, в російській та білоруській мовах, а в українській з'явилися пізніше внаслідок контактування з російською” [69, 21].

На його думку, цей формант має велику дериваційну активність у російській та білоруській мовах і значно меншу в українській. М. М. Шанський вважає, що слова з суфіксоїдом **-вод** виникли як „вторинні утворення від співвідносних найменувань діяльності на **-водство**” [210, 262].

Деривати, утворені цим формантом, можна віднести до таких семантичних мікрогруп:

1) „спеціаліст з розведення тварин”: *вівцевод* (те сам, що вівчар у 2 значенні) – той, хто займається вівчарством; *голубовод*, *козовод*, *собаковод*, *рибовод*;

2) „спеціаліст з вирощування рослин”: *буряковод* – фахівець з вирощування буряків; *дичковод* – фахівець-садівник, який вирощує дички; *кукурудзовод* – фахівець з кукурудзівництва; *чаєвод* – особа, що вирощує чай; фахівець з чайництва; *дичковод*, *лісовод*, *садовод*;

3) „людина, яка керує чим-небудь”, виконує щось: *вагоновод* – водій трамвая, *діловод* – службовець, який веде справи канцелярії *ляльковод* (те саме, що ляльковик – артист, який керує ляльками у ляльковому театрі), *колоновод* – 1. знач. Той, хто веде колону. Лексема *колоновод* набула термінологічного значення, наприклад, у російській армії ХУІІІ – початку ХІХ ст. це молодший чин офіцера, що йшов попереду колони війська; *екскурсовод*;

4) „людина, яка порушує норми”: *коновод* – той, що краде коні, *лиховод* (те саме, що *лиходій*) – той, хто чинить лихо; здатний чинити лихо.

На основі аналізу дериватів з погляду семантичного зв'язку зі значенням дієслова, можна зробити висновок про те, що суфіксоїд **-вод** у першій групі співвідноситься з дієсловом *розводити* у 6 значенні „розмножувати, вирощувати кого-, що-небудь у великій кількості”, а у другій та третій – з дієсловом *водити*; у 2 значенні „йти на чолі кого-, чого-небудь і очолювати, бути ватажком”; у 3 значенні „керувати рухом чого-небудь”. Оскільки суфіксоїд **-вод** мотивований різними дієсловами, а відповідно і різними перифразами, то можна говорити про його омонімію.

Деривати з суфіксоїдом **-вод** утворені способом основоскладання за допомогою інтерфікса **-о-** та усічення дієслівної основи.

Суфіксоїд **-воз** утворений усіченням дієслова *возити* у 1 значенні – „пересувати, переміщати, доставляти кого-, що-небудь машиною, возом”, наприклад: *водовоз* – той, хто возить воду; *міновоз* – той, хто возить міни; *хлібовоз*. Деривати мотивовані дієслівно-іменниковим словосполученням.

Іменники з суфіксоїдом **-знавець** мотивовані перифразою „особа, яка займається науковою роботою з якого-небудь предмета, якої-небудь галузі знань”. Продуктивність цього суфіксоїда велика. В українській мові слово *знавець* вживається для родового позначення спеціалістів. Частотність використання слова на позначення спеціалістів, стійке словотвірне значення призвело до того, що воно набуло ознак суфіксоїда у складному слові. На основі лексичного аналізу слів з цим суфіксоїдом визначаємо такі лексико-семантичні групи:

1) „спеціаліст з вивчення предметів, загальних законів”: *законознавець* – знавець законів, фахівець із законодавства; *правознавець*, *машинознавець*, *товарознавець*;

2) „спеціаліст з вивчення природи, явищ, флори, фауни”: *матеріалознавець* – фахівець із матеріалознавства; *металознавець* – фахівець з металознавства; *мисливствознавець* – фахівець з мисливствознавства; *бджолознавець*, *глинознавець*, *землезнавець*, *мерзлотознавець*, *природознавець*, *рудознавець*;

3) „спеціалісти з вивчення спадщини кого-небудь”: *літературознавець*, *мовознавець*, *шевченкознавець*,

4) „спеціалісти з вивчення духовної культури народу, людини, його спадщини тощо”: *китаєзнавець* – фахівець із китаїстики; китаїст; *книгознавець* – фахівець з книгознавства; *краєзнавець* – той, хто займається краєзнавством; *людинознавець* (книжн.) – той, хто добре знає, розуміє людину, її почуття, думки, тривоги, її світ (про письменників); *мистецтвознавець* – фахівець з мистецтвознавства; *балетознавець*,

джерелознавець, монголознавець, музеєзнавець, музикознавець, народознавець, українознавець, франкознавець, японознавець та ін.

Усі деривати утворені способом основоскладанням з інтерфіксами **-о-**, **-е-** та мотивовані словосполученням дієслова *знати* (у 1 значенні) та іменника.

Слова із суфіксоїдом **-знавець** утворюються вільно. Н. А. Єськова зазначає, що „в певному контексті досить зручно вживати такі утворення майже від кожного прізвища сучасних письменників” [67, 140]. Проте існують все-таки структурні обмеження на утворення нових дериватів. Інколи приєднання морфеми **-знавець** створює збіг однозвучних складів, наприклад: *Некрасов – некрасовознавство*.

Непродуктивний словотвірний тип утворений за допомогою словотворчого засобу **-лиз** зі словотвірним значенням „виконує дію над тим, що зазначено в другій основі”. З цим формантом утворені деривати, схожі за семантикою: *блюдолиз* – той, хто догоджає кому-небудь, підлабузнюються заради власної вигоди; підлабузник, *мисколиз* – *зневажл.* Те саме, що блюдолиз. Для слів характерне експресивне забарвлення, зокрема зневажливе ставлення до людини.

Деривати з суфіксоїдами **-лов, -різ, -роб, -руб, -нос** позначають трудову діяльність особи як постійно або тимчасово виконувану функцію (більшість таких назв пов’язуються з професією людини). Суфіксоїд **-лов** у структурі композитів реалізує значення в перифразі „той, хто ловить когось, щось”. До цієї мікросемантичної групи належать лексеми: *краболов* – той, хто ловить крабів, полює на них; *людолов* – той, хто ловить людей, забирає їх у полон, використовуючи для своїх потреб; *птахолов* – той, хто ловить птахів; *риболов* – той, хто ловить рибу; *звіролов* – мисливець на промислового звіра. У Словнику української мови в 11-и томах зафіксовано в зневажливому значенні слово *гаволов* – людина, яка ходить без діла; *електролов, звіролов, китолов, мишолов, мухолов, птахолов, риболов, самолов, тигролов, тунцелов, щуролов*.

Суфіксоїд утворений усіченням дієслова *ловити* у 4 значенні „хвлатати яких-небудь живих істот з певною метою”.

Композити з суфіксоїдом **-нос** презентовані такою семантичною групою „той чи те, хто (що) носить те, про що йдеться в першій основі”. За допомогою цього суфіксоїда утворюються не лише **назви істот** (*лампонос* – той, хто розносить лампи (звичайно на шахті), а й **назви рослин**, зокрема: *нектаронос* – квіткова рослина, що виділяє нектар, *медонос* – медоносна рослина, *ефіронос* – рослина, що містить у собі ефірну олію; ефіроолійна рослина. У синонімічні відношення з суфіксоїдом **-нос** вступає суфіксоїд **-носець**: *орденоносець*.

У слові *медонос*, *нектаронос* суфіксоїд **-нос** співвідноситься з дієсловом *носити* у 4 значенні „мати, зберігати, містити що-небудь”. У лексемі *лампонос* – з дієсловом *нести* у 1 значенні „узавши кого-, що-небудь у руки або навантаживши на себе, переміщати, доставляти кудись”. Отже, можна говорити про суфіксоїд **-нос** як про полісемічний. Поповнює цю групу суфіксоїд **-нош**, який утворився від дієслова *носити* у 1 значенні, зокрема у словах *книгоноша*, *листоноша*.

Суфіксоїд **-руб** позначає того, хто виконує певну роботу. Співвідноситься з дієсловом *рубати* у 1 значенні „розсікати, розділяти на частини, ударяючи чим-небудь гострим з розмаху”. Словотвірний ряд з цим формантом малопродуктивний: *кригоруб* – робітник, що заготовляє або розбиває кригу; *лісоруб* – робітник, який рубає або спилує і заготовляє ліс; *дроворуб* – той, хто займається рубанням лісу, дрів.

Суфіксоїд **-різ** у слові *металоріз* (робітник, що обробляє метали способом різання) утворений шляхом усічення дієслова *різати* у 4 значенні „обробляти поверхню металу, дерева різальним інструментом”, а у слові *дроворіз* „той, хто ріже дрова” співвідноситься з дієсловом *різати* у 1 значенні „чим-небудь, переважно гострим, розділяти щось на частини, подрібнювати або відокремлювати частину від цілого”. Тобто у першому випадку

домінантною є сема „способу”, а в другому – сема „поділу”. Тут, на нашу думку, допомагає визначити значення суфіксоїда семантичний контекст.

Суфіксоїд **-роб** також означає особу переважно чоловічої статі, яка виконує що-небудь, тобто виготовляє, створює, обробляє те, що виражено в першій частині слова. Наприклад, *винороб* – той, хто виготовляє вино; *возороб* – майстер, який робить вози, сани, колеса; *маслороб* – фахівець із маслоробства, робітник, який працює на маслоробні; *сукнороб* – той, хто виготовляє сукно; а також *бракороб*, *возороб*, *гробороб*, *різнороб*, *чорнороб*, *землероб*, *склороб*, *хлібороб*. Бере участь в утворенні слів з емоційним забарвленням: *віршороб* – бездарний поет; *бракороб* – *зневажл.* Той, хто в роботі дає брак.

Суфіксоїд утворений від дієслівної основи *робити* у 1 значенні „займатися якою-небудь справою, діяльністю виконувати, здійснювати те, що виражено іменником”. Отже, усічені морфеми **-вод**, **-нос**, **-роб**, **-руб**, утворені від дієслів *носити*, *робити*, *рубати*, *водити*, характеризуються потенційною можливістю брати участь у творенні складних слів. Їх вживаність пояснюється потребою людини позначити засобами мови те, що стало результатом їхньої діяльності.

Суфіксоїд **-їд** співвідноситься з дієсловом *їсти* і вказує на те, чим живиться особа. Проте в більшості випадків ця група представлена стилістично маркованими словами: *книгоїд* – 2. *перен.*, *ірон.* Те саме, що *буквоїд*; 3. *перен.*, *ірон.* Про людину, що надмірно захоплюється книжками; книжник (у 1 значенні); *мироїд* – *розм.* Той, хто живе чужою працею; *куркуль*; *м'ясоїд* – *розм.*, *жарт.* Той, хто любить м'ясо або харчується ним (на відміну від вегетеріанців); *буквоїд* – *ірон.* Формаліст, педант, який надає великого значення дрібницям і за дрібницями не бачить суті; *дармоїд* (*зневажл.*), *самоїд*, *сироїд*, *серцеїд*.

У синонімічні відношення з суфіксоїдом **-їд** вступає суфіксоїд **-жер**: *кровожер* – *зневаж.* Жорстока, люта, жадібна до вбивства людина; кровопивець, тиран; *людожер*.

Малопродуктивний суфіксоїд **-гриз** бере участь у творенні стилістично маркованих дериватів: *костогриз* – заст. Бідняк; *спиногряз* – людина, що живе за рахунок інших.

Найменування людей за будь-яким іншим родом занять, не пов'язаним з трудовою діяльністю особи, утворюють деривати з суфіксоїдами **-дій**, **-крад**. Усі деривати містять яскраво виражену образну характеристику, наприклад: *лиходій* – той, хто чинить лихо, здатний заподіяти лихо; *чародій* – людина, яка займається чаклунством; *чудодій* (у 1 значенні) – той, хто робить чудеса; *лицедій* – 1. застаріле, зневаж. Посередній або поганий актор і 2. перен. Людина, яка вміє маскувати свої думки, вчинки.

Суфіксоїд **-крад** виконує також образну класифікативну функцію і позначає особу, яка привласнює чуже: *конокрад* – той, хто краде коней; *курокрад* – той, хто краде курей; *лісокрад* – розм. Той, хто краде ліс (у 2 значенні).

Суфіксоїд **-вір**, **-вірець** співвідноситься з дієсловом *вірити* у 4 значенні „бути релігійним, вірувати”. Він представлений одиничними утвореннями слів: *одновірець* – людина однакової з ким-небудь віри, релігії; *ідоловірець* – рел. Той, хто вірить в ідолів.

У Словнику української мови зафіксовано деривати з малопродуктивним суфіксоїдом **-бій**: *китобій* – 1. Той, хто займається промислом китів у першому значенні; *звіробій* – людина, яка полює на звірів.

Суфіксоїд **-ходець** у слові *канатоходець* співвідноситься з дієсловом *ходити* у 1 значенні „ступаючи ногами, переміщатися, змінювати місце в просторі”, у композитах *першопроходець*, *землепроходець* – у 2 значенні „вирушати куди-небудь, до когось з певною метою”.

Отже, проаналізованим афіксоїдним дериватам властиве загальне словотвірне значення „носій відношення до дії”, яке семантично конкретизується другим компонентом. Більшість питомих суфіксоїдів було виокремлено методом перифраз. Деякі деривати (**-лиз**, **-їд**) відзначаються

яскраво вираженою емоційною та стильовою оцінкою, яка і визначає творення маркованих композитів.

Незважаючи на значне розмаїття інвентарю суфіксоїдів цієї групи, переважна їх більшість характеризується порівняно малою продуктивністю.

3.2. Структура та семантика дериватів на позначення назв знарядь, приладів, механізмів

Лексична система хоч і повільно, але поповнюється іншомовними одиницями, серед яких особливе місце посідають суфіксоїди зі значенням „назви знарядь, приладів, механізмів”. Ці суфіксоїди іншомовного походження відіграють велику роль у творенні термінів-інтернаціоналізмів у різних терміносистемах, яка полягає в тому, що „багатослівне словосполучення навмисно замінюється двоелементним словом, у якому другий елемент виступає у ролі класифікатора” [120, 57]. Вони були об’єктом дослідження в працях О. А. Земської, В. П. Григорьєва, Т. Л. Канделакі, В. В. Лопатіна.

У зазначеній лексико-семантичній групі словотвірний потенціал реалізують іншомовні суфіксоїди: **-метр, -скоп, -граф**.

Ці морфеми утворюють терміни з різних галузей науки. Здебільшого значення інтернаціональних елементів відоме у вузькому колі науковців, тому новоутворене слово буде зрозумілим вченим певної спеціальності, які говорять різними мовами. Але розуміти лише значення греко-латинського суфіксоїда недостатньо, бо „прозорість внутрішньої форми таких термінів ще не забезпечує повноцінної інформації про зміст позначуваних ними понять” [74, 39]. Тому семантика слова з іншомовними формантами потребує комплексного аналізу і з’ясування семантико-словотвірних особливостей найпоширеніших суфіксоїдів.

Суфіксоїд **-метр** (< грец. *metron* – міра, *metreo* – вимірюю) у структурі складного слова може означати: 1) прилад для вимірювання; 2) одиницю довжини в метричній системі.

Назви приладів для вимірювання утворюють досить велику групу: *вакуумметр* – вакуумний манометр, прилад для вимірювання тиску розріджених газів або повітря в замкненому просторі; *віброметр* – прилад, яким вимірюють вібрації машин, споруд та ін.; *дефометр* – прилад для визначення пружності, твердості, еластичності гуми, каучуку тощо; *магнітометр* – прилад для вимірювання напруженості магнітного поля та інших магнітних величин; *анемометр*, *альфаметр*, *амперметр*, *ардометр*, *батометр*, *батифотометр*, *болометр*, *барометр*, *бутирометр*, *вапориметр*, *варіометр*, *ватметр*, *веберметр*, *вектометр*, *велосиметр*, *віскозиметр*, *вольтметр*, *галактометр*, *гальванометр*, *гемометр*, *геодиметр*, *гіпсометр*, *глейкометр*, *гравіметр*, *грамометр*, *дендрометр*, *тензометр*, *денсиметр*, *денситометр*, *детонометр*, *деселометр*, *деферентометр*, *дилатометр*, *динамометр*, *дифманометр*, *діафанометр*, *дозиметр*, *дуктилометр*, *евдіометр*, *едометр*, *еманометр*, *еріометр*, *естезіометр*, *інклінометр*, *інтегриметр*, *інтерферометр*, *катетометр*, *квантометр*, *колориметр*, *кондуктометр*, *лактометр*, *люксметр*, *люменометр*, *мегомметр*, *неарелометр*, *одометр*, *омброметр*, *омметр*, *оптиметр*, *піргеометр*, *планіметр*, *поляриметр*, *потенціометр*, *п'єрометр*, *резольвометр*, *реометр*, *рефлектометр*, *рефрактометр*, *ротаметр*, *сферометр*, *тахіметр*, *тахометр*, *тензиметр*, *тензометр*, *урометр*, *фазометр*, *хордометр* та ін. Серед розглядуваних дериватів є такі, де в першій частині композита наявне ім'я винахідника приладу. До таких належать *ватметр*, *веберметр*, *вольтметр*, *фарадометр*.

У межах цієї групи є низка багатозначних термінів-інтернаціоналізмів. Наприклад, суфіксоїд **-метр** входить до складу моделей для утворення термінів різних типів, а саме: прилади для вимірювання різних властивостей рідин, розмірів деталей; інструменти тощо. Наприклад, *гемометр* – прилад

для визначення кількості гемоглобіну в крові. Деривати з суфіксоїдом **-метр** можуть мати двоє, троє і більше значень, наприклад, *потенціометр* – 1) прилад для вимірювання електрорушійної сили або електричної напруги, сили струму і потужності компенсаційним методом; 2) прилад для регулювання електричної напруги і перетворення механічних переміщень на електричну напругу; 3) прилад для вимірювання відмінностей магнітних потенціалів між двома точками магнітного ланцюга; *варіометр* позначає: 1) пристрій для плавної зміни індуктивності контурів (радіотехнічний варіометр); 2) прилад, яким вимірюють швидкість піднімання та зниження літального апарата; 3) прилад для вимірювання змін магнітного поля в часі; 4) прилад для вимірювання зміни поля тяжіння поблизу поверхні Землі; *ротометр* означає: 1) прилад для вимірювання швидкості або витрати рідин, газів; 2) пневматичний прилад для вимірювання лінійних розмірів деталей машин; 3) поліграфічний прилад для визначення мікронерівностей формних пластин; *гоніометр* – це: 1) прилад для вимірювання двограних кутів між гранями кристалів; 2) прилад для вимірювання кутів на голові та черепі; 3) радіотехнічний пристрій для вимірювання електричним засобом спрямленості антени радіопеленгатора для визначення напрямку радіосигналів, що надходять та ін.

Окрему групу утворюють назви інструментів із суфіксоїдом **-метр**. Слово *типометр* має двоє значень: 1) інструмент для контрольного вимірювання кегля і широких друкарських літер; 2) лінійка для вимірювання кількості рядків набору; *гоніометр* – антропологічний інструмент для вимірювання кутових розмірів обличчя і голови.

Композити побудовані сполученням грецької (галакто-, гео-, гіпсо-, евдіо-, естезіо-, неарело-, одо-, омбро-, опти-, піргео-, п'єро-, тахо-, тахі-, уро-), латинської (ардо, вело-, віскози-, граві-, дезо-, денсито-, десело-, деференто-, дилато-, дуктило-, еmano-, інкліно-, інтегри-, колори-, курві-, люкси-, люмено-, плані, поляри-, резольво-, рефракто-, рефлекто-, тензи-),

французької (*вольта-*, *детоно-*, *дюро-*, *грамо-*) та англійської основи (*кондукто-*) з грецькою основою.

Дериват *дифманометр* утворений усіченням першої основи диф(еренціація) і другої (мано)метр, *дефометр* ← дефо(рмація) + метр, *детонометр* детон(ація) + метр. Ці слова побудовані телескопічним способом, бо склеюються початковий елемент одного слова з усіченим кінцевим другого. За допомогою суфіксоїда **-метр** утворюється відносно замкнена група слів, що позначає одиницю довжини в метричній системі: *кілометр*, *дециметр*, *міліметр*, *сантиметр*, *декаметр*.

Отже, спеціалізований суфіксоїд **-метр** у структурі складного слова може виражати не лише „категорійну чи підкатегорійну належність поняття, а й класифікувати предмет, ділити його на дрібніші термінологічні підрозділи – групи, підгрупи тощо” [120, 57].

Морфема **-скоп** (< грец. *skopeō* – спостерігаю) у структурі складного слова вказує на зв'язок з поняттям „спостереження”. Вона бере участь у творенні семантичної групи, до якої належать слова зі значенням назв **оптичних апаратів, інструментів** та інших приладів: *овоскоп* – прилад для визначення якості яєць за допомогою просвічування електричними лампами; *отоскоп* – тонка гумова трубка з потовщенням на кінцях. Використовують для контрольного прослуховування вуха при його продуванні; *ректоскоп* – прилад з оптичною й освітлювальною системами, який використовують у ректоскопії.

Ця група термінів є продуктивною і утворює такий словотвірний ряд: *анемоскоп*, *бронхоскоп*, *віброскоп*, *гальваноскоп*, *геліоскоп*, *гістероскоп*, *датаскоп*, *дефектоскоп*, *діафаноскоп*, *езофагоскоп*, *ендоскоп*, *епідіаскоп*, *епіскоп*, *іконоскоп*, *калейдоскоп*, *кінетоскоп*, *лактоскоп*, *ларингоскоп*, *мікроскоп*, *нефоскоп*, *офтальмоскоп*, *ректоскоп*, *риноскоп*, *статоскоп*, *стробоскоп*, *торакоскоп*, *фільмоскоп* тощо.

Іменник *гіроскоп* позначає „швидкообертове тверде тіло, вісь обертання якого може змінювати свій напрям у просторі”. У цьому слові **-скоп** не вказує

на зв'язок з поняттям „спостереження”, але це тверде тіло застосовують при побудові систем автоматичного керування рухом суден, літаків, ракет тощо.

У складних словах переважає модель творення „основа грецького походження (bronxo-, gelio-, hetero-, diafano-, epi-, kineto-, nefo-, oto-, steto-, strobo, torako-), латинського походження (vibro-, data-, defekto-, ovo-, rekto-) + суфіксоїд грецького походження”. Лише в слові *фільмоскоп* наявна основа англійського походження *фільмо-*.

Продуктивність суфіксоїда **-граф** (< грец. graphō – пишу, креслю, зображую) реалізується в назві приладів, що автоматично записують: *магнітограф* – прилад для числових характеристик магнітного поля Землі; *альтиграф* – самописний висотомір; *анемоклінограф*, *анемограф*, *арифмограф*, *астрограф*, *аудиограф*, *афінограф*, *барограф*, *батитермограф*, *баротермограф*, *віброграф*, *гектограф*, *геліограф*, *гідрограф*, *динамограф*, *дилатограф*, *діафанограф*, *ергограф*, *кардіограф*, *кімограф*, *ксилограф*, *курсограф*, *лімніграф*, *мареограф*, *метеорограф*, *одограф*, *осцилограф*, *піранограф*, *плювіограф*, *пневмограф*, *сейсмограф*, *стетофонограф*, *сфігмограф* та ін.

Терміни з таким формантом є здебільшого однозначними, але у Словнику іншомовних слів (2000 р.) зафіксовано і багатозначність деяких з них, наприклад, *геліограф*: 1) прилад для автоматичної реєстрації тривалості сонячного сяяння протягом дня; 2) телескоп для фотографування сонця; 3) світлосигнальний прилад для подачі сигналів дзеркалом, що відбиває сонячне проміння; *кімограф*: 1) прилад для графічної реєстрації фізіологічних процесів (роботи серця, скорочення м'язів); 2) пристрій для запису кривої звуків у експериментальній фонетиці.

Рідше трапляється цей суфіксоїд у словах на позначення інструментів: *коронограф* – астрономічний інструмент для фотографування сонячної корони; *еліпсограф* – інструмент для креслення еліпсиса. Наявність групи дериватів на позначення інструментів, приладів, механізмів дає підстави говорити, що суфіксоїд виступає оморфемою.

Проаналізовані одиниці утворені поєднанням основ грецького (анемо-, геліо-, баро-, кімо-, гідро-, пневмо-, ксило-), латинського походження (альти-, вібро-, дилато-, плювіо-, короно-, марео-) з суфіксоїдами грецького походження. Композити з основами гідро-, вібро- утворені аббревіатурним способом.

У структурі деяких дериватів спостерігається нанизування кількох афіксоїдів, наприклад: *стетофонограф*, *батитермограф*, *баротермограф*. Проте в таких словах, незважаючи на те, що наявні префіксоїди **стето-**, **баро-**, суфіксоїд **-граф** виконує роль класифікатора, а тому є суфіксоїдом.

Питомі суфіксоїди **-воз**, **-мір**, **-різ**, **-руб**, **-хід** також набувають словотвірної активності у творенні групи „назви знарядь, механізмів, приладів, засобів пересування, перевезення чого-небудь”.

Складні слова з суфіксоїдом **-воз** називають лише засоби пересування і мотивовані словосполученням дієслова *возити* та іменника. Такі слова утворені основоскладанням за допомогою інтерфіксів. Наприклад: *газовоз* – танкерне судно для перевезення зрідженого газу, *лісовоз* – вид транспорту для перевезення лісу (у 2 знач.); *міновоз* – машина або віз для перевезення мін або інших боєприпасів; *молоковоз* – машина або віз, обладнані для перевезення молока; *мотовоз* – тепловоз малої потужності для маневрової роботи та перевезення вантажів на залізничних станціях і заводських промислових коліях; *нафтовоз* – самохідне судно для перевезення нафти наливом (без тари); *вагоновоз*, *газотурбовоз*, *гноївковоз*, *рибовоз*, *сіновоз*, *солевоз*, *цементовоз*, *чавуновоз*.

Аналізовану групу поповнюють деривати з питомим суфіксоїдом **-мір**. Суфіксоїд утворений усіченням дієслівної основи *міряти* і співвідноситься з дієсловом *міряти* у 1 значенні „визначити величину кого-, чого-небудь якоюсь мірою”. Словотвірний ряд презентований дериватами: *калібромір* – вимірювальний прилад для перевірки розмірів, форми та взаємного розташування частин виробів; *крокомір* – прилад у вигляді кишенькового годинника для орієнтовного вимірювання відстаней у кроках; *молокомір* –

прилад для вимірювання кількості надоєнного молока; *нутромір* – найпростіший прилад для вимірювання внутрішніх розмірів деталей машин; *дощомір*, *опадомір*. У Словнику технічної термінології натрапляємо на слова *далекомір*, *відхиломір*. Спостерігаємо у групі слів і омонімію, зокрема лексема *кутомір* позначає „прилад для визначення кутових розмірів” та „пристрій для стріляння з гармат по закритих цілях”; *штангенглибиномір*, *штангензубомір*, *часомір*, *частотомір*, *вологомір*. Композити утворені здебільшого поєднанням питомих основ, проте можливе і сполучення препозитивної іншомовної основи та питомого суфіксоїда: *штангенглибиномір*, *штангензубомір*.

Група дериватів з суфіксоїдами **-руб**, **-різ** налічує небагато слів з термінологічним значенням, які використовують лише у вузькій галузі, наприклад: *кригоруб* – сокирка, яку користують альпіністи для вирубування східців у кризі під час підймання на гору; *льодоруб* – невелика сокира, яку використовують альпіністи під час підняття на гори, прокладання дороги на льодовиках та ін.; *кригоріз* – тригранний бик, що захищає міст або греблю від ударів крижин під час льодоходу; *льодоріз* – пристрій для захисту опор мостів і гідротехнічних споруд від ударів криги під час льодоходу, а також судно, яке розрізує лід сталевим носом; *дерноріз* – спеціальний плуг для нарізання пластів дерну.

Загальне значення слів з суфіксоїдом **-хід** визначається перифразою „машини, що пересуваються самостійно або за допомогою того, що зазначено в першій частині”. Словотвірне значення суфіксоїда визначено дієсловом *ходити* у 4 значенні „переміщатися (про наземний транспорт)”. Словотвірний ряд формують деривати: *болотохід* – машина (трактор, бульдозер), що має більш широкі гусениці або шини і пристосована для пересування болотистим ґрунтом; *всюдихід* (*усюдихід*) – автомобіль, який легко переборює різні шляхові перепони, маючи гусениці або напівгусеничний хід; *місяцехід* – самохідний апарат для дослідження поверхні Місяця; *самохід* – 1. Назва деяких машин і транспортних засобів із власною тягою; 2. Гармата на

танковому шасі з власною тягою; *турбохід* – судно, якому надає руху парова або газова турбіна.

Отже, аналіз цієї групи слів засвідчує більшу продуктивність та регулярність суфіксоїдів іншомовного походження, оскільки вони беруть участь у творенні нових слів-термінів, функціонують у великих групах слів, тобто мають високий ступінь активності, і, отже, за допомогою цих морфем утворюється продуктивний словотвірний тип. Власне українські суфіксоїди характеризуються меншою словотвірною активністю.

Що ж до способів творення, то композити із запозиченими суфіксоїдами творяться аббревіацією або за наявними в українській мові моделями, композити з питомими суфіксоїдами утворені способом основоскладання.

У дисертації визначено вузькоспеціалізовані суфіксоїди, вживання яких обмежене певною сферою діяльності. До них належать суфіксоїди: **-варка**: *кавоварка* – апарат для приготування кави; *чаєварка*; **-дробарка**: *зернодробарка* – машина для подрібнення зерна; *коксодробарка*, *кормодробарка*, *костодробарка*, *кукурудзодробарка*, *льододробарка*, *тукодробарка*, *хвостикодробарка*, *чаєдробарка*, *шамотодробарка*; **-сушарка/ -сушарня**: *сіносушарка* – сільськогосподарська машина для штучного сушіння сіна; *торфосушарка*, *турбосушарка*, *тютюносушарка*, *хмелесушарка*, *шишкосушарка*, *коконосушарня*; **-саджалка**: *кукурудзосаджалка* – машина для садіння кукурудзи; *картоплесаджалка*; **-збирач**: *сінозбирач* – машина для збирання сіна; *чаєзбирач*; **-змішувач**: *тукозмішувач* – машина для розкидання туків (мінеральних добрив); **-мийка**: *картоплемийка* – машина для миття картоплі; *посудомийка*; **-молотарка**: *льономолотарка* – машина для очісування насінних головок і очищення насіння льону-довгунця; **-косарка**: *травокосарка*; **-розкидач**: *тукорозкидач* – машина для розкидання, рівномірного розподілу туків (мінеральних добрив) на поверхні ґрунту; **-чистка**: *картоплечистка* – машина для чистки картоплі; **-бралка**: *льонобралка* – машина для збирання льону-довгунця висмикуванням його з ґрунту; **-сівалка**: *льоносівалка* – машина для льоносіяння; **-тіпалка**:

льонотіпалка – машина для тіпання льону; **-чесалка**: *льоночесалка* – машина для льоночесання; **-війка**: *круповійка* – машина для очищення крупів від лузги тощо.

Суфіксоїди **-варка, -дробарка, -збирач, -змішувач, -мийка, -сушарка, -саджалка** та інші виокремлені за допомогою перифрази „машина для тіпання, чесання, садіння тощо”. Деривати утворені поєднанням іменникової та дієслівної основ за допомогою сполучних голосних способом основоскладання.

3.3. Деривати-терміни природничих наук

Найпоширенішими в терміносистемах є такі суфіксоїди іншомовного походження: **-гамія, -ген, -генез, -генія, -генний, -граф, -графія, -завр, -кардія, -ліз, -літ, -логія, -манія, -метрія, -морфізм, -оїд, -ома, -педія, -скопія, -стаз, -стат, -терій, -тип, -типія, -томія, -тропи, -урія, -фаг, -фікація, -фіти, -фобія, -фон, -хорд, -хорія, -цифалія** тощо, які беруть участь у творенні біологічної, історичної, медичної термінології. Слова з цими суфіксоїдами були об'єктом дослідження в роботах Є. А. Карпіловської, І. М. Кочан, Н. С. Кобзар В. П. Григор'єва, Г. С. Чинчлея. Ця група слів являє собою цілі мікросистеми. Кожна з мікросистем характеризується незамкненим рядом похідних і постійно поповнюється термінами-новотворами.

Слова з суфіксоїдом **-біоз** (< грец. *biōsis* від *bios* – життя) об'єднані спільним значенням „зв'язок з життям, життєвими процесами”, наприклад, *анаеробіоз* (або *аноксибіоз*) – життя без вільного кисню; *симбіоз* – форми спільного існування двох організмів різних видів, що приносить їм обопільну користь; *метабіоз* – взаємовідносини мікроорганізмів, коли продукти життєдіяльності одного виду є джерелом харчування для іншого.

Деривати утворені за моделлю „грецька + грецька основа”.

Суфіксоїди **-ген, -генний** (< грец. *genēs* – народжений, який народжується) виступають в узагальненому спеціалізованому значенні „який

походить від чогось”, „який утворює щось”. Група дериватів об’єднана загальним значенням „який походить від чогось”, представлена такими лексемами: *вулканогенний* – пов’язаний походженням з діяльністю вулканів, *ендогенний* – зумовлений внутрішніми причинами; *гепатогенний* – який походить з печінки; *радіогенний* – пов’язаний з походженням, з розпадом радіоактивних речовин; *карбогенний*.

Група, об’єднана значенням „який щось утворює”, представлена дериватами на позначення **білків, тканин** тощо: *глікоген* – полісахарид, утворений залишками глюкози; основний запас вуглеводів людини і тварин; відкладається у вигляді гранул у цитоплазмі клітин; *колаген* – фібрилярний білок; основна складова частинка колагенових волокон сполучної тканини; *патогенний* – хвороботворний; *фелоген* – вторинна твірна тканина рослин; частина перидерми; *фібриноген* – білок, що розчиняється в плазмі крові і перетворюється при її зсіданні на нерозчинений фібрин; *галюциногени* – природні та синтетичні речовини, які викликають психічні розлади.

У слові *фосген* (безбарвний газ із запахом прілого сіна; сировина для виробництва барвників, полікарбонатів) спостерігається омонізування суфіксоїда **-ген (-гени)**. Формування в суфіксоїда іншого розрядного значення зумовлене походженням форманта: він утворився від латинського (oxy)genium зі значенням *кисень*, а не від грецького genēs.

Афіксоїдні деривати утворені поєднанням латинських основ (вулкан-, радіо-, галюцин-, фібрин-) та грецьких (гепато-, кола-, фелос-) основ способом основоскладання. Дериват *галюциногени* утворений телескопічним способом (галюцина(ція) + ген).

Суфіксоїд **-гамія** (< гр. gamos – шлюб) у складних словах відповідає поняттю „шлюбність“. Наприклад, *дихогамія* – неодночасне досягання пиляків і приймочок в одній квітці; *ксеногамія* – запилення, при якому пилок з квітки однієї рослини переноситься на квітку іншої; *моногамія* – форма шлюбу, при якій чоловік має одну дружину, а жінка – одного чоловіка, *ендогамія* – за первіснообщинного ладу звичай, за яким дозволялися шлюби

лише між особами однієї суспільної групи, наприклад, племені, касті; *полігамія*, *соматогамія*. Слова утворені злиттям основ грецького походження та суфіксоїда грецького походження.

Суфіксоїд **-генез** (< грец. *genesis* – походження) у складному слові виступає в узагальненому спеціалізованому значенні „рід”, „походження”, „пов’язаний з процесом утворення, виникнення і наступного розвитку”. У процесі аналізу з’ясовано, що найбільш продуктивним є словотвірний тип на позначення „процесу утворення, виникнення, розвитку”: *глюкогенез* – процес утворення глюкози в організмі не з глікогену, а з інших речовин, наприклад, з пірвіноградної кислоти; *етногенез* – сукупність історичних явищ і процесів, пов’язаних із формуванням специфічних людських спільнот, етносів, що характеризуються сталими ознаками, які виявляються в побуті, мові, культурі, психології; *ембріогенез* – період індивідуального розвитку (онтогенезу) організму тварини і людини, що відбувається в яйцевих або зорових оболонках; інша назва – зародковий розвиток; *імуногенез* – процес формування і розвитку імунітету; *фронтотгенез* – утворення атмосферного фронту; *філогенез* – історичний розвиток як організмів, так і органічного світу в цілому; взаємопов’язаний з онтогенезом; інша назва – філогенія; *тератогенез* – формування аномалій і виродливостей у рослин, тварин, людини внаслідок порушення процесу ембріонального розвитку, спричиненого як генетичними факторами, так і несприятливими впливами на плід, наприклад, впливом внутрішньочеревної інфекції; *сперматогенез* – утворення диференційованих чоловічих статевих клітин – сперматозоїдів; *педогенез* – форма розмноження, при якій незапліднені яйцеклітини розвиваються в тілі личинок; *гаметогенез* – процес розвитку й формування статевих клітин – гамет; *патогенез* – механізм розвитку захворювань та патологічних процесів; *партеногенез* – вид статевого розмноження, при якому жіноча статеві клітина (яйце) розвивається без запліднення; *орогенез* (у 2 значенні) – гороутворення; *оногенез* – індивідуальний розвиток організму, сукупність перетворень, яких зазнає організм від зародження до кінця життя,

овогенез – процес розвитку жіночих статевих клітин (яйцеклітин або ооцитів) у яєчнику тварин та людини. Інша назва – оогенез, *мутагенез* – процес виникнення мутації.

Група іменників зі значенням „теорія, гіпотеза, вчення” є менш продуктивною: *аритогенез* – автогенетична концепція, яка стверджує, що еволюція здійснюється без участі природного добору, під дією внутрішніх творчих стимулів і незалежно від змін зовнішнього середовища; *номогенез* – гіпотеза, згідно з якою еволюція організмів відбувається не на основі природного добору, а через те, що начебто всьому живому властива доцільність реакцій на зовнішні подразники; *кладогенез*, *ортогенез*. Слід зазначити, що компонент грецького походження **-генез** сполучається лише з основами грецького походження.

Суфіксоїд **-грама** (< грец. *gramma* – риска, літера, написання) об’єднує іменники зі спільним значенням „запис”, „графічне зображення”: *сейсмограма*, *капілярограма*, *картограма*. З цим формантом виокремлюємо групу зі значенням „запис”: *барограма* – крива запису барографом атмосферного тиску; *вокаліграма* – графічне зображення амплітудно-частотно-часових характеристик звука, яке застосовують у вокаліскопії; *гемограма* – схематичний запис кількісного та якісного дослідження крові; *гістограма* – один з видів графічного зображення статистичного розподілу якоїсь величини за кількісною ознакою; *енцефалограма* – те саме, що й *електроенцефалограма* – графічний запис біоелектричних потенціалів мозку за допомогою електроенцефалографії; *ехограма* – графік, який викреслює самопис за сигналами від ехолота; *ідеограма* – фігура або графічний знак, який передає певне поняття або ідею даної мови на відміну від літери, що позначає звук; *хронограма* – латинський вірш, у якому великі літери підібрані з римських цифр (V, X, L) так, що утворюють рік тієї події, про яку йдеться у творі.

Група іменників зі значенням „графічне зображення” представлена афіксоїдними дериватами: *голограма* – об’ємне зображення об’єкта, одержане

методом голографії; *дактилограма* – знятий відбиток пальців, утворюється внаслідок притискання пальців до поверхні, укритої спеціальною речовиною; важливий метод ідентифікації особи; *геліограма* – зображення Сонця, одержане за допомогою геліографа; *диграма* – сукупність двох знаків, що графічно передають одну фонему [дж], [дз]; *картограма* – схематична карта, на якій за допомогою штрихування або забарвлення показано середню інтенсивність будь-якого явища в межах зображених на ній територіальних одиниць (густоту населення тощо); *осцилограма* – графічне зображення на екрані осцилографа залежності між фізичними величинами, що швидко змінюються (електричними або перетвореними на електричні); *пиктограма* – малюнкове зображення предметів, понять, що заміняло слово; *пневмограма* – графічне зображення дихальних рухів грудної клітки, що характеризує функції легень; *спірограма* – графічне зображення рухів легень, які працюють.

Словотвірна модель двох лексико-граматичних груп така: „латинська (вокалі-, карто-, осцило-, пікто-, спіро-) + грецька основа”, „грецька + грецька (баро-, геліо-, гемо-, гісто-, ехо-, дактило-, ди-, ідео-, голо-, пневмо-, сейсмо-)”.

3.3.1. Деривати-терміни природничо-географічної лексики

Природничо-географічну лексику в українській мові поповнюють деривати з суфіксоїдами **-ліз, -літ, -морфи, -фіти, -оїд**.

Суфіксоїд **-ліз**, (< грец. *lysis* – розпад, розторгнення) у складних словах відповідають поняттям „розчинення речовин”, „розпад речовин”: *амоноліз* – обмінний розклад органічних сполук при взаємодії з аміаком; *гальміроліз* – підводне вивітрювання морських відкладів під впливом процесів розчинення, окислення тощо; *гліколіз* – процес розщеплення вуглеводів (здебільшого глюкози) при відсутності кисню під дією ферментів; *десмоліз* – сукупність процесів глибокого розщеплення органічних сполук, що відбуваються в тканинах під дією ферментів – десмоплаз; *плазмоліз* – відокремлення протопласта від оболонки під впливом на клітину гіпертонічного розчину;

пневматоліз – процес утворення мінералів унаслідок впливу на гірські породи летких речовин та газів, що виділяються з магми (перегріта пара води, сполуки фтору, бору, хлору та ін.); *сольволіз* – обмінна реакція між речовиною і розчинником; *фронталіз* – розмивання атмосферного фронту і його поступове зникнення; *цитоліз* – руйнування клітин унаслідок повного або часткового їх розчинення, яке може відбуватися як за нормальних умов, так і за допомогою різних хвороботворних процесів.

Афіксоїдні деривати утворені за моделлю: „основа грецького (гальміро-, гліко-, десно-, плазмо-, пневмато-), латинського походження (амоно-, сольво-) + суфіксоїд грецького походження”. Усі слова утворені способом основоскладання.

Суфіксоїд **-літ** (< грец. *lithos* – камінь) у складних словах відповідає поняттям „камінь”, „той, що стосується каменя”, „мінерал”, „геологічна епоха”. Група композитів з суфіксоїдом **-літ**, що позначає „камінь”, „той, що стосується каменя”, „мінерал”, репрезентована дериватами на **позначення мінералів**: *актиноліт* – породотвірний мінерал класу силікатів; колір зелений, блиск скляний; використовують як кислото- і вогнетривкий матеріал; *бібліоліт* – закам’яніла нитка, яка багато років пролежала в землі, вулканічній лаві чи попелі; *біоліти* – гірські породи та мінерали, що утворилися внаслідок життєдіяльності тварин і рослин (крейда і ін.); *криоліт* – мінерал класу фторидів; *лепідоліт* – мінерал класу силікатів, переважно рожево-фіолетового кольору, іноді безбарвний; *сфероліти* – агрегати тонких голчастих кристалів у вигляді кульок, що мають радіально-променево будову; *одонтоліт* – 1) зубний камінь; 2) кістки скелета, зуби тощо викопних тварин, що перетворилися на зелену амфору речовину; подібний до бірюзи; напівкоштовне каміння низького гатунку; *статоліти* – 1) те саме, що й отоліти – тверді утвори, розташовані на поверхні клітин, що сприймають різноманітні механічні подразнення; 2) дрібні рухливі крохмальні зерна в кореневих клітинах та в інших точках росту рослин; *текстоліт* – шаруваті пластини на основі тканини, просякнutoї терморективною синтетичною

смолою; *флеболіт* – наслідки тромбофлебіту, *цеоліт* – алюмосилікати, за походженням низькотемпературні гідротермальні мінерали; *мікроліт* – 1) дрібні кристалики, властиві основним масам ефузивних порід; 2) мініатюрні кам'яні знаряддя (іноді геометричної форми), створені первісною людиною в епоху палеоліту, мезоліту.

Група афіксоїдних дериватів зі значенням „геологічна епоха” презентована одиницями: *мезоліт* – перехідний між палеолітом і неолітом період кам'яної доби; середній кам'яний вік; *неоліт, палеоліт*.

Деривати утворені за моделлю: „основа грецького (актино-, бібліо-, біо-, кріо-, лепідо-, мезо-, палео, стато-, сферо-, флебо-), латинського походження (тексто-) + суфіксоїд грецького походження”. Слід зазначити, що усі препозитивні основи виявляють свої комбінаторні можливості, оскільки в інших композитах вони можуть набувати статусу префіксоїдів.

Група дериватів з суфіксоїдами **-морфи, -морфізм, -морфія, -морфний, -морфоз** (< грец. *morphē* – форма) об'єднана загальним значенням „форма”, „вид”. Наприклад: *ароморфоз* – ускладнення організації та функцій організмів у процесі еволюції, що дає їм можливість розширювати середовище проживання виду; інша назва – *аерогенез*; морфологічний прогрес; *арифмоморфоз* – еволюційне перетворення організму, при якому спостерігається зміна кількості однорідних органів; *диморфізм* – 1) здатність деяких кристалічних речовин залежно від умов (температури, тиску та ін.) утворювати дві різні за кристалічною структурою модифікації; 2) наявність у одного виду рослин чи тварин двох відмінних за морфологічними ознаками форм; *гінандроморфізм* – наявність у особин роздільностатевого виду великих частин тіла, що мають органи іншої статі; *геротноморфоз* – еволюція шляхом змін, які виникають на різних стадіях розвитку організму; *ксероморфізм* – сукупність анатомо-морфологічних ознак, що виникають у рослин як пристосування до посушливих умов.

Словотвірна модель утворена поєднанням основи грецького походження (аро-, арифмо-, ди-, геронто-, ксеро- + морфізм-, морфоз-) та суфіксоїда грецького походження.

Суфіксоїд **-фіти** (< грец. *phyton* – рослина) у складних словах указує на належність до рослин, наприклад: *глікофіти* – рослини незасолених ґрунтів і прісних водойм, не витримують навіть невеликого засолення; у них значно порушуються основні життєві функції; *гідратофіти* – вищі водяні рослини, цілком або більшою частиною занурені у воду; *гелофіти* – болотні рослини, що ростуть на насичених водою ґрунтах, наприклад, очерет, осока, рис, *ацидофіти* – рослини, що віддають перевагу кислим ґрунтам; *гаметофіти* – статеве покоління в рослин, яким властиве явище чергувань поколінь; у циклі розвитку гомофіти чергуються зі спорофітами; *омброфіти* – рослини, які використовують вологу для атмосферних опадів; *лепидофіти* – велетенські викопні плаунові рослини. Мали візерункову кору, на якій листкові подушечки і рубці утворювали щось подібне до луски; *кормофіти* – рослини, що мають стебло та листки. До кормофітів відносять більшість мохів, усі папоротеподібні та насінні рослини; *тропофіти* – рослини, що пристосувалися до життя в регіонах з регулярною щорічною зміною вологого й сухого періодів; *спорофіти* – нестатеве покоління або стан життєвого циклу рослин від зигот до утворення спор; *галофіти, геофіти, кріофіти, літофіти, мезофіти, оксилофіти, петрофіти*.

Деривати утворені за моделлю: „грецька (гамето-, гело-, гео-, гліко-, кормо-, лепідо-, літо-, мезо-, оксило-, омбро-, петро-, тропо-, споро-) основа + грецька, „латинська (ацидо-) + грецька”.

Суфіксоїд **-циди** (< лат. *caedo* – убиваю) – частина складних слів, що відповідає поняттю „знищувачі”, наприклад, інсектициди, *арборициди* – хімічні речовини, що їх застосовують для боротьби з деревно-чагарниковою рослинністю; *бактерициди* – речовини, здатні вбивати бактерії та інші мікроорганізми; *віруліциди* – речовини, здатні вбивати віруси; *інсектициди* – хімічні речовини, які застосовують для боротьби з комахами-шкідниками

сільськогосподарських рослин тощо; *гербіциди* – хімічні речовини для боротьби з бур'янами та іншою небажаною трав'янистою рослинністю в посівах і насадженнях культурних рослин; *фунгіциди* – хімічні речовини для боротьби з грибними хворобами тварин і для протравлення насіння.

Деривати утворені за моделлю: „основа грецького (бактери-), латинського походження (арбор-, вірус-, гербі-, інсекти-, фунгі-) + суфіксоїд грецького походження”. Поповнюється ця група дериватами з суфіксоїдом **-цити**, зокрема *тромбоцити* – клітини крові хребетних тварин (крім ссавців), що містять ядро; *фагоцити* – клітини тварин і людини, що здійснюють фагоцитоз; *фіброцити* – один із різновидів клітин сполучної тканини хребетних тварин і людини.

Суфіксоїд **-оїд** (< грец. *eitos* – вигляд) – частина складних слів, яка вказує на схожість з чимось або походження від чогось. Цей формант є структурним елементом дериватів різних семантико-словотвірних груп:

Суфіксоїд **-оїд** поєднує такі омонімічні розрядні значення:

1) „назви тварин та інших живих організмів”: *ганоїди* – риби, відомі з палеозою і такі, що дожили до сучасності; *ганлоїд* – організм, у клітинах тіла якого міститься одинарний (зменшений вдвічі порівняно з материнським організмом) набір хромосом; *гідроїдні* – підклас безхребетних тварин типу кишковопорожнинних; *диплоїд* – організм, клітини тіл якого мають подвійний (диплоїдний) набір хромосом; *зебоїд* – гібрид зебу і великої рогатої худоби.

2) „назви хвороб, речовин”: *варіолоїд* – легка форма натуральної віспи; *індитоїди* – синтетичні кубові барвники різного кольору. Застосовують для друкування, фарбування тканин. Інша назва – індигоїдні барвники; *мукоїди* – складні білки, що містяться в хрящах, слині, сечі; *каротиноїди* – природні пігменти жовтого або жовтогарячого кольору. Зумовлюють забарвлення плодів, осіннього листя, колоній деяких мікробів; *органоїди* – постійні спеціалізовані структури в клітинах людини, тварин та рослин (хромосоми, мітохондрії, рибосоми та ін.). Органоїди часто називають органелами; *стероїди* – клас органічних сполук, поліциклічні спирти, кетони,

кислоти та ін.; *сперматозоїд* – чоловіча статеві клітина; *протеїноїди* – біологічні речовини; *целулоїд* – прозора пластмаса з целюлози.

3) „назви рослин та їх частин”: *ефемероїд* – багаторічні трав’янисті рослини, надземні частини яких живуть лише протягом кількох тижнів, а решту року перебувають у стані спокою у вигляді бульб, цибулин чи кореневищ; *ризоїди* – кореневидні утвори в спорових рослин, що виконують функції коріння.

4) „назви поверхонь”: *гелікоїд* – поверхня, описана прямою, що обертається навколо нерухомої осі з незмінною кутовою швидкістю й одночасно переміщується вздовж осі обертання зі сталою швидкістю; *гіперболоїди* – незамкнуті поверхні (другого порядку); *еліпсоїд* – замкнена овальна поверхня з трьома взаємно перпендикулярними площинами симетрії; *катеноїди* – поверхня, яка утворюється при обертанні ланцюгової лінії, тобто кривої, що має вигляд підвішеної за два кінці нитки, навколо прямої перпендикулярно до її осі симетрії; *параболоїди* – поверхня, утворена рухом парабол; *планетоїди* – те саме, що й астероїди; *овоїд* – плоска крива яйцеподібного перерізу (овал з однією віссю симетрії); *соленоїд* – навитий на циліндричну поверхню провідник, по якому проходять електричний струм.

5) „математичні терміни”: *тангенсоїда* – *матем.* графік тригонометричної функції $y = \text{tg } X$; *синусоїда* – графік функції $y = \sin X$., призматоїд.

Лише у композитах *антропоїди* (родина людиноподібних мавп), *зеброїди* (помісь коня чи осла й зебри), *зеброїд* (гібрид великої рогатої худоби й зебу), *металоїд*, *афіксоїд*, *префіксоїд*, суфіксоїд **-оїд** зберігає своє первинне значення „вигляд”, „схожість”.

3.3.2. Деривати на позначення тварин

Численною є група дериватів з суфіксоїдами грецького походження **-донти**, **-завр**, **-пітек**, **-поди**, **-птер**, **-раптос**, **-терій**, які функціонують у

зоологічній термінології і називають давніх ящурів, птахоподібних, які жили в юрський, крейдяний, мезозойський, тріасовий періоди. Відповідно до наукової традиції для позначення таких тварин використовували препозитивні основи як латинського, так і грецького походження. Назва тварин відображає характерні властивості цього виду динозаврів або їх знайдених залишків, а також вказує на місце знахідки. Наприклад, динозавра *альбертозавр* знайдено в провінції Альберта, у Канаді; *лесотозавр* – у Лесото, в Африці. Власні назви в таких дериватах використовують для того, щоб вшанувати заслуги вчених, зокрема *мегалозавр букленді* названий на честь англійських дослідників Менталя і Букленда, чи *брахіозавр* – від імені директора Берлінського музею Бранка.

Суфіксоїд **-завр** (< грец. *sauros* – ящір, ящірка) у композитах вказує на давні викопні рептилії, зокрема: *алозавр* – рід великих хижих динозаврів Юрського періоду, довжина тіла становить 10,7 м; *палеозавр* (палео- і-завр) – рід викопних хижих плазунів з групи динозаврів, що відомі з відкладів мезозою. Із цим формантом утворені назви видів динозаврів. Серед них ящеротазові, які поділяють на підвид зауроподів (*апатозавр, барозавр, брахіозавр, камаразавр, маменчизавр, роетозавр, салтозавр*); прозауроподів (*анхізавр, платезавр*). А також до цього виду належать: *дилофозавр, мегалозавр, спинозавр, стаурикозавр, тарбозавр, тиранозавр, херерозавр, цератозавр*. У науковій літературі виокремлюють вид птахотазових з підвидом орнітоподів, зокрема: *дріозавр, едмонтозавр, лелінозавр, лісотозавр, мутабуразавр, пситакозавр, сантунгозавр*. Визначають сімейство качкодзьобих динозаврів: *бактрозавр, дравідозавр, кентрозавр, туодзианозавр, коритозавр, маязавр, циндаозавр, хетеродонтозавр* з підвидами: *стегозаврів (дравідозавр, кентозавр, стегозавр), анкілозаврів (анкілозаври, нодозаври, пінакозавр, скелидозавр), цераптосів (стиракозавр, центрозавр)*. Поповнюють словотвірні ряди на позначення динозаврів композити: *атлантозавр, архозаври, апатозавр, брахіозавр, бронтозавр,*

динозавр, мозазаври, пахицефалозавр, плезіозаври, птерозавр, хазмозавр, целюрозавр тощо.

Суфіксоїд **-птер(и), -птерикс** (< грец. pteron – крило) у композитах відповідає поняттям „птах”, „комаха”, „літальний апарат”: *археоптерикс, гіменоптери*. Формант **-терій, -терієві** (< грец. thērion – звір) у складних словах відповідає поняттю „викопа тварина”: *палеотерій* – найдавніший (еоценова епоха) представник коня, який жив у Центральній Європі; *динотерій* – рід вимерлих слоноподібних ссавців, що існували в середині кайнозою; *анхітерій, археоптерикс, бронтотерії, гіракотерії, динотерії, емболотерій, індикотерій, мегатерій, титанотерієві*.

Формант **-поди** (< грец. pos – нога) у композитах відповідає поняттям „кінцівка”, „орган пресування”. Він також бере участь у творенні назв різних видів динозаврів. Зокрема, серед них виділяємо **назви морських тварин**: *амфіподи* – ракоподібні, що поширені здебільшого у морях, але трапляються і в прісноводних середовищах; мають велике значення в живленні риб; **птахів**: *орнітоподи* – група викопних динозаврів епохи мезозою, які харчувалися рослинами і пересувалися за допомогою двох ніг; **підклас плазунів**: *тероподи*; **підтип безхребетних тварин**, який містить трилобітів, хеліцерових (кліщі, павуки, скорпіони), ракоподібних, комах: *антропоподи, амфіподи*.

Менш продуктивні суфіксоїди **-донти, -мім, -мімус, -раптор, -раптос**: *ігуанодонти, дроміцейомім, трицераструтиомім, орнітомімус, галімімус, велоцираптор, овіраптор, протоцераптос*.

На позначення давніх людей використовують суфіксоїд **-антроп** (< гр. anthrōpos – людина): *плезіантроп* – викопа людиноподібна мавпа, близька до австралопітека; *пітекантроп* – найдавніша викопа людина; *палеантропи* – давні люди. Термін використовують в антропології для позначення неандертальців.

Формант **-пітек** (< грец. pithēkos – мавпа) утворює складні слова, що мають значення „викопа мавпа”: *гігантопітек* – рід викопних

людиноподібних мавп, що за розмірами тіла перевищують людину; *раманітек, австралонітек, гесперонітек*.

Хоч суфіксоїд **-фіти** (< грец. *phyton* – рослина) бере участь у творенні назв, видів рослин, проте зрідка трапляється і в назвах тварин: *ксерофіти* – тварини, що живуть у засушливих місцевостях.

Сполучуваність вищезазначених форманів широка: суфіксоїд грецького походження сполучається з основами латинського (австарало-), грецького походження (ало-, анхі-, гесперо-, дено-, зауро-, орніто-, палео-, птеро-, стего-, тарбо-). Здебільшого основи поєднуються без сполучного голосного, рідше – з сполучним (гесперопітек, стеозавр). Виявляють свої сполучувальні особливості і суфіксоїди **-антроп**, **-поди**, які в композитах *пітекантроп, антроподи* сполучаються з префіксоїдами **арфі-**, **пітека-**, **антро-**. Проте суфіксоїд перебирає на себе роль класифікатора і стає домінантним формантом у семантичній структурі слова.

Дериваційну активність виявляють питомі форманти. Серед них суфіксоїд **-їд**, який бере участь при творенні назв **комах**: *короїд* – жучок-шкідник бурого або чорного кольору, що живе під корою, рідше – в деревині та корі дерев; *листоїд* (інша назва *листогриз*) – невеличкий жук-шкідник, який живиться листям і пагонами рослин; *лубоїд* – шкідливий жук родини короїдових, личинки якого живляться лубом; *мухоїдка* – комаха ряду риучих ос, які годують свої личинки мухами; *насіннеїд* – жучок, який псує насіння рослин; *зерноїд*; **тварин**: *мишоїд* – хижий птах родини яструбиних; *мурахоїд* (мурашкоїд) – ссавець тропічної Америки, що живиться переважно мурашками й термітами; *осоїд* – невеликий хижий птах родини яструбових, що живиться личинками ос та інших комах; *змієїд, м'ясоїд, пухоїд, травоїд*.

Менш продуктивним є власне український суфіксоїд **-гриз**, за допомогою якого утворюються назви **комах**: *книгогриз* з ряду синоїдів, що розмножується в старих паперах, книжках (інша назва *книжкова воша*).

Афіксоїдні питомі композити мотивовані дієслівно-іменниковими словосполученнями і утворені поєднанням іменникової основи та усіченої дієслівної способом основоскладання.

3.4. Афіксоїдні слова-назви галузей наук, учень, наукових методів

Деривати на позначення галузей наук, вчень та наукових методів в українській мові активно утворюються за допомогою суфіксоїдів **-графія, -логія, -метрія, -скопія, -педія**.

Суфіксоїд **-графія** (< graphō – пишу, креслю) у термінах вказує на зв'язок з поняттями „записування”, „відображення” й утворює продуктивний словотвірний тип. Тут можна визначити кілька лексико-семантичних груп. До першої групи належать афіксоїдні деривати з компонентом **-графія**, які називають галузі науки та їхні розділи: *ампелографія* – наука, яка описує і класифікує види й сорти винограду та вивчає шляхи подальшого поліпшення старих і створення нових сортів; *археографія*, *бібліографія*, *біостратиграфія*, *біогеографія*, *гідрографія*, *демографія*, *епістолографія*, *етнографія*, *зоогеографія*, *зоографія*, *кристалографія*, *ксерографія*, *лексикографія*, *літографія*, *номографія*, *одонтографія*, *океанографія*, *орфографія*, *остеографія*, *планетографія*, *плетизмографія*, *селенографія*, *стенографія*, *стратиграфія*, *філінографія* тощо.

Трапляються і багатозначні слова: *антропографія* – 1) графічне зображення форми тіла та кісток людини; 2) опис окремих рас і народностей людства.

Серед слів зазначеної групи виокремлюємо деривати з формантом **-логія**, які семантично тотожні складним словам з суфіксоїдом **-графія** і вступають у синонімічні відношення, а саме: *океанографія* – те саме, що й *океанологія* – сукупність наук про фізичні, хімічні, геологічні та біологічні процеси у Світовому океані; *етнографія* – те саме, що й *етнологія* – наука, яка вивчає склад, походження, розселення і культурно-історичні

взаємозв'язки народів світу, їхню матеріальну і духовну культуру, особливості побуту; *ампелографія* – те саме, що *ампелологія* – наука, яка описує і класифікує види й сорти винограду та вивчає шляхи подальшого поліпшення старих і створення нових сортів; *одонтографія* – *одонтологія* – назва терапевтичного розділу стоматології.

До другої лексико-семантичної групи належать деривати з суфіксоїдом-омонімом **-графія**, який реалізує сему „метод”, „спосіб”: *гастрографія* – загальна назва методів графічної реєстрації різних функцій шлунка; *кімографія* – метод дослідження функціонування певних органів за допомогою кімографа. А також: *альграфія*, *ангіографія*, *гігантографія*, *директографія*, *діалектографія*, *балістокардіографія*, *бронхографія*, *голографія*, *гектографія*, *імедіографія*, *іконографія*, *енцефалографія*, *ксерографія*, *люмінографія*, *нейтронографія*, *пієлографія*, *рентгенографія*, *реографія*, *рефлексографія*, *хромонографія*, *флюорографія*.

Омонімія суфіксоїда спостерігається в слові *поліграфія* – 1) сукупність технічних засобів для одержання багатьох однакових копій якогось зображення і способи друкованого розмноження тексту у вигляді книг, газет, плакатів тощо; 2) промисловість, що охоплює всі види виробництва друкованої продукції.

Словотвірні типи обох груп утворені за моделлю: „основа грецького походження (ампело-, ангіо-, архео-, бібліо-, біо-, бронхо-, гекто-, гідро-, голо-, демо-, етно-, іконо-, енцефало-, зоо-, кристало-, ксеро-, лексико-, літо-, номо-, одонто-, океано-, орфо-, остео-, пієло-, плетизмо-, рео-, селено-, стено-, хромо-), латинського (балісто-, імедіо-, люмено-, плането-, рефлексо-, страти-), італійського (філіграно-), англійського походження (нейтроно-) + суфіксоїд грецького походження”. Деривати *альграфія*, *імедіографія*, *флюорографія* утворені способом телескопії, при якій склеюються початковий елемент першої основи з кінцевим суфіксоїдом: флуор(есценція) і -графія, *immedi(ate)* і -графія, *al(uminium)* і -графія.

Для опису різних наукових дисциплін, їхніх розділів, підрозділів, напрямів використовують суфіксоїд **-логія** (< грец. *logos* – слово, вчення), друга частина складних слів, яка відповідає поняттю „наука”. У словниках подано (Словник іншомовних слів, Український орфографічний словник) такі деривати на позначення **наук, галузей наук**: *агробіологія* – наука про загальні біологічні закономірності, що діють у рослинництві і тваринництві; *агроекологія* – наука, що вивчає зв’язки між організмами в агроценозах, вплив на них середовища, роль організмів у створенні певного біоценотичного середовища тощо; *антропологія* – наука про природу, походження, еволюцію людини та її рас і про нормальні варіації фізичної природи людини; *вулканологія* – наука про вулкани, їх виникнення, будову, розвиток, діяльність; *агрометеорологія* – наука про вплив метеорологічних умов (клімату і погоди) на об’єкти і процеси сільськогосподарських рослин; *гематологія, археологія, біологія, бібліологія, вірусологія, вітамінологія, геронтологія, гідрологія, гінекологія, гістологія, гістопатологія, гідрогеологія, глотовологія, дендрохронологія, деонтологія, дерматологія, дефектологія, ембріологія, зоологія, культурологія, палеонтологія, палеобіологія, планетологія, помологія, соціологія, тератологія, політологія, фенологія, філологія*; **розділів наук**: *агрокліматологія* – розділ кліматології, який вивчає клімат як чинник сільськогосподарського виробництва; *андрологія* – розділ урології, що вивчає захворювання чоловічих сечових та статевих органів; *віктимологія* – галузь кримінології, що досліджує психологічні і моральні властивості конкретної особи (жертви злочину), її поведінку та умови, що сприяють скоєнню злочину; *аутекологія, бріологія, герпетологія, дендрологія, дендрокліматологія, синдесмологія, дістологія, ендокринологія, карпологи́я, карцинологія, наркологія, палінологія, палеоекологія, палеоантропологія, орнітологія, приматологія, пульмонологія, реаніматологія, ревматологія, реологія, семасіологія, стоматологія, теріологія, топологія, травматологія, трансфузіологія, фразеологія*; **дисциплін**: *венерологія* – медична дисципліна, що вивчає венеричні захворювання; *папірологія* – допоміжна історична

дисципліна, що вивчає стародавні грецькі та латинські папіруси; **учень, поглядів:** *етіологія* – учення про причини і умови виникнення хвороб; *астрологія* – учення про зв'язок між рухом небесних тіл і земними подіями, про методи передбачення майбутнього, що ґрунтуються на цьому зв'язку; *гносеологія, демонологія, дендрохронологія, есхатологія, монадологія, танатологія, трасологія, телеологія, уфологія, феноменологія, френологія, хондрологія; напрямів: *антропоценологія* – науковий напрям, що акцентує увагу на відносинах людського суспільства з навколишнім природним середовищем, як правило, у вузько регіональних рамках; *рефлексологія* – природничо-науковий напрям в психології.*

Зафіксовано полісемічність деяких слів, зокрема слово *термінологія* має двоє значень: 1) система термінів певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-історичного життя або сукупність усіх термінів певної мови; 2) розділ лексикології, що досліджує терміни різних галузей знань; *феноменологія* – 1) філософська дисципліна, що по-різному трактувалася в історії філософії: як наука, що критикує чуттєве пізнання (І. - Г. Ламберт, І. Кант), як учення про становлення філософії (Г. Гегель), як частина психології, що описує психічні феномени (Ф. Brentano, А. Meinhof); 2) у філософії Е. Гусерля – духовна сутність свідомості, що не залежить від реального існування та чуттєвого досвіду; *хронологія* – 1) запис певних подій у їхній часовій послідовності; 2) допоміжна історична дисципліна, що встановлює точні дати історичних подій, документів, фактів літературного життя тощо.

У словах з суфіксоїдом **-логія** значення деривата мотивується не лише суфіксоїдом, а й основою: *дактилогія* – своєрідна форма мовлення, ручна азбука, що ґрунтується на використанні пальців рук; *гістерологія* – те саме, що гістерон-протерон, тобто особливий стилістичний засіб або логічна помилка; *гаплогія* – спрощення структури слова за допомогою опущення одного з двох сусідніх однакових складів; *ідеологія* – система політичних, економічних, правових, моральних, естетичних, філософських і релігійних

поглядів, що виражають інтереси певних класів або соціальних груп; *типологія* – класифікація предметів або явищ за спільними ознаками; *теологія* – богослов'я, систематизований виклад певних релігійних поглядів; *тавтологія* – у першому значенні троп, що полягає в повторному позначенні вже названого поняття іншим словом або виразом додаткового уточнення його змісту, у другому значенні – вид логічної помилки у визначенні поняття; *дилогія* – два самостійні твори, поєднані спільним ідейним задумом, героєм, зображенням певних явищ; *патологія* у другому значенні (переносному) – відхилення від норми.

Композити утворені поєднанням двох основ грецького (стомато-, терато-, телео-, травмато-, топо-, філо, фіто-, феномен-, френ-), латинського (термін-, трансфузіо-) походження, рідше французького (трасо-), англійського (уфо-) походження та суфіксоїда грецького походження. Характерною ознакою композитів *аерокліматологія, астробіологія, астрогеологія, біоценологія, магнітобіологія, остеоартропатологія, остеологія* є те, що у них поєднуються двіафіксоїдні та триафіксоїдні морфеми: аеро- + кламато- + логія; астро- + біо- + -логія; астро- + гео- + логія; біо- + цено- + -логія; магніто- + біо- + -логія; остео- + артро- + і пато + -логія; остео- + -логія.

Композит *уфологія* утворено телескопічним способом творення (< англ. ufolody < unknown flying object – непізнаний літаючий об'єкт + -логія).

Суфіксоїд **-метрія** (< грец. metron – міра, metreō – вимірюю) у складних словах відповідає поняттю „вимірювання”. Деривати з цим афіксоїдом називають **розділи медичних, фізичних, технічних наук, пов'язані з вимірювальними процесами**: *соціометрія* – галузь спеціальної психології, що вивчає стосунки між особами, звертаючи увагу на їхній якісний вимір; *анемометрія* – частина практичної метеорології, що вивчає швидкість, напрями та інші характеристики вітру; *астронометрія, астрополяриметрія, астроспектрофотометрія, астрофотометрія, аудіометрія, біометрія, геометрія, гідрометрія, гіпсометрія, гоніометрія, гравіметрія, графометрія,*

гоніометрія, денситометрія, дозиметрія, економетрія, калориметрія, кардіометрія, картометрія, стереометрія, тахеометрія, тензиметрія, трибометрія, тригонометрія; **методи вимірювання: антропометрія** – один з основних методів дослідження в антропології, що базується на вимірюванні та описі частин людського тіла; *колориметрія* – метод кількісного визначення кольору; *аргенометрія, віскозиметрія, гіпсометрія, дилатометрія, еластометрія, йодометрія, кондуктометрія, кулонометрія, ольфактометрія, орометрія, потенціометрія, тахеометрія, тензиметрія; прийоми, способи наукового аналізу та дослідження, аналіз якісної та кількісної оцінки предмета, явища, їх вимірювання: ацидиметрія* – спосіб хімічного аналізу, який використовують для кількісного визначення лугу в досліджуваному розчині за допомогою додавання до нього розчину кислоти; *динамометрія* – вимірювання сили за допомогою динамометра; *анізометрія, астроколориметрія, ациметрія, батиметрія, біотелеметрія, вестибулометрія, гіперметрія, денсиметрія, спірометрія, поляриметрія, сенситометрія, комплексометрія, краніометрія* тощо.

Слова визначених груп утворені шляхом поєднання: „основи грецького (*трибометрія* – < грец. *tribō* – розтираю і < грец. *metron* – міра, *metreō* – вимірюю, а також основи актино-, бати-, біо-, гіпер-, динамо-, гіпсо-, еласто-, істро-, каріо-, кардіо-, краніо-, оро-, стерео-, тахо-, триго-), латинського (*ацидиметрія* – < лат. *acidys* і < грец. *metron* – міра, *metreō* – вимірюю, а також основи вестибуло-, віскози, денси-, дилато-, карто-, колоро-, комплексо-, ольфакто-, поляри-, потентіо-, сенсито-, спіро-, тензи-), англійського походження (кондуктор-) + суфіксоїд грецького походження”. Дериват *кондуктометрія* утворений телескопією *conducti(vity)* і -метрія.

За допомогою суфіксоїда **-скопія** (< грец. *skopeō* – спостерігаю) утворюються назви **розділів різних наукових дисциплін: дактилоскопія** – розділ криміналістики, що вивчає малюнок на шкірі рук для ідентифікації особи, кримінальної реєстрації і розшуку злочинців; *спектроскопія, астроспектроскопія*; назви **методів наукового, технічного чи медичного**

дослідження: *астроспектроскопія, бактеріоскопія, бронхоскопія, варіоскопія, вокаліскопія, гастроскопія, гістроскопія, дактилоскопія, дефектоскопія, діафаноскопія, езофагоскопія, ендоскопія, інтроскопія, ларингоскопія, офтальмоскопія, ректоскопія, торакоскопія, уретроскопія, цистоскопія*. Наприклад: *ебуліоскопія* – метод визначення молекулярної маси розчинної речовини за підвищенням точки кипіння розчину порівняно з точкою кипіння чистого розчинника; *риноскопія* – метод дослідження носової порожнини; *цистоскопія* – лікарський метод дослідження: вивчення внутрішньої поверхні сечового міхура за допомогою цистоскопа; *фарингоскопія* – метод огляду глотки й піднебіння за допомогою спеціального дзеркала; **назви дій та процесів:** *отоскопія* (ото- і -скопія) – медичний огляд вуха за допомогою пучка світла, яке відбивається лобним рефлектором.

Зазначені афіксоїдні деривати творяться за моделями: „основа грецького (астро-, бактеріо-, бронхо-, гастеро-, гістеро-, дактило-, діафано-, ларинго-, ото-, рино-, торако-, цисто-, уретро-), „латинського походження (варіо-, вокаліо-, дефекто-, істро-, ректо-) + суфіксоїд грецького походження”.

Суфіксоїд **-педія** (< грец. *paidea* – виховання, освіта, культура, навчання) у складних словах відповідає поняттям „розділ”, „наука”. Наприклад: *гіпнопедія* – навчання під час сну; *логопедія* – наука, що вивчає вади мовлення, а також розробляє методи і способи лікування цих вад; *ортонедія* – розділ медицини, що вивчає захворювання органів руху й опори (рук, ніг, хребта), методи їхнього лікування та профілактики. Сполучаються лише грецька основа з грецьким суфіксоїдом.

Отже, аналіз дериватів вказує на те, що найбільшу семантико-словотвірну групу з широким значенням утворюють суфіксоїди **-логія** та **-графія**, а з більш спеціальним значенням – суфіксоїд **-скопія**. Причиною продуктивності цих груп є те, що запозичені афіксоїдні деривати увійшли до структури мови, та довго зберігають свою суспільну цінність.

3.5. Деривати на позначення медичних, музичних, мовознавчих термінів

Деривати на позначення медичних термінів утворені суфіксоїдами: **-кардія, -ома, -цефал, -цефалія, -цити, -урія** та ін.

Суфіксоїд **-кардія** (< грец. *kardia* – серце) у композитах вказує на захворювання серця. Суфіксоїд вузько вживаний і бере участь у творенні медичних термінів: *брадикардія* – сповільнений ритм серцевих скорочень; *декстрокардія* – аномалія, що виявляється в значному зміщенні серця вправо – більша його частина розміщена в грудній клітці з правого боку; *тахікардія* – збільшення числа серцевих скорочень до 100-180 за 1 хв.

Суфіксоїд **-ома** (< грец. *ōma*) бере участь у творенні назв пухлин. Повторюване розрядне значення „різновид пухлин” реалізується в медичних термінах: *атерома* – доброякісне пухлиноподібне утворення, кіста, яка виникає у шкірі або в підшкірній клітковині внаслідок закупорки протоки сальної залози; *базаліома* – епітеліальна пухлина шкіри людини та хребетних тварин. Інша назва – карциноїд шкіри; *глиома* – пухлина, що розвивається в головному, рідше спинному, мозку з елементів невроглії; *гранульома, гранулема* – загальне розростання сполучної тканини в людини й тварини, мієлома; *карцинома* – злоякісна пухлина (рак), що розвивається з епітеліальної (покривної) тканини; *ліпома* – доброякісна пухлина, що розвивається з жирової тканини. Інша назва – жировик; *меланома* – пухлина, що розвивається з клітин, які виробляють пігмент меланін; *папілома* – доброякісна пухлина шкіри або слизової оболонки в людини і тварин. Має вигляд сосочка або „цвітної капусти“; *тератома* – доброякісна пухлина, пов’язана з порушенням ембріонального розвитку організму; *хондрома* – доброякісна пухлина з хрящової тканини; *фіброма* – доброякісна пухлина, що розвивається зі сполучної тканини; *остеома* – доброякісна пухлина, що утворюється з кісткової тканини. У Словнику медичних термінів зафіксовано також лексеми *гібридома, фіброаденома*.

Суфіксоїд **-цефал, -цефалія** (< грец. *kephalē* – голова) вказують на зв'язок з поняттям „голова”, наприклад: *брахіцефал* – короткоголовий; *брахіцефалія* – форма голови людини, що характеризується відносно великим поперечним діаметром голови; інша назва – *брахікефалія*, короткоголовість; *батроцефалія* – аномальна форма черепа, коли потилиця випинається уступом; інша назва – *батрокефалія*; *доліцефали* – люди, у яких відношення ширини голови до її довжини не перевищує 75 %; *доліхоцефалія* – видовжена форма черепної коробки; череп вважають доліхоцефальним, якщо відношення його ширини до довжини не перевищує 75 %; *макроцефал, макрокефал* – великоголовий; *макроцефалія, макрокефалія* – великоголовість, великі розміри голови, пов'язані зі збільшенням рідини в деяких частинах головного мозку, що супроводжується уповільненим розумовим розвитком; *мікроцефал, мезоцефалія, мезокефалія*.

Суфіксоїд **-цити** (< грец. *kytos* – клітина) відповідає поняттю „клітини”, наприклад: *астроцити* – схожі на зірку клітини допоміжної тканини нервової системи; *лімфоцити* – одна з форм лейкоцитів (білокрівців), *моноцити* – один з різновидів незернистих лейкоцитів; виконують у організмі захисну функцію; беруть участь у створенні імунітету; *лейкоцити, мієлоцити, моноцити*.

Деривати утворені за моделлю: „основа грецького (астро-, лейко-, мієло-, моно-), латинського (лімфо-, фібро-) походження + суфіксоїд грецького походження”.

Суфіксоїд **-урія** (< грец. *uron* – сеча) – частина складних слів, яка вказує на зв'язок з поняттям „сеча”: *альбумінурія* – видалення із сечею альбумінів, *глікозурія* – виділення цукру (глюкози) з сечею.

Деривати утворені за моделлю: „основа грецького (глікоз-), латинського (альбумін-) походження + суфіксоїд грецького походження”.

На позначення музичних та мовознавчих термінів використовують суфіксоїд **-фон, (-фони)**. Наприклад, суфіксоїд **-фон (-фони)** (< грец. *phōnē* – звук, голос) у складних словах вказує на зв'язок з поняттям „звук”: *ларингофон* – мікрофон, який прикріплюють на шії людини; *металофон* –

ударний музичний інструмент, який складається з ряду металевих пластинок, підібраних за звучанням у певному порядку, по яких ударяють дерев'яними молоточками; *тубафон* – ударний музичний інструмент, що складається з набору металевих трубочок; *мікрофон*, *грамофон*, *магнітофон*. А також у дериватах: *алофон* – конкретна реалізація фонем в тому чи тому звуці; *омофони* – слова, які мають однакове звучання, але відрізняються значенням і написанням.

Найпоширенішим способом творення іншомовних дериватів з суфіксоїдами є основокладання.

3.6. Деривати на позначення дій та процесів

Лексика сучасної української мови поповнюється дериватами з суфіксоїдами на позначення дій та процесів. Ці групи слів утворюються суфіксоїдами, значення яких мотивує значення слова загалом.

Суфіксоїд **-томія** (< грец. *tomē* – відрізування, відсікання) у складних словах відповідає поняттю „розтин”. Цей формант продуктивний у творенні назв **різних видів операцій**: *артротомія* – хірургічна операція розтину суглоба для видалення гною, сторонніх предметів та ін.; *гастротомія* – операція накладання штучної зовнішньої шлункової фістули; проводиться при непрохідності стравоходу; *ларинготомія* – хірургічна операція, під час якої відбуваються розтин гортані людини або тварини; *мастектомія* – видалення молочної залози в жінок при виявленні злоякісної пухлини, *остеотомія*; *торакотомія* – операція розтину грудної клітини для хірургічного доступу до органів, що розміщені в ній, а також для дренивання при накопиченні в грудній порожнині ексудату; *трахеотомія* – розтин трахеї з наступним введенням особливої трубки. Застосовують при утрудненні дихання; *уретротомія* – розтин сечівника при його звуженнях; *остеотомія*, *зоотомія*, *цитоплазматомія*.

Деривати утворені поєднанням основ грецького походження (ларино-, масто-, торако-, трахео-, уретро-) та суфіксоїда грецького походження.

Спільне дериваційне значення „здійснювання, втілювання” властиве композитам із суфіксоїдом **-фікація** (< лат. *ficatio* – роблю): *газифікація* – застосування горючих газів як палива і сировини; *електрифікація* – широке впровадження електричної енергії у всі галузі виробництва та в побут. Суфіксоїд у структурі композита трапляється зі значенням дії, додаткових процесів, зокрема втрати, ліквідації, отримання, розкладу, розподілу, переліку, перероблення, перетворення, повідомлення, систематизації того, що виражається основною частиною. Наприклад, *гуміфікація* – перетворення продуктів розкладу органічних залишків на гумусні речовини; *денацифікація* – процес ліквідації наслідків фашизму (нацизму) в державному, громадсько-політичному й економічному житті; *амоніфікація*, *амортифікація*, *базифікація*, *дамніфікація*, *ідентифікація*, *інтенсифікація*, *кодифікація*, *нуліфікація*, *персоніфікація*, *петрифікація*, *проліфікація*, *ратифікація*, *стратифікація*.

Суфіксоїди **-філи,-філія, -фільний** (< грец. *philia* – любов, дружба) у складних слова відповідають поняттям „схильність”, „нахил”, „любов до чогонебудь”, наприклад: *базофілія* – здатність структурних елементів клітин забарвлюватися основними (лужними) барвниками; *геліофільний* – той, що любить сонце; *геронтофілія* – різновид статевого збочення, статевий потяг до людей літнього віку; *бібліофілія* – потяг до книжок і колекціонування рідкісних та цінних видань; *зоофілія* – перехресне запилення рослин за допомогою тварин (комах, птахів); *гідрофілія* – пристосованість рослин до життя у водному середовищі; *гемофілія* – спадкове захворювання незсідання крові; *педофілія* – різновид статевого збочення; статевий потяг до дітей.

Омонізувалися суфіксоїди **-філія** та **-філи** в дериватах: *монофілія* – походження певної групи організмів від одного предка; *орнітофілія* – перехресне запилення деяких рослин (здебільшого тропічних) за допомогою птахів; *поліфілія* – походження групи організмів від двох або більшої кількості

груп предків унаслідок конвергенції або симбіозу; *базофіли* – клітини, у цитоплазмі яких містяться зерна, що забарвлюються основними (лужними) барвниками; *еозинофіли* – група лейкоцитів, цитоплазма яких заповнена зернятами, що легко забарвлюються в рожевий колір кислими барвниками (зокрема, еозином); *еозинофільний* – той, що легко забарвлюється кислими барвниками, зокрема еозином; *термофіли*.

Суфіксоїд **-філія** у слові *гетерофілія* (наявність листків різної форми на одній і тій самій рослині. Інша назва – різнолистість) є омонімічним, оскільки утворився від іншої грецької основи *phyllon* – листок.

Деривати утворені за моделлю: „основа грецького походження (базо-, еозини-, зоо-, моно-, орніто-, полі-) + суфіксоїд грецького походження”.

Суфіксоїд **-фобія** (< грец. *phobos* – страх) у складних словах виступає з дериваційним значенням „нетерпимість”, „боязнь”, наприклад: *андрофобія* – боязнь чоловіків, чоловіконенависництво; *антропофобія* – хворобливий психічний стан, що характеризується страхом людини перед людьми; *барофобія* – страх перед тягарями; *бібліофобія* – ненависть до книжок, *вермифобія* – страх перед заразними комахами; *астрофобія* – страх перед зірками; *балістофобія* – страх перед предметами (камінням, стрілами), які можна метнути, завдавши шкоди кому-, чому-небудь; *геліофобія* – боязнь світла; геліофобні рослини – затінкові рослини; *гідрофобія* – водобоязнь, застаріла назва сказу; *пірофобія* – психічне захворювання, що виявляється в паталогічній боязні вогню; *ізолофобія*, *клеттофобія*, *монофобія*, *некрофобія*, *неофобія*, *фотофобія* тощо.

Деривати утворені за моделлю: „основа грецького (астро-, баро, бібліо-, геліо-, гідро-, некро-, нео-, моно-, фото-), латинського походження (балісто-) + суфіксоїд грецького походження”.

Суфіксоїд **-фонія** (< грец. *phōnē* – звук, голос) – частина складних слів, що відповідає поняттю „звучання”, наприклад: *какофонія* – немилозвучне сполучення звуків, що болісно вражає слух (у музиці, віршах); *поліфонія*, *стереофонія*.

Малу словотвірну активність виявляють суфіксоїди **-латрія** (< грец. *latreia* – служіння, культ), що в композитах відповідає поняттю „служіння”, „поклоніння”, наприклад: *зоолатрія* – релігійний культ шанування тварин, в основі якого лежать уявлення про них як про священні істоти, втілення божеств; та **-хорія** (< грец. *chōreō* – просування) у складних словах відповідає поняттям „поширення”, „просування”: *орнітохорія* – поширення плодів та насіння птахами, які їх їдять, роблять з них запаси або переносять з брудом на лапах; *антропохорія* – поширення насіння й плодів рослин людиною.

Деривати утворені за моделлю: „основа грецького (грамо-, ларинго-, магніто-, мікро-), „латинського походження (туба-) + суфіксоїд грецького походження”.

3.7. Семантика та структура ад’єктивних суфіксоїдних дериватів

У лінгвістичній літературі ад’єктиви з другою суфіксоїдною частиною розглядають по-різному. В. В. Виноградов суфіксоїди **-видний**, **-подібний** визначає як суфікси з конкретним значенням. Ці суфікси, на його думку, складаються із семантем, що утворюють другу частину складного слова. М. М. Шанський називає їх суфіксоїдами [212, 258], Н. Ф. Клименко – кореневими основами [86, 31], В. Н. Виноградова – зв’язаними елементами [35, 124]. К. Л. Ряшенцев вважає морфеми **-видний**, **-подібний**, **-ремонтний**, **-прокатний** компонентами складних прикметників [164, 208], Ф. А. Нікітіна – опорними словами [137, 9].

Основи прикметників, які характеризуються регулярністю і виражають категорійно-розрядне значення, називаємо суфіксоїдами. Вони виконують класифікаційну функцію і утворюють деривати зі спільним розрядним значенням. Суфіксоїди **-бокий**, **-бородий**, **-бровий**, **-видий**, **-волосий**, **-вусий**, **-головий**, **-голосий**, **-горбий**, **-гривий**, **-грудий**, **-губий**, **-дзьобий**, **-жильний**, **-косий**, **-крилий**, **-лиций**, **-лобий**, **-окий**, **-перий**, **-плечий**, **-рогий**, **-тілий**, **-хвостий**, **-чолий**, **-чубий**, **-ший**, **-шкірий**, **-щокий** та інші у складних словах

співвідносяться з іменниками-назвами частин тіла, анатоμο-фізіологічними особливостями істоти.

Словотвірні ряди із зазначеними суфіксоїдами згруповано за **ознакою кольору**: *мідновусий* – з вусами кольору міді; *жовтодзьобий* – 1. З жовтим дзьобом; у якого куточки дзьоба покриті жовтою шкіркою; 2. *перен., розм.* Про людей молодих, недосвідчених, без життєвого досвіду; *біловусий, рудовусий, сивовусий, чорновусий; білошкірий, темношкірий, світлошкірий, червоношкірий, чорношкірий, русоголовий, світлоголовий, сивоголовий, чорноголовий, червоноголовий, ясноголовий, білогривий, білогрудий, чорногрудий, біловолосий, рудоволосий, сивоволосий, русоволосий, світловолосий, срібноволосий, золотоволосий, темноволосий, чорноволосий, ясноволосий, білоокий, зеленоокий, темноокий, червоноокий, сіроокий, ясноокий, сизоокий, світлоокий, темноокий, чорноокий, білобокий, чорнобокий, червонобокий, білокрилий, рябокрилий, сизокрилий, темнокрилий, чорнокрилий, червонокрилий, яснокрилий, срібнокрилий, чорнобородий, міднобородий, сивобровий, темнобровий, рудобородий, світлобородий, сивобородий, русобородий, русокосий, чорнокосий, сивокосий, світлокосий, яснокосий, золотокосий, яснолиций, темнолиций, червонолиций, світлолиций, чорнолиций, міднолиций, біловидий, чорновидий, білочолий, сивочолий, світлочолий, ясночолий, чорночубий, світлочубий, сивочубий, русочубий, чорнохвостий, білохвостий, білошій, сизоперий, червоноперий, чорноперий, білоперий, білотілий, чорнотілий, сивобровий, чорнобривий, срібнорогий, червоногрудий, червоногубий, червонодзьобий, рябошкірий, чорношкірий, рябощокий, червонощокий, чорнодзьобий, рудогривий, чорногривий* тощо. До цієї групи належить прикметник *білоголовий*, що має два значення: 1) який має світле або сиве волосся; 2) уживається як складова частина ботанічних, зоологічних та ін. назв, термінів, що вказує на зовнішні ознаки – колір, масть та ін.

Презентовано ряди афіксоїдних композитів з препозитивними основами, що вказують на **висоту, довжину**: *довговусий* – з довгими вусами;

коротковусий, довгобородий, короткогривий, коротковолосий, короткошерстий, короткочубий, короткошиий, короткохвостий, низьколобий; **форму:** круглоголовий – який має круглу голову; круглобокий, круглолиций, кругловидий, яйцеголовий, гостровусий, прямозубий, круглощокий, шилохвостий; **ознако-кількість,** тобто виражають міру інтенсивності тієї чи тієї якості предмета: буйногривий – образно, який має пишну гриву; густовусий, густоволосий, рідковолосий, рідкобородий, пишнобородий, пишногубий, пишнокосий, пишногрудий, густошерстий, рідкошерстий, густочубий; **розмір:** тонковолосий – який має тонке волосся; товстоволосий, тонковусий, товстовусий, тонкобровий, товстобровий, широкобровий, великоголовий, вузькоголовий, короткоголовий, широкоголовий, тонкогубий, товстокосий, вузьколиций, вузьколобий, широколобий, широкобородий, вузькоокий, широкоокий, дрібнозубий, широкохвостий, товстошиий, тонкохвостий, вузькочолий, тонкошиий, товстошиий, товстогубий; **зовнішні властивості:** товстошкірий (1 значення – який має товсту шкіру); кислоокий – який має закислі очі; шерхлогубий, чистооголовий, рідкозубий, товстодзьобий, тонкодзьобий, гостродзьобий, грубошерстий, дрібношерстий, різношерстий, трубохвостий; **психічні властивості:** тонкошкірий (2 значення – легковразливий); товстошкірий (3 значення – який ні на що не звертає уваги, якого нічим не можна проїняти; грубий, нечуйний); твердооголовий, твердолобий; **якість:** різноокий – який має різні очі; ніжнотілий, ніжнолиций, міцнотілий, міцноногий, міцнотілий, ніжнолиций, ніжнотілий, ніжношкірий.

Суфіксоїд **-крилий** сполучається також з основами, співвідносними з іменниками зі значенням **форми, довжини, висоти, ширини:** довгокрилий – який має довгі крила; прямокрилий, рівнокрилий, тонкокрилий, ширококрилий; **вагою та іншими якісними характеристиками:** міцнокрилий – який має міцні крила, витривалий; вогнекрилий, грізнокрилий, легкокрилий, пишнокрилий, твердокрилий; **швидкістю:** прудкокрилий – який має прудкі крила; швидкокрилий.

Суфіксоїди **-ногий, -носий, -рукий, -плечий** поєднуються з іменниковими основами, що окреслюють **ознаки кольору**: *білорукий* – який має білі руки; *чорнорукий, чорноногий, червононосий, чорноносий*; **розміру, форми, сили**: *довгорукий* – який має довгі руки; *тонкорукий* – який має тонкі руки; *великорукий, криворукий, товсторукий, сухорукий, довгоногий, клишоногий, кривоногий, коротконогий, міцноногий, тонконогий, товстоногий, довгоносий, кривоносий, товстоногий, кривоплечий, рівноплечий, широкоплечий, рідкоплечий (розм. з вузькими плечима); **якість**: *ніжнорукий* – який має тендітні, м'які руки.*

У межах аналізованих рядів Н. Ф. Клименко визначає „метафоризовані ознаки на зразок *веселокрилий, грізнокрилий*” та емоційно-експресивні слова [90, 211]. Формування лексичного значення таких слів зумовлене негативним ставленням мовця. Утворені такі деривати суфіксоїдами **-мордий, -пикий, -рилий**, які є синонімами до суфіксоїда **-лиций**: *чорнорилий* – який має чорне обличчя; *товстомордий* – 1. Який має велику, товсту морду, з товстою мордою (про тварину); 2. розм. Який має товсте, м'ясисте обличчя, з товстим обличчям (про людину); *товсторилий, товстопикий, червонопикий, чорнопикий, тупомордий, чорномордий, широкомордий*. Поповнюють цю групу деривати з суфіксоїдом **-лобий**: *твердолобий* – розм. Розумово обмежений; *туполобий*; **-носий**: *тупоносий*.

Виокремлюємо суфіксоїди, які сполучаються з числівниковими основами: *одно-, двокрилий, одно-, чотириокий, одно-, дво-, три-, чотиригорбий, одно-, чотири- п'ятипалий, одно-, шестиногий, одно-, двозубий, одно-, дворукий*. Проте позамовні реалії, як зазначає Н. Ф. Клименко, накладають свої обмеження на довжину ряду [90, 208]. А тому ад'єктивні композити сполучаються не з усіма числами першого десятка. Це семантичне поле поповнюють метафоризовані деривати, зокрема *стоголовий* – який має сто або дуже багато голів; *тисячоголовий, тисячоокий, багатоголовий* та ін.

Окрему групу утворюють прикметникові композити з суфіксоїдами, співвідносними з назвами рослин, їх частинами: **-качанний, -корий, -пелюстковий, -стеблій**: *білокорий* – який має білу кору, оболонку; *темнокорий, ніжнокорий, чорнокорий*; *білокачанний*; *двопелюстковий, багатопелюстковий, семипелюстковий*; *грубостеблій, довгостеблій, дрібностеблій*.

Великі словотвірні ряди утворюють суфіксоїди **-листяний, -стовбурний**, які сполучаються з прикметниковими основами, менше іменниковими, що виражають **якість**: *буйнолистяний* – з великим, пишним листям; *густолистяний, груболистяний, дрібнолистяний, різнолистяний, ряснолистяний, тонколистяний, товстолистяний, щетинолистяний, шорстколистяний, широколистяний, довгостовбурний, прямоствобурний, тонкостовбурний, чистостовбурний*; **колір**: *жовтолистяний* – з жовтим листям; *зеленолистяний, золотолистяний, ряболистяний, сіролистяний, темнолистяний, червонолистяний, чорнолистяний*; *білостовбурний*.

Окрему групу утворюють прикметникові композити з суфіксоїдами **-годинний, -денний, -змінний, -літній, -місячний, -річний, -тижневий, -хвилиний**, мотивовані іменниками, що вказують на **спосіб організації, час, перебіг чого-небудь, упорядкування** тощо: *одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, семи-, восьми-, дев'яти-, десяти-, тридцяти-, кількаденний*; *дво-, три-, чотири-, семи-, восьми-, кілька-, півтора-, чвертьгодинний*; *три-, чотири-, п'яти-, десяти-, кількахвилинний*; *одно-, дво-, три-, семи-, дев'яти-, десяти-, кілька-, пів-, півторамісячний*; *одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, восьми-, дев'яти-, десяти-, тридцяти-, кілька-, півторарічний*; *дво-, три-, семи-, кількатижневий*; *шістнадцяти-, шістдесяти-, тисячо-, кількалітній*; *одно-, тризмінний*.

Численною є група композитів із суфіксоїдами, що співвідносяться з назвами **міри, ваги, об'єму, довжини і ширини, якості**: **-дюймовий**: *дво-, три-, чотири-, шестидюймовий*; **-аршинний**: *двох-, трьох-, семи-, півторааршинний*; **-кілометровий**: *дво-, три-, дев'яти-, десяти-, тисячо-*

*півкілометровий; -вимірний: дво-, трьох-, чотиривимірний; -верстовий: чотири-, п'яти-, десяти-, тридцяти-, тисячоверстовий; -пудовий: три-, шести-, семи-, десяти-, тисячопудовий; -метровий: шести-, семи-, дев'яти-, одинадцяти-, тридцяти-, шістдесяти-, кілька-, півметровий; -тонний: семи-, десяти-, тисячо-, мільйонно-, півтора-, мегатонний, ніжнотонний; -грамовий, -кілограмовий: чотири-, тридцяти-, тисячограмовий, тисячо-, півкілограмовий; -літровий: дво-, три-, півлітровий; -міліметровий: одинадцяти-, стодвадцятиміліметровий; з іменниковими та числівниковими основами, що виражають **кількість, частину чого-небудь: -актний, -актовий, -бальний, -відсотковий, -кратний, -мільйонний, -мільярдний, -разовий, -тисячний, -процентний: одно-, дво-, три-, багатоактний, дво-, семи-, шести-, дев'ятибальний; дво-, три-, чотиривідсотковий, п'ятипроцентний, півпроцентний; двох-, чотирьох-, десяти-, півтисячний; п'яти-, семи-, восьми-, десяти-, тисячократний; дво-, чотирьох-, тридцятимільйонний; одно-, дво-, шестивимірний; дво-, три-, чотири-, п'яти-, шестибальний; тримільярдний.***

Виокремлюємо також ад'єктиви з суфіксоїдами, що виражають **інтенсивність вияву ознаки: -голосий: дзвінкоголосий – який має дзвінкий голос; різноголосий, стоголосий, мільйонноголосий, слабоголосий, міцноголосий, чистоголосий; -мірний: газомірний, водомірний, багатомірний, ґрунтномірний, далекомірний, маломірний; -силий: малосилий, міцносилій; -сильний: багатосильний, дев'ятисильний, рівносильний; -силовий: енергосиловий, теплосиловий, трьохсотсиловий; -стійкий: газостійкий, водостійкий, кислотійкий; -масштабний: дрібномасштабний, різномасштабний, широкомасштабний; частоту вживання: -метражний: короткометражний, повнометражний; -серійний: односерійний, двосерійний, семисерійний, багатосерійний, дрібносерійний; -системний: багатосистемний, загальносистемний, односистемний, макросистемний; -хвильовий: мікрохвильовий, циклічно-хвильовий, чвертьхвильовий; вказують на форму організації, впорядкування явищ, предметів (за Н. Ф. Клименко),**

послідовність, періодичність: -звучний, -лінійний, -осьовий, -основний, -опорний, -рядний, -рядковий, -секційний, -складовий, -стопний, -ступеневий, -ступінчастий, -тактний, -ходовий: дво-, три-, семиступеневий; дво-, триступінчастий, восьми-, п'яти-, шістнадцяти-, кілька-, багатоскладовий; одно-, двокомпонентний; дво-, три-, п'яти-, семистопний; дво-, чотирьохосьовий; двох-, трьох-, чотирьохопорний; одно-, дво-, три-, шести-, двох-, трьох-, чотирьохосновний; дво-, три-, семи-, одно-, багатоступеневий; двоступінчастий, частоступінчастий; трьох-, шести-, багатолінійний; дво-, три-, чотири-, семи-, восьмитактний; три-, чотирирядковий, три-, чотирирядний; одно-, багатозвучний; одно-, двофазний; **повторюваність дій:** -кратний, -разовий: одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, восьми-, багато-, кількаразовий; **трикратний, багатократний** тощо.

Суфіксоїди **-гранний, -заселений, -каліберний, -кам'яний, -кутний** поєднуються з прикметниковими основами, що окреслюють **розмір, кількість** дрібнокаліберний – малого, дрібного калібру; *малокаліберний, однокаліберний, багатокаліберний, різнокаліберний; густозаселений, малозаселений, рідкозаселений; гострокутний, прямокутний, рівнокутний, трикутний, чотирикутний, тупокутний, ширококутний; п'яти-, шести-, дев'ятигранний; відношення до матеріалу: *твердокам'яний* – дуже твердий // перен. **Стійкий, непохитний; білокамінний, білокам'яний, сірокам'яний.***

Менше представлені композити з суфіксоїдами, мотивовані іменниковими основами, що виражають **показники температури:** *восьми-, дев'яти-, десяти-, сто-, тридцяти-, тисячоградусний; вмісту води:* *багато-, маловодний; колір, відтінки:* *одно-, дво-, трикольниковий, ніжноколірний; одно-, чотири-, шести-, семи-, багатобарвний, а також темнозбарвлений, різно-, темно-, червоноколірний, п'яти-, чотири-, пишно-, темно-, червонобарвний.*

Суфіксоїд **-валентний** виступає в композитах із загально-категорійним значенням „здатний сполучатися з атомами другого елемента в пропорції,

названою в першій основі”. Словотвірний тип з суфіксоїдом **-валентний** презентований композитами, зокрема: *багатовалентний* – здатний сполучатися з великою кількістю атомів іншого елемента; *одновалентний*, *двовалентний*, *тривалентний*, *чотиривалентний*, *полівалентний*. Як засвідчують ряди слів, такі деривати утворюються поєднанням першої числівникової основи та прикметникової. Зазначений суфіксоїд є продуктивним у творенні хімічної, філологічної термінології.

Суфіксоїд **-генний** у афіксоїдних дериватах реалізує сему „походить від того, що названо в першій основі”, наприклад: *біогенний* – який підтримує, стимулює розвиток організму, життя, зумовлений життєдіяльністю організму тощо; *літогенний*, *психогенний*, *радіогенний*, *рефлексогенний*. Суфіксоїд сполучається з препозитивними усіченими прикметниковими основами, які в інших композитах виконують функцію префіксоїда.

Найбільшу словотвірну активність виявляє суфіксоїд **-подібний**. Про слова з префіксоїдом **-подібний** В. Н. Виноградова зазначає: „У художній літературі з естетичною метою використовуються і властиві науковому мовленню складні прикметники із значенням порівняння, другою частиною яких є прикметники або зв’язані елементи” [35, 24]. Суфіксоїд **-подібний** у структурі композита означає „подібний до того, чи має форму, вигляд того, що вказано в першій основі”. У процесі виокремлення суфіксоїда залучено метод перифраз, що дає можливість визначити семантико-словотвірні групи. Аналіз дериватів засвідчив, що в семантиці складного слова з суфіксоїдом **-подібний** закладено значення зіставлення, порівняння, тобто перша основа вказує на предмет, з яким відбувається порівняння за формою, виглядом, об’ємом, іншими ознаками, що властиві предметам. Наприклад, **зіставлення за зовнішнім виглядом, формою**: *дугоподібний* – подібний до дуги, який має вигляд, форму дуги (у 1 значенні); *казаноподібний* – подібний до казана; такий, як казан. Казаноподібна голова; *дископодібний* – який має форму диска. А також: *веретенподібний*, *грижоподібний*, *горіхоподібний*, *граблеподібний*, *гребенеподібний*, *грушоподібний*,

дзвоникоподібний, дзвіночкоподібний, китицеподібний, клиноподібний, колоноподібний, колесоподібний, коренеподібний, коритоподібний, конусоподібний, котлоподібний, краплеподібний, куполоподібний, лапоподібний, лезоподібний, листоподібний, ліycopодібний, лінзоподібний, ліроподібний, лопатоподібний, ракетоподібний, трубоподібний, маятникоподібний, мітлоподібний, мішкоподібний, молотоподібний, ниткоподібний, паличкоподібний, сигароподібний, столоподібний, фарфороподібний, хвилеподібний, чашкоподібний, шапкоподібний, шароподібний, шилоподібний, шпилеподібний, щетинкоподібний, щитоподібний, щіткоподібний, яйцеподібний, ящикоподібний; **зіставлення за ознаками прозорості, переміщення, руху рідких і газоподібних тіл:** газоподібний – який перебуває в стані газу, має властивості газу; подібний до газу; алмазоподібний – подібний за якими-небудь властивостями, особливостями до алмазу; бурштиноподібний, дріжджоподібний, желатиноподібний, киселеподібний, клеєподібний, кашкоподібний, кашоподібний, кристалоподібний, лавиноподібний, маслоподібний, яшмоподібний; **зіставлення за кольором чи іншою ознакою:** вуглеподібний – подібний до вугілля за кольором; снігоподібний, червоноподібний; **зіставлення за схожістю до інших людей, тварин, птахів, комах, риб** (зіставлення відбувається або повністю, або за частиною тіла): горилоподібний – подібний до горили; горобцеподібні, китоподібний, крилоподібний, лускоподібний, людиноподібний, мавпоподібний, монголоподібний, моллюскоподібний, пальцеподібний, птахоподібний, ракоподібний, рибоподібний, шершнєподібний, ящіркоподібний; **зіставлення з рослинами, плодами:** деревоподібний – який має вигляд дерева (у 1 значенні), подібний до нього; дзвоникоподібний – який має вигляд дзвоника; колосоподібний, лотосоподібний, мохоподібний, тюльпаноподібний, шишкоподібний. Проаналізовані питомі композити мотивовані прикметниково-іменниковим словосполученням „подібний до...”. У синонімічні відношення з суфіксоїдом

-подібний вступає суфіксоїд грецького походження **-морфний**, що відповідає поняттям „форма”, „вид”, наприклад: *антропоморфний* – людиноподібний.

Наявна група дериватів з суфіксоїдами на позначення напрямів дії:

-векторний: *двовекторний, мультивекторний, різновекторний, псевдовекторний*; **визначення величини, вміщення, збереження чогонебудь, призначення для чогось** тощо: **-видобувний:** *газовидобувний, золотодобувний, торфовидобувний*; **-вимірний:** *одновимірний, трьохвимірний, частотовимірний*; **-вимірювальний:** *водовимірювальний, газовимірювальний, електровимірювальний, координатно-вимірювальний*; **-відвідний:** *газовідвідний, водовідвідний*; **-вмісний:** *алмазовмісний, водовмісний*; **дій і процесів:** **-дробильний:** *льододробильний, костодробильний, чаєдробильний*; **-заготівельний:** *бавовнозаготівельний, лісозаготівельний, м'ясозаготівельний, овочезаготівельний, хлібозаготівельний*; **-захисний:** *водозахисний, димозахисний, звукозахисний, вогнезахисний, водозахисний, лісозахисний, ґрунтозахисний, рентгенозахисний, правозахисний*; **-збиральний:** *бавовнозбиральний, бурякозбиральний, зернозбиральний, кормозбиральний, каменезбиральний, картонлезбиральний, кукурудзозбиральний, льонозбиральний, сінозбиральний, томатозбиральний, торфозбиральний, хлібозбиральний, цукрозбиральний, шлакозбиральний*; **-лікувальний:** *водолікувальний, грязелікувальний*; **-любний:** *властолубний, водолубний, вологолюбний, волелубний, гостелубний, жінколюбний, користолубний, людинолюбний, миролюбний, правдолубний, христолубний, чаєлюбний, чадолубний*; **-не/-проникний:** *водогазонепроникний, водонепроникний, водопроникний, газонепроникний, легкопроникний, пилонепроникний, світлопроникний*; **-носний:** *камфорноносний, рудоносний, шишконосний, шкідливоносний*; **-обробний:** *вовнообробний, ґрунтообробний, металообробний, механообробний, вовнообробний, жиробробний, льонообробний*; **-охоронний:** *водоохоронний, лісоохоронний, природоохоронний*; **-очисний:** *бавовноочисний, зерноочисний, водоочисний, льоноочисний, нафтоочисний, металоочисний*; **-переробний:**

овочепереробний, лісопереробний, льонопереробний, молокопереробний, м'ясопереробний, рибопереробний, цукропереробний, шлакопереробний, фруктопереробний; **-постачальний:** водопостачальний, енергопостачальний; **-провідний:** водогазопровідний, водопровідний; **-прокатний:** листопрокатний, металопрокатний, холоднопрокатний; **-промисловий:** гірничопромисловий, енергопромисловий, золотопромисловий, загальнопромисловий, лісопромисловий, металопромисловий, молочнопромисловий, м'ясопромисловий, рибопромисловий, суднопромисловий; **-ремонтний:** авторемонтний, моторемонтний, мотороремонтний; **-розчинний:** холоднорозчинний, поганорозчинний, легкорозчинний; **-садильний /-саджальний:** кукурудзосадильний – призначений для садіння кукурудзи; кукурудзосаджальний; **-терапевтичний:** курортотерапевтичний, психотерапевтичний, радіотерапевтичний, хімотерапевтичний, фармакотерапевтичний, фізіотерапевтичний, фітотерапевтичний, фототерапевтичний; **-тривкий:** теплотривкий, термотривкий; **-торговельний:** книготорговельний, хліботорговельний, чаєторговельний; **-функціональний:** психофункціональний, поліфункціональний.

Окрему групу становлять деривати з суфіксоїдами на позначення **волокна, металу, речовини:** **-бетонний:** залізобетонний, ґрунтобетонний, легкобетонний, склобетонний, цеглянобетонний, цементнобетонний, цементобетонний, шлакобетонний; **-волокнистий:** грубоволокнистий, густоволокнистий; **-зернистий:** грубозернистий, крупнозернистий, м'якозернистий, тонкозернистий; **-металічний, -металевий:** шлакометалічний, щільнометалевий, поліметалічний; **-цементний:** ґрунтоцементний, залізоцементний, полімерцементний, шлакоцементний, фіброцементний. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що суфіксоїди реалізують значення „призначений, існує для того, що вказано в препозитивній основі”.

Нарощують свій словотвірний потенціал суфіксоїди, що мають відношення до певної галузі, угруповання: **-метричний:** таксометричний,

фонометричний, фотометричний, полігонометричний, рентгенометричний, поляриметричний, психометричний, педометричний; **-лінгвістичний:** етнолінгвістичний, етнопсихолінгвістичний, загальнолінгвістичний, металінгвістичний, метаєтнолінгвістичний, психолінгвістичний; **-національний:** етнонаціональний, загальнонаціональний; **-партійний:** загальнопартійний, однопартійний; **-стильовий:** загальностильовий, багатостильовий, різностильовий; **-класовий:** загальнокласовий, багатокласовий, однокласовий; **-термічний:** гетеротермічний, гідротермічний, хіміко-термічний; **-технічний:** високотехнічний, висотно-технічний, мнемотехнічний, радіотехнічний, рентгенотехнічний, світлотехнічний, фізико-технічний; **-хімічний:** біохімічний, лісохімічний, кристалохімічний, нафтохімічний, радіохімічний, теплохімічний, фізико-хімічний, цитохімічний.

Численну групу прикметників утворюють суфіксоїди, що вказують на частину чого-небудь: **-атомний:** одно-, двох-, трьох-, чотири-, шестиатомний; **-елементний:** двох-, трьох-, чотири-, п'ятиелементний; **-електродний:** двох-, три-, трьох-, чотири-, чотирьохелектродний; **-компонентний:** багатоконпонентний, двокомпонентний, трикомпонентний, однокомпонентний, чотирьохкомпонентний; **-структурний:** акроструктурний, мікроструктурний, рентгеноструктурний, ультраструктурний, фазово-структурний; **-складовий:** рівноскладовий, різноскладовий; **-ядерний:** багатоядерний, одноядерний. А також форманти **-бортний, -весловий, -водний, -камерний, -касетний, -клітинний, -колісний, -моторний, -ствольний**, які поєднуються з препозитивними основами, що позначають **кількість:** двобортний, одnobортний, двовесловий, одновесловий, чотиривесловий, однокамерний, двокамерний, двокасетний, однокасетний, одноклітинний, двоклітинний, одноколісний, двоколісний, одномоторний, двомоторний, електромоторний, одноствольний, багатоствольний, десятиствольний; **якісний вияв ознаки:** багатоводний, глибоководний, легкомоторний, широкобортний; **локальний вияв:**

внутрішньоклітинний. До цієї групи відносимо композити: *чотири-, восьми-, шестивесловий*; *п'яти-, семи-, восьми-, тридцятиструнний*; *дво-, три-, чотири-, п'ятитомний*; *три-, чотирикамерний*; *дво-, три-, чотириквартирний*; *дво-, три-, чотирипалубний*; *одно-, дво-, трикімнатний*; *чотири-, п'ятикорпусний*; *восьми-, десяти-, шістнадцяти-, тридцятиповерховий*; *чотири-, семи-, кількаярусний*; *двох-, трьох-, кілька-, чотирьох'ярусний*.

Суфіксоїд **-мовний** вживається в композитах зі значенням стилістично нейтральним (*багатомовний, іномовний, україномовний, франкомовний*) та стилістично маркованим значенням (*пишномовний* – 1. Який відзначається багатослівністю; 2. Якому властиво вживати надмірно вишукані, високомовні, витіюваті слова, фрази; *лихомовний, правдомовний, хитромовний, швидкомовний, щиромовний*).

Останнім часом з розвитком мас-медіа з'являються нові деривати з суфіксоїдом **-генічний** „той, що має зовнішні дані, сприятливі для відтворення за допомогою засобів, що названі в першій основі” у композитах *телегенічний, фотогенічний*.

Отже, аналіз дериватів засвідчив: що більшим стає словотвірний ряд аналогічних утворень з повторюваною другою частиною, то більше підстав уважати цю частину слова суфіксоїдом. Найбільш розгалужені словотвірні ряди ад'єктивних композитів з першими основами, співвідносними з числами, якісними характеристиками предмета.

Висновки до розділу 3

У процесі аналізу семантико-словотвірних груп з'ясовано, що в українській мові є значна кількість дериватів, утворених за допомогою суфіксоїдів. Виокремлено та проаналізовано семантико-словотвірні групи дериватів на позначення: назв знарядь та механізмів, осіб за родом діяльності та тварин, понять природничих наук, галузей наук, вчень та наукових методів,

дій та процесів, також медичних, музичних, мовознавчих, природничих термінів. Виділено також групу ад'єктивних суфіксоїдних дериватів.

Сполучуваність основ з суфіксоїдами не обмежується вузькими лексичними правилами. Суфіксоїди іншомовного походження переважно поєднуються із запозиченими основами, рідше з питомими, що призводить до творення так званих гібридних дериватів.

Суфіксоїдам належить важливе місце у творенні слів математичної, біологічної, географічної, лінгвістичної, фізичної, геологічної термінології. Широке використання постпозитивних питомих та запозичених елементів у структурі складних слів різних галузей призвело до того, що вони стали виразником класифікаційного значення деривата.

Значення суфіксоїдного деривата, як і префіксоїдного, визначене семантикою препозитивної мотивувальної основи та самого суфіксоїдного форманта. Для визначення значення деривата і, відповідно, семантичних груп, було зіставлено значення суфіксоїда з повнозначним словом чи словосполученням. Також у процесі виокремлення семантичних груп з питомими суфіксоїдами було залучено метод перифраз. Цей метод дав можливість визначити регулярність та продуктивність формантів, простежити, чи набувають суфіксоїди класифікаційного значення, і, відповідно, кваліфікувати їх як суфіксоїди. Наприклад, *теплотривкий* – той, що тримає тепло; *волелюбний* – той, хто любить волю; *шкіроподібний* – подібний до шкіри; *швидкокрилий* – той, хто має швидкі крила, швидко літає; *українофоб* – людина, що вороже ставиться до українців; *водонос* – той, хто носить воду; *собаковод* – той, хто розводить собак; *тигролов* – той, хто ловить тигрів; *правознавець* – той, хто знає право. У межах кожної групи також проаналізовано суфіксоїди, які реалізували омонімічні відношення у структурі композитів, зокрема суфіксоїди **-оїд, -філія**.

ВИСНОВКИ

У сучасному мовознавстві приділено багато уваги вивченню афіксальних морфем: визначають їх будову, кількісний склад, частотність, словотвірний потенціал, простежують етапи „народження” і „відмирання”. Водночас система українського словотвору характеризується активним функціонуванням морфем, які посідають проміжне місце між кореневими морфемами та афіксальними. Факти віднесення афіксоїдів до різних формантів засвідчують відсутність єдиної думки в мовознавстві щодо їхнього статусу.

Унаслідок аналізу наукової літератури та фактичного мовного матеріалу визначено словотвірний статус та критерії виокремлення афіксоїдів у структурі слова, серед яких семантичний, дериваційний та формальний критерії. Аналіз префіксоїдів та суфіксоїдів дав змогу уточнити їх місце та статус у системі мови: вони є повноцінними словотвірними одиницями, незважаючи на їхнє різне тлумачення і найменування в мовознавстві. За структурними та семантико-функціональними особливостями афіксоїди наближаються до префіксів чи суфіксів, бо вживаються регулярно, відзначаються певною продуктивністю і здатні утворювати продуктивні та малопродуктивні словотвірні ряди; мають широку сполучуваність з різними за значенням основами. Водночас афіксоїди зберігають генетичний зв'язок з коренями, виявляючи певний поняттєвий зміст та властивість функціонувати лише в структурі складного слова. Формальний збіг з основою слова, що вільно функціонує, зв'язок із цим словом, вживання не в одному, а в декількох (часто багатьох) словах, семантична подібність до відповідного слова при більшому або меншому ступені переосмислення дає підстави для класифікації афіксоїдів як специфічної групи морфем. Отже, в українській мові поряд з кореневими та афіксальними морфемами функціонують афіксоїди – частини складного слова, співвідносні з повнозначним словом або основою, які

повторюються з тим самим значенням у групі слів і наближаються за словотвірними функціями до афіксів.

Складні слова з іншомовними суфіксоїдами об'єднуються в мікросистеми, і кожна мікросистема характеризується незамкненим рядом похідних і постійно поповнюється новотворами. Проте розуміти лише значення афіксоїда недостатньо, бо прозорість внутрішньої форми афіксоїдних дериватів ще не забезпечує повноцінної інформації про зміст позначуваних ними понять. А тому семантика слова з іншомовними формантами доповнюється словотвірними характеристиками. Семантика афіксоїдних дериватів визначається краще тоді, коли словотвірний ряд є продуктивним і активним, коли його деривати позначають взаємопов'язані поняття, набувають більшої смислової конкретності. Семантика афіксоїдного деривата є результатом взаємодії словотвірного значення афіксоїда та семантики мотивувальної основи. У процесі творення нових слів афіксоїд може втрачати первинне значення і зазнавати часткової десемантизації. Афіксоїди, що не зазнають десемантизації, виявляють словотвірне значення, зумовлене семантикою генетично пов'язаного з ним кореня. Значення афіксоїда формується під впливом таких чинників: асоціації класифікаційного значення афіксоїда із етимологічним, позиції щодо інших словотворчих формантів слова, значення цих формантів, продуктивності у творенні словотвірних рядів, системних зв'язків в межах семантико-словотвірних груп дериватів, значення слова загалом. Ступінь абстрактності семантики афіксоїдів може бути різним, але в цілому він відрізняється від абстрактності афіксів. Неоднаковим буває і ступінь формального чи семантичного узагальнення афіксоїда і повнозначного корелята, але деяка структурно-семантична співвіднесеність спостерігається. Афіксоїди можуть бути як однозначними, так і багатозначними. Зафіксовано випадки афіксоїдів-омонімів, які походять з різних мов. Деякі афіксоїди мають здатність до семантичної трансформації та в сучасному мовленні можуть функціонувати як самостійні лексеми.

Більшість афіксоїдних дериватів іншомовного походження утворюють термінологічний склад лексики, питомі афіксоїдні деривати поповнюють загальноживану лексику. Одні з них беруть участь у творенні понять широких категорій, інші спеціалізуються на позначенні вузьких класів у межах цих категорій. Особливістю афіксоїдів сучасного рівня розвитку мови є їх повторюваність у семантико-словотвірних групах різних галузей наук, де вони стають класифікаційними елементами понять. Унаслідок семантико-словотвірного аналізу виокремлено групи дериватів з префіксоїдами на позначення: розміру, кількості, збільшення або зменшення проти норми, локальності, істот, речовин, мінералів, фізичного стану людини, кольору, приладів та пристроїв, дій і процесів, наукових вчень. Суфіксоїдні деривати утворюють групи назв знарядь та механізмів, осіб за родом діяльності та тварин, понять природничих наук, галузей наук, вчень та наукових методів, дій та процесів, а також групи медичних, музичних, мовознавчих, природничих термінів. Суфіксоїди беруть участь і в творенні ад'єктивних дериватів. Кожна з таких семантико-словотвірних груп – окрема мікросистема, репрезентована одиницями, реєстр яких поступово збільшується.

Питомі афіксоїди мають вузьку сполучуваність – здебільшого з питомими основами, але аглютинативні тенденції передбачають поєднуваність питомих афіксоїдів із запозиченими основами. Афіксоїди іншомовного походження характеризуються широкими сполучувальними властивостями, оскільки сполучаються з грецькими, латинськими, англійськими, французькими, німецькими та українськими основами. Префіксоїди грецького походження, на відміну від формантів латинського походження, частіше вступають у відношення словотвірної похідності з питомими основами. Висока сполучуваність префіксоїдів грецького походження з питомими основами дає змогу припустити, що вони мають найбільше шансів інтегруватися в систему мови. Здатність префіксоїдів сполучатися не тільки з іншомовними, а й питомими основами надає їм

нового функціонального статусу: носії мови починають сприймати їх як загальноновживані. Інтенсивний процес словотвірного засвоєння іншомовних елементів у сучасній українській мові призводить до розширення сполучуваності іншомовних афіксоїдів з питомими основами, унаслідок чого поповнюється інвентар активних словотворчих морфем і виникають нові словотвірні структури.

Афіксоїди характеризуються чіткою локалізацією в композиті, однак деякі з них можуть змінювати позицію і переходити з розряду префіксоїда в суфіксоїд чи навпаки. Таку властивість мають морфемі: **антропо-** – **-антроп**, **андро-** – **-андрія**, **біо-** – **-біоз**, **гено-** – **-генез**, **грамо-** – **-грама**, **графо-** – **-графія**, **дермато-** – **-дерма**, **лізо-** – **-ліз**, **літо-** – **-літ**, **лого-** – **-логія**, **метро-** – **-метрія**, **морфо-** – **-морфізм**, **-морфи**, **кардіо-** – **-кардія**, **пато-** – **-патія**, **птеро-** – **-птер**, **скафо-** – **-скаф**, **стато-** – **-стат**, **термо-** – **-термія**, **типо-** – **-типія**, **топо-** – **-топи**, **тропо-** – **-троп**, **фаго-** – **-фаги**, **філо-** – **-філія**, **фіто-** – **-фіти**, **фоно-** – **-фон**, **-фонія**, **хромо-** – **-хромія**.

Аналіз структури питомих та іншомовних афіксоїдних дериватів засвідчив, що вони утворені основоскладанням, зрощенням, аббревіацією, аглютинацією, телескопією. Афіксоїди функціонують лише у складних словах, тому основоскладання є основним способом творення композитів як з питомими афіксоїдами, так і запозиченими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абакумов С. И. О сложных словах в русском языке / С. И. Абакумов // Русский язык в школе. — 1946. — № 3 — 4. — С. 18—19.
2. Адливанкин С. Ю. К вопросу о системности словообразования (на материале производства сложных существительных с опорными компонентами -ход, -лет, -воз, -вод) / С. Ю. Адливанкин // Словообразовательные и семантико-синтаксические процессы в языке : [межвуз. сб. науч. трудов / редкол. : Л. Н. Мурзин (глав. ред.) и др.]. — 1977, Пермь : Изд-во Пермского ун-та. — С. 37—55.
3. Адливанкин С. Ю. Модели словообразовательного процесса и способы словообразования / С. Ю. Адливанкин // Деривация и семантика: слово – предложение – текст : [межвуз. сб. науч. трудов. Перм. ун-та им. А. М. Горького / ред. кол. : Л. Н. Мурзин (глав. ред.) и др.]. — Пермь : 1986. — С. 6—13.
4. Азарова Л. Є. Складні слова в українській мові: Структура, семантика, концепція „золотої пропорції”. / Л. Є. Азарова. — Вінниця : Вінницький держ. техн. ун-т, 2000. — 222 с.
5. Азарова Л. Є. Звуко-складова побудова іменникових складних номінацій / Л.Є. Азарова // Мовознавство. — 1999. — № 2 — 3. — С. 31—34.
6. Азарова О. В. К вопросу о термине „полуаффикса” / Азарова О. В. // Проблемы слова, словосочетания и предложения в современном английском языке : [респ. сб. Горьк. гос. пед. ун-т. им. М. Горького / ред. кол. : И. М. Деева (отв. ред.) и др.]. — Горький : Горьков. ГПИ, 1978. — С. 3—9.
7. Актуальные вопросы дериватологии и дериватографии : [сб. науч. трудов / АН СССР. Дальневост. науч. центр. Каф. иностр. яз. / ред. кол. : Б. И. Бартков (отв. ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ СССР, 1986. — 189 с.

8. Акуленко В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка / В. В. Акуленко. — Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1974. — 214 с.
9. Акуленко В. В. Інтернаціональні елементи у словниковому складі мови / В. В. Акуленко // Мовознавство. — 1973. — № 5. — С. 20—29.
10. Андерш Й. Ф. Про співвідношення інтенційної і валентної структур дієслова : На матеріалі української мови / Й. Ф. Андерш // Українське мовознавство. — 1980. — № 8. — С. 62—65.
11. Аракин В. Д. О превращении лексических единиц в аффиксальные морфемы / В. Д. Аракин // Филологические науки. — 1959. — № 4. — С. 107—118.
12. Арутюнова Н.Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке / Нина Давидовна Арутюнова. — М. : Изд-во Академия наук СССР, 1961. — 151 с.
13. Аффиксоиды, полуаффиксы и аффиксы в научном стиле и литературной норме / [ред. кол. : Ознобихина Н.А (отв. ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1980. — 246 с.
14. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Около 7000 терминов / О. С. Ахманова. — 2-е изд. — М. : Сов. энциклопедия, 1969. — 608 с.
15. Бартков Б. И. Английские суффиксоиды, полусуффиксы и словарь 100 словообразовательных формантов современного английского языка (научный стиль и литературная норма) / Борис Ильич Бартков // Аффиксоиды, полуаффиксы и аффиксы в научном стиле и литературной норме / [ред. кол. : Н. А. Ознобихина (отв. ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1980. — С. 3—62.
16. Бартков Б. И. Дериватография украинского языка и количественный дериватерий 100 аффиксов, полуаффиксов и аффиксоидов научного стиля и литературной нормы / Борис Ильич Бартков // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме : [сб. науч. тр. АН СРСР. Дальневост. науч. центр. Каф. иностр. яз. / редкол. : Б. И. Бартков (отв.

- ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. — С. 8—36.
17. Бартков Б. И. Количественный дериватерий английского языка (300 аффиксов) научного стиля в литературной норме / Борис Ильич Бартков // АН СРСР, ДВНЦ, Каф. иностр. яз. — Препр. — Владивосток, 1984. — 63 с.
 18. Бартосевич А. К определению системы словообразования / А. Бартосевич // Вопросы языкознания. — 1972. — № 2. — С. 83—89.
 19. Безпояско О. К. Синонімія інтернаціональних та українських префіксів // О. К. Безпояско // Мовознавство. — 1979. — № 6. — С. 66—70.
 20. Беляева Т. М. Словообразовательная валентность глагольных основ в английском языке / Татьяна Михайловна Беляева : [учеб пособие для пед. вузов по спец. „Иностр. яз.“]. — М. : Высшая школа, 1979. — 184 с.
 21. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист / [под ред., с вступ. ст. и коммент. Ю. С. Степанова; пер. с фр. Ю. Н. Караулова и др.]. — М. : Издательство „Прогресс“, 1974. — 447 с.
 22. Беспояско Е. К. Развитие словообразовательной структуры современного украинского языка в связи с интернационализацией его лексического состава : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.02 „Украинский язык” / Е. К. Беспояско — К., 1980. — 24 с.
 23. Беляев Р. С. Поняття терміноелемента з погляду теорії номінації / Р. С. Беляев // Мовознавство. — 1990. — № 3. — С. 64—65.
 24. Босанівська Н. Л. Словотвірні варіанти назв осіб за родом діяльності або за фахом / Н. Л. Босанівська // Культура слова. — К. : Наукова думка, 1980. — С. 21—25.
 25. Будова слова і словотвір. Методичні рекомендації до курсу „Сучасна українська мова” / [уклад. проф. С. П. Бевзенко]. — К. : Київ. держ. пед. ін-т імені О. М. Горького, 1987. — 65 с.
 26. Буянов А. П. Субстантивные полусуффиксы в словообразовательной

- системе современного немецкого языка : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / А. П. Буянов — М., 1979. — 29 с.
27. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір : [навчальний посібник] / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2004. — 184 с.
28. Вакуленко В. Ф. Новотвори з давньогрецькими і латинськими компонентами в мові сучасних ЗМІ / В. Ф. Вакуленко // http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/dlgum/2009_8/6.htm.
29. Вакулик І. І. Запозичення з класичних мов у науковій термінології сучасних європейських мов (на матеріалі юридичних та економічних термінів української, російської, німецької, французької, англійської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філолог. наук : 10.02.15 / Ірина Іванівна Вакулик. — К., 2004. — 20 с.
30. Василевская Е. А. О русском словосложении. (Словосочетание, словосложение и аффиксация) : [учебное пособие] / Евгения Алексеевна Василевская. — М., 1968. — 35 с.
31. Василевская Е. А. Словосложение в русском языке : Очерки и наблюдения / Евгения Алексеевна Василевская. — М. : Учпедгиз, 1962. — 132 с.
32. Василевская Н. Д. К семантическому и функциональному описанию греко-латинских терминоэлементов в лингвистической терминологии / Н. Д. Василевская // Вопросы языкознания. — 1983. — № 3. — С. 71—79.
33. Вашунин В. С. Структура определительных сложных существительных в современном немецком языке : [учебное пособие по лексикологии] / В. С. Вашунин. — Куйбышев : Куйбышевский пединститут им. В. В. Куйбышева, 1982. — 90 с.
34. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) : [учеб. пособие для вузов] / [отв. ред. Г. А. Золотова]. — 3-е изд.

- испр. — М. : Высш. шк., 1986. — 640 с.
35. Виноградова В. Н. Стилистический аспект русского словообразования / Валентина Николаевна Виноградова. — М. : Наука, 1984. — 184 с.
36. Винокуров А. М. Синхронический статус некоторых словообразовательных элементов постпозитивного типа в американском санскрите / А. М. Винокуров // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме : [сб. науч. тр. АН СРСР. Дальневост. науч. центр. Каф. иностр. яз. / редкол. : Б. И. Бартков (отв. ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. — С. 59—74.
37. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / Іван Романович Вихованець. — К. : Наукова думка, 1992. — 222 с.
38. Віняр Г. М. Розвиток системи дериваційних засобів на базі кореневих морфем / Г. М. Віняр // <http://eprints.zu.edu.ua/1736/1/04vgmbkm.pdf>.
39. Волков В. В. Актуальные вопросы словообразовательного анализа и словообразовательного синтеза : [сб. научных трудов] / [ред. кол. : В. В. Волков (отв. ред.) и др.]. — К., 1991. — 160 с.
40. Волоцкая З. М. Семантическая классификация и способы образования отименных глаголов / З. М. Волоцкая // Структурная типология языков : [сб. статей / отв. ред. В. В. Иванов]. — М. : Наука, 1966. — С. 165—181.
41. Воронцова В. Л. Процессы развития элементов, стоящих на границе морфем и слова / В. Л. Воронцова // Развитие грамматики и лексики современного русского языка : [сб. ст. / под ред. И. П. Лучника и М. В. Панова]. — М. : Наука, 1964. — С. 93—105.
42. Востокова Г. В. Семантическая мотивация сложного слова: Об одном из значений пол- / полу- как первого компонента сложений в русском языке XI – XVII в. / Г. В. Востокова // Вопросы языкознания. — 1984. — № 1. — С. 90—100.
43. Гальона Н. П. До питання про семантико-синтаксичну валентність та її різновиди / Н. П. Гальона // Науковий часопис НПУ імені

- М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ]. — Вип. 6. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — С. 132—136.
44. Гелегаева А. Р. Слова с противно- и анти- в русском языке. Семантико-словообразовательная характеристика и происхождение : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : 10.02.01 / А. Р. Гелегаева. — М., 1980. — 25 с.
45. Гинзбург Е. Л. Словообразование и синтаксис / Е. Л. Гинзбург. — М. : Наука, 1979. — 264 с.
46. Голанова Е. И. О сложных словах со второй частью –провод / Е. И. Голанова // Вопросы культуры речи : [сб. ст. / ред. коллегия : С. И. Ожегов (отв. ред.) и др.]. — Вып. 111. — М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1961. — С. 154—161.
47. Голанова Е. И. Об одном типе препозитивных единиц в современном русском языке (на материале имен существительных с префиксами квази-, лже-, псевдо-) / Е. И. Голанова // Развитие современного русского языка 1972. Словообразование. Членимость слова / [отв. ред. Е. А. Земская]. — М. : Изд-во „Наука”, 1975. — С. 160—174.
48. Городенська К. Г. Нові запозичення і новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови / К. Г. Городенська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ]. — Вип. 6. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. — С. 3—7.
49. Городенська К. Г. Префікси і префіксоїди в українській мові / К. Г. Городенська // Мовознавство. — 1986. — № 1. — С. 36—41.
50. Горпинич В. О. Будова слова і словотвір / Володимир Олександрович Горпинич. — К. : Рад. школа, 1977. — 118 с.
51. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія : [навч. пос. для студентів філологічних факультетів] / Володимир Олександрович

- Горпинич. — Дніпропетровськ, 1998. — 189 с.
52. Григорьев В. П. Заметки о сложных словах / В. П. Григорьев // Вопросы языкознания. — 1958. — № 5. — С. 102—104.
53. Григорьев В. П. К вопросу о „грамматических отношениях” между компонентами сложного существительного / В. П. Григорьев // Русский язык в школе. — 1958. — № 5. — С. 23—29.
54. Григорьев В. П. Несколько замечаний к дискуссии / В. П. Григорьев // Филологические науки. — 1959. — С. 220—225.
55. Григорьев В. П. О границах между словосложением и аффиксацией / В. П. Григорьев // Вопросы языкознания. — 1956. — № 4. — С. 38—52.
56. Григорьев В. П. Так называемые интернациональные сложные слова в современном русском языке / В. П. Григорьев // Вопросы языкознания. — 1959. — № 1. — С. 64—78.
57. Григорян Э. А. Принципы классификации суффиксоидов (на материале сложных существительных с корнями глаголов движения в опорном компоненте) / Э. А. Григорян // Филологические науки. — 1981. — № 3. — С. 55—61.
58. Григорян Э. А. Самолет – вертолет – экранолет / Э. А. Григорян // Русская речь. — 1981. — № 6. — С. 40—44.
59. Григорян Э. А. Словообразовательные форманты –воз, –водец, –провод, –отвод в современном русском языке / Э. А. Григорян // Русский язык в школе. — 1981. — № 4. — С. 78—83.
60. Григорян Э. А. Суффиксоид –воз в современном русском языке / Э. А. Григорян // Русский язык в национальной школе. — 1981. — № 6. — С. 14—18.
61. Григорян Э. А. Суффиксоиды в системе современного русского языка (на материале сложений со вторым глагольным компонентом) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Эдик Арутюнович Григорян. — М., 1981. — 184 с.
62. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании /

- В. П. Даниленко // Вопросы языкознания. — 1973. — № 4. — С. 76—85.
63. Даниленко В. П., Скворцов Л. І. Теоретичні та практичні аспекти нормалізації наукової термінології / В. П. Даниленко, Л. І. Скворцов // Мовознавство. — 1980. — № 6. — С. 16—21.
64. Дем'янюк А. А. Композити в староукраїнській літературній мові кінця XVI – XVII ст. : структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти (на матеріалі поетичних текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / А. А. Дем'янюк. — К., 2004. — 18 с.
65. Думбрэвяну И. М. О словообразовательной сочетаемости и продуктивности префиксоидных формантов / И. М. Думбрэвяну // Дериватология и динамика в романских и германских языках : [межвуз. сб. / Кишинев. ун-т им. В. И. Ленина / ред. кол. : Г. С. Чинчлей (отв. ред.) и др.]. — Кишинев : Штиинца, 1989. — С. 36—42.
66. Дьяченко В. В. Слова з компонентами микро- и мини- в современном русском языке // Русское языкознание. — 1987. — Вып. 14. — С. 29—34.
67. Еськова Н. А. О структурных ограничениях в словообразовании существительных / Н. А. Еськова // Вопросы культуры речи. — 1964. — Вып.5. — С. 137—143.
68. Єнікієва С. М. Роль телескопії у збагаченні арсеналу словотворчих засобів сучасної англійської мови / С. М. Єнікієва // http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvnu/filolog/2010_8/R7/Yenikiyeva.pdf.
69. Жовтобрюх М. А. Слова з кореневою морфемою вед-/вод- у східослов'янських мовах / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. — 1986. — № 5 — С. 14—22.
70. Захарова М. И. Об образовании новых сложных существительных (На материале промышленно-технической терминологии) / М. И. Захарова // [ученые записки Кишиневского госуд. ун-та / ред. В. С. Чепурнов]. —

- Кишинев : Партийное издательство ЦК КП Молдавии, 1959. — Том XXXVI. — С. 135—144.
71. Земская Е. А. Как делаются слов / Елена Андреевна Земская. — М. : АН СССР, Ин-т рус. языка, 1963. — 93 с.
72. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / Елена Андреевна Земская. — М. : Наука, 1992. — 221 с.
73. Интернациональные элементы в лексике и терминологии / [ред. В. В. Акуленко и др.]. — Харьков : Вища школа, 1980. — 208 с.
74. Канделаки Т. Л. Об одном типе словаря международных терминологических элементов / Т. Л. Канделаки // Филологические науки. — 1967. — № 2. — С. 37—49.
75. Канделаки Т. Л. Проект словаря аффиксоидов „Элементы русских научных терминов” / Т. Л. Канделаки // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме : [сб. науч. тр. АН СРСР. Дальневост. науч. центр. Каф. иностр. яз. / редкол. : Б. И. Бартков (отв. ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. — С. 74—87.
76. Капраль М. І. Словотвірна валентність та словотвірна парадигматика назв осіб у російській мові : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 / М. І. Капраль. — К, 1997. — 16 с.
77. Карпіловська Є. А. Конструювання складних словотворчих одиниць / Євгенія Анатоліївна Карпіловська / [АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні]. — К. : Наукова думка, 1990. — 156 с.
78. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови : будова та реалізація / Євгенія Анатоліївна Карпіловська // [Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України]. — К, 1999. — 297 с.
79. Катлинская Л. П. Варианты сложносокращенных слов с препозитивными элементами авиа-, авто-, аэро-, кино-, радио-, теле- / Л. П. Катлинская // Терминология и культура речи / [отв. ред. Л. И. Скворцов, Т. С. Короткова]. — М. : Изд-во „Наука”, 1981. —

- С. 164—178.
80. Кацнельсон С. Д. К понятию типов валентности / С. Д. Кацнельсон // Вопросы языкознания. — 1987. — № 3. — С. 20—32.
 81. Качевская Г. А. К истории сложных существительных с *пол-* и *полу-* в русском языке / Г. А. Качевская // Вопросы теории и истории языка : [сб. статей, посвящ. памяти Б. А. Ларина / Ленинград. гос. ун-т им. А. А. Жданова / редкол. : Н. А. Мещерский (отв. ред.) и др.]. — Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1969. — С. 322—329.
 82. Качкина Г. С. К проблеме значения морфемы : [пособие по курсу „Введение в языкознание” для филол. фак. и фак. иностр. яз. пед. ин-та] / Г. С. Качкина. — Л., 1963. — 60 с.
 83. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови : [навчальний посібник для студентів філологічних факультетів університетів та педінститутів] / Ніна Федорівна Клименко. — К. : ІЗМН, 1998. — 182 с.
 84. Клименко Н. Ф. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови / Ніна Федорівна Клименко // Українська мова. — 2003. — № 3 — 4. — С. 83—105.
 85. Клименко Н. Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови / Ніна Федорівна Клименко. — К. : Наукова думка, 1973. — 186 с.
 86. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Ніна Федорівна Клименко. — К. : Наукова думка, 1984. — 252 с.
 87. Клименко Н. Ф. Як народжується слово / Ніна Федорівна Клименко — К. : Рад. шк., 1991. — 287 с.
 88. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Морфемні структури слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська // Мовознавство. — 1991. — № 4. — С. 10—21.
 89. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної

- української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська // [Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України]. — К, 1998. — 161с.
90. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : [монографія] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк; НАН України. І-т мовознавства імені О. О. Потебні. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. — 335 с.
91. Климович С. М. Структурно-семантичні типи аброутворень в українській мові : автореф. десерт. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / С. М. Климович. — Запоріжжя, 2008. — 20 с.
92. Кобзар Н. С. Чужомовні словотвірні елементи в українській біологічній термінології : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01 „Українська мова” / Наталія Сергіївна Кобзар. — Харків, 2008. — 191 с.
93. Козак Л. В. Українська електротехнічна термінологія (словотвірний аспект) : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01 „Українська мова” / Л. В. Козак. — Дніпропетровськ, 2002. — 171 с.
94. Колесникова І. Деякі аспекти сучасної термінологічної деривації / І. Колесникова // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. — Вип. IV. — К. : КНЕУ, 2001. — С. 58—60.
95. Колесникова І. Іншомовні суфіксоїди у складі радіотехнічних термінів сучасної української мови / І. Колесникова // Гуманітарна освіта в технічному університеті : проблеми та перспективи : [матеріали міжнар. науково-практичної конференції / відп. ред. Е. В. Лузік / Національний авіаційний університет]. — К. : ІВДЦ Держкомстату України, 2001. — С. 74—76.
96. Кочан І. Слова з термо- у сучасній українській мові / І. Кочан // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. — Вип. V. — К. : КНЕУ, 2003. — С. 147 — 151.

97. Кочан І. Творення термінів з міжнародними компонентами / І. Кочан // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. — Вип. VI. — К. : КНЕУ, 2005. — С.48 — 53.
98. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові / І. М. Кочан. — Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. — 520 с.
99. Кочан І. М. Системність, динаміка, кодифікація слів з міжнародними кореневими компонентами в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.02.01 „Українська мова” / І. М. Кочан. — К., 2006. — 39 с.
100. Кочан І. М. Системність, динаміка, кодифікація слів з міжнародними кореневими компонентами в сучасній українській мові : дис. ... док. філолог. наук : 10.02.01 „Українська мова” / І. М. Кочан. — Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. — 506 с.
101. Крайняк Л. К. Композити з першим дієслівним компонентом у сучасній англійській мові : семантико-когнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 / Л. К. Крайняк. — К., 2001. — 19 с.
102. Критенко А. П. Грецькі елементи в українській мові / А. П. Критенко // Мовознавство. — 1974. — № 6. — С. 28—35.
103. Кронгауз М. А. Семантика : [учебник для вузов]. — М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. — 399 с.
104. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин . — М. : Наука, 1968. — 208 с.
105. Крысин Л. П. Лексическое заимствование и калькирование в русском языке последних десятилетий / Л. П. Крысин // Вопросы языкознания. — 2002. — № 6. — С. 27—34.
106. Крысин Л. П. Ступени морфемной членимости иноязычных слов / Л. П. Крысин // Развитие современного русского языка 1972. Словообразование. Членимость слова / [отв. ред. Е. А. Земская]. — М. :

- Изд-во „Наука”, 1975. — С. 227 — 231.
107. Кубрякова Е. С. и др. Общее языкознание. Внутренняя структура слова / Е.С. Кубрякова / [отв. ред. чл.-кор. АН СРСР Б. А. Серебренников]. — М. : Наука, 1972. — 656 с.
108. Кубрякова Е. С. Об относительно связанных (относительно свободных) морфемах языка / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. — 1964. — № 1. — С. 95—100.
109. Кубрякова Е. С. Основы морфологического анализа. На материале германских языков : [монография] / Е. С. Кубрякова. — 2-е изд. — М. : URSS ЛКИ, 2008. — 319 с.
110. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений слова: Семантика производных слов / Е. С. Кубрякова. — М. : Наука, 1981. — 200 с.
111. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование / Е. С. Кубрякова. — М. : Наука, 1965. — 78 с.
112. Куньч З. Греко-латинські терміоеlementи в українській риторичній термінології / З. Куньч // Українська термінологія і сучасність : [матеріали II Всеукраїнської наук. конференції / від. ред. Л. О. Симоненко та ін.]. — К., 1997. — С. 72—74.
113. Левковская К. А. // Вопросы языкознания. — 1955. — №1. — С. 145—152. — Рец. на кн. : Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. — М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1953. — 362 с.
114. Левковская К. А. Именное словообразование в современном общественно-политической терминологии и примыкающей к ней лексике / К. А. Левковская. — М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1960. — 163 с.
115. Левковская К. А. Теория слова, принципы ее построения и аспекты изучения лексического значения / К. А. Левковская. — М. : Высшая школа, 1962. — 296 с.
116. Лейчик В. М. О некоторых современных способах словообразования / В. М. Лейчик // Особенности словообразования в научном стиле

- литературной норме : сб. науч. тр. / АН СССР . Дальневост. национ. центр. Каф. иностр. яз. / редкол. : Б. И. Бартков (отв. ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1983. — С. 3—15.
117. Лейчик В. М. Семантические и формальные признаки терминологических элементов // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме : [сб. науч. тр. / АН СРСР, Дальневост. науч. центр, Каф. иностр. яз. / редкол. : Б. И. Бартков (отв. ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. — С. 88—92.
118. Литвиненко А. И. О некоторых видах сложных слов с первой составной частью влаго-, космо- / А. И. Литвиненко // Современность и словари : [сб. ст. АН СРСР/ Ин-т рус. яз. / ред. Ф. П. Филин, Ф. П. Сороколетов]. — Л. : Наука. Ленинград. отд-ние. 1978. — С. 140—148.
119. Лопатин В. В., Улуханов И. С. О некоторых принципах морфемного анализа (К определению понятия сложного слова в современном русском языке) / В. В. Лопатин, И. С. Лопатин // Известия АН СССР, ОЛЯ. — 1963. — Т. XXII. — Вып. 3. — С. 195—196.
120. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Дмитрий Степанович Лотте / [предисл. Т.Л.Канделаки, С.В.Гринева]. — М. : Наука, 1982. — 149 с.
121. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики / Дмитрий Степанович Лотте. — М. : Изд.-во Акад. наук СССР, 1961. — 158 с.
122. Майборода А. В. Основоскладання як засіб поповнення словникового складу української мови (На матеріалі поетичних творів Т. Г. Шевченка) / Анатолій Васильович Майборода // Тези доповідей IV Міжвузівської республіканської славістичної конференції 12 – 14 жовтня 1961 року / [редкол.: І.М. Дузь та ін.]. — Одеса : Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова, 1961. — С. 13—19.
123. Майорова Н. К. Из спостережень над термінологічним словотвором (на матеріалі військової лексики російської мови) / Н. К. Майорова //

- Мовознавство. — 1980. — № 6. — С. 22—25.
124. Манучарян Р. С. Словообразовательные значения и формы в русском и армянском языках : [учеб. пособие для филол. фак. вузов] / Рубен Степанович Манучарян. — Ереван : Луйс, 1981 — 314 с.
125. Мауэр Л. В. Элементарная комбинаторика в формировании лексической терминологии / Л. В. Мауэр // Морфемика и аффиксальная комбинаторика языка : [межвуз. тем. сб. / редкол. Р. Г. Зятковская (отв. ред.) и др.]. — Калинин, 1982. — С. 70—79.
126. Мейе А. Общесловянский язык / Антуан Мейе / [перев. с 2-го франц. изд., просмотр и доп. в сотрудничестве с А.Вайаном / пер. и примеч. П. С. Кузнецова / под. ред. с Б. Берштейна / предисл. Р. И Аванесова и П. С. Кузнецова]. — М. : Изд-во иностр. лит., 1951. — 491 с.
127. Мельникова Т. Н. Аффиксоподобные форманты в составе древнеанглийских географических названий / Т. Н. Мельникова // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме : [сб. науч. тр. АН СРСР. Дальневост. науч. центр. Каф. иностр. яз. / редкол. : Б. И. Бартков (отв. ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. — С.100 — 110.
128. Минина Л. И., Бартков Б. И. Диахроническая и синхроническая продуктивность, неделимая и суммарная частотность суффиксоидов русского языка / Л. И. Минина, Б. И. Бартков // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме : [сб. науч. тр. АН СРСР. Дальневост. науч. центр. Каф. иностр. яз. / редкол. : Б. И. Бартков (отв. ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. — С. 111—135.
129. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій / М. В. Мірченко / І. Р. Вихованець (відп. ред.). — 2-е вид. — Луцьк : РВВ „Вежа” Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. — 389 с.
130. Місник Н. Особливості структурного існування слова-терміна / Н. Місник // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / [відп. ред. Л. О. Симоненко]. — Вип VI. — К. : КНЕУ, 2005 —

- С. 69—72.
131. Місник Н. Формування української медико-клінічної термінології / Н. Місник. — К. : „Книга плюс”, 2004. — 170 с.
 132. Моисеев А. И. Словообразование современного русского языка : [учебное пособие] / Александр Иванович Моисеев. — Л. : ЛГУ им. А. А. Жданова, 1985. — 90 с.
 133. Морфологічна будова сучасної української мови / [редкол. М. А. Жовтобрюх (відп. ред.) та ін.]. — К. : Наукова думка, 1975. — 208 с.
 134. Муромцев І. В. Морфеміка і словотвір сучасної української мови : [учбовий посібник] / І. В. Муромцев. — Х., 1980. — 59 с.
 135. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси) / [П. І. Білоусенко, І. О. Іншакова та ін.]. — Запоріжжя – Кривий Ріг : ТОВ „ЛПС” ЛТД, 2010. — 480 с.
 136. Національні та інтернаціональні компоненти у сучасних терміносистемах / [Л. О. Симоненко, С. О. Соколова, І. В. Коропенко та ін.; АН України. Ін-т укр. мови]. — К. : Наук. думка, 1993. — 236 с.
 137. Никитина Ф. А. Сложные слова и аналогия в русском языке в составлении с украинским / Ф. А. Никитина // Русское языкознание. — 1986. — Вып. 13. — С. 9—15.
 138. Ожегов С. И. Основные черты развития русского языка в советскую эпоху / С. И. Ожегов // Известия АН СССР. — 1951. — Т. X. — Вып. 1. — С. 22—36.
 139. Основосложение и полуаффиксация в научном стиле и литературной норме : [сб. науч. тр. / редкол. А. Н. Ознобихина (отв. ред.) и др.]. — Владивосток, 1982. — 150 с.
 140. Особенности словообразования в терминосистемах и литературной норме : [сб. науч. тр. / АН СРСР. Дальневост. науч. центр. Каф. иностр. яз. / редкол. : Б.И. Бартков и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1983. — 183 с.

141. Панов М. В. Изучение состава слова в национальной школе / М. В. Панов. — Махачкала : Дагучпедгиз, 1979. — 192 с.
142. Паночко М. М. Композити й аббревіатури в українській спортивній термінології // Українське мовознавство. — 1981. — Вип. 9. — С.28—33.
143. Пастушенков Р. А. Так называемые „сложные суффиксы в современном русском языке” / Р. А. Пастушенков // Филологические науки. — 1974. — № 1. — С. 53—64.
144. Пінчук О .Ф. Деякі методологічні питання стандартизації термінологіки / О. Ф. Пінчук // Мовознавство. — 1976. — № 6. — С. 47—52.
145. Плющ М. Я. Граматика української мови : [підручник] у 2 ч / Марія Яківна Плющ. — К. : Вища шк., 2005. — . —
Ч.1 : Морфеміка. Словотвір. Морфологія. — 2005. — 286 с.
146. Плющ М. Я. Словотворення та вивчення його в школі / Марія Яківна Плющ. — К. : Рад. школа, 1969. — 132 с.
147. Полуаффиксация в терминологии и литературной норме : [сб. науч. тр. / АН СРСР, Дальневост. науч. центр, Каф. иностр. яз. / редкол. : Б. И. Бартков (отв.ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. — 173, [2] с.
148. Полюга Л. М. Словник українських морфем : понад 45000 слів / Л. М. Полюга. — 3-тє вид., доп. і випр. — К. : Довіра, 2009. — 554 с. — (Словники України).
149. Пономарів О. Лексика грецького походження в українській мові / Олександр Пономарів. — К. : Видавничий центр „Просвіта”, 2005. — 127 с.
150. Потиха З. А. Как сделаны слова в русском языке. Справочник служебных морфем / Зиновий Аронович Потиха. — М. : „Просвещение” Ленинград. отделение, 1974. — 125 с.
151. Потиха З. А. Современное русское словообразование : пособие для

- учителя / Зиновий Аронович Потиха. — М. : Просвещение, 1970. — 384 с.
152. Продуктивность, частотность и валентность деривационных моделей : [сб. ст. АН СССР. Дальневост. отд-ние. Каф. иностр. яз. / редкол.: Б. И. Бартков (отв. ред.) и др.]. — Владивосток : ДВО АН СССР, 1988. — 200 с.
153. Процик І. Осново- та словоскладання в українській фізичній термінології (на матеріалі видань другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.) / І.Процик // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О.Симоненко]. — Вип. VI. — К. : КНЕУ, 2005 — С. 194—197.
154. Радченко А. А. Новые слова с авто- / А. А. Радченко // Русский язык за рубежом. — 1973. — № 2. — С.13—16.
155. Развитие словообразования современного русского языка : [сб. ст. / под ред. Е. А. Земской и Д. Н. Хмелева]. — М. : Наука, 1966. — 211 с.
156. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология / Александр Александрович Реформатский // Вопросы терминологии : [материалы Всесоюзного терминологического совещания / АН СССР. Ин-т языкознания / редкол. : Ю. Д. Дешериев (отв. ред.) и др.]. — М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1961. — С. 46—54.
157. Реформатський А. А. Аглютинація і фузія як дві тенденції граматического строєння слів / Александр Александрович Реформатский // Морфологическая типология и проблема классификации языков : [сб. ст. / отв. ред. Б. А. Серебрянников, О. П. Суник]. — М. — Л. : Наука, 1965. — С. 64—92.
158. Родзевич Н. С. Про будову складних слів у сучасній українській мові / Н. С. Родзевич // Українська мова в школі. — 1952. — № 6. — С. 10—19.
159. Романова Н. П. О мотивированности исконных и заимствованных терминов // Вопросы терминологии и лингвистической статистики /

- [ред. кол. : В. В. Гуськова (науч. ред.) и др.]. — Воронеж : Изд. Воронеж. ГУ, 1976. — С. 18—26.
160. Руднева Л. Н. Типология и происхождение слов на авто- и само- в русском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 — М., 1975. — 29 с.
161. Русская грамматика : в 2-х ч / [ред. кол.: Н. Ю. Шведова (гл. ред.) и др.]. — М. : Наука, 1980. — . —
Т.1 : Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология, 1980. — 783 с.
162. Русский язык и советское общество. Социолого-лингвистическое исследование / [под ред. М. В. Панова]. — М. : Наука, 1968. — 187 с.
163. Ряшенцев К. Л. О сложных словах в современном русском языке / К. Л. Ряшенцев. — Орджоникидзе, 1967. — 79 с.
164. Ряшенцев К. Л. Сложные слова и их компоненты в современном русском языке : [учебное пособие] / К. Л. Ряшенцев. — Орджоникидзе : СОТУ, 1976. — 285 с.
165. Салахов Р. А. О критериях выделения полусуффиксов в современном немецком языке // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме : [сб. н. тр. АН СССР. Дальневост. науч. центр. Каф. иностр. яз / редкол. : Б. И. Бартков (отв.ред.) и др.]. — Владивосток: ДВНЦ АН СССР, 1986. — С. 147—156.
166. Салахова А. Ш. Слова с префиксом сверх-, супер-, ультра- в русском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / А. Ш. Салахова. — М., 1986. — 15 с.
167. Салахова А. Ш. Слова с префиксом ультра- в русском языке / А. Ш. Салахова // Русский язык в школе. — 1986. — № 1 — С. 71—73.
168. Сафин Р. А. Статус морфем типа grapho- и -logy / Р. А. Сафин // Вопросы терминологии и лингвистической статистики. — Воронеж : Изд-во Ворон. ун-т, 1975. — С. 48—54.
169. Сахарный Л. В. Словообразование как синтаксический процесс /

- Л. В. Сахарный // Проблемы структуры слова и предложения : [сб. ст. / ред. кол. Л. М. Мурзин (гл. ред.) и др.]. — Пермь : Перм. госуд. ун-т. — С. 3—29.
170. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія : формування та функціонування : [навчальний посібник для студентів природничих факультетів] / Л. О. Симоненко / Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини. — Умань : РВЦ „Софія”, 2006, — 104 с.
171. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології / [АН України. Інститут мовознавства імені О.О.Потебні] / Л. О. Симоненко. — К. : Наукова думка, 1991. — 151 с.
172. Склад і структура термінологічної лексики української мови / [відп. ред. А. В. Крижанівська]. — К. : Наукова думка, 1984. — 195 с.
173. Скляниченко Г. В. Гібридні похідні з іншомовними префіксами супер-, ультра-, архі, гіпер-, екстра- із значенням інтенсивності // Українське мовознавство. — 1987. — Вип. 14. — С. 28—33.
174. Словообразование и структура слова в русском языке : [сб. науч. тр. / Ташк. гос. пед. ин-т им. Низами / отв. ред. Х. Н. Якубова, А. А. Исакова]. — Ташкент : ТГПИ, 1980. — 65 с.
175. Словообразовательная номинация в терминосистемах и норме : [сб. науч. тр. / АН СССР / Дальневост. отделение. Каф. иностр. яз. / редкол. : Б. И. Бартков (отв. ред.) и др.]. — Владивосток : ДВО АН СССР, 1987. — 195 с.
176. Словообразовательные единицы – их семантика и взаимодействие : [сб. науч. тр. / Тадж. гос. ун-т им. В. И. Ленина / отв. ред. А. А. Горбачевский]. — Душанбе : ТГУ, 1986. — 122 с.
177. Словообразовательные и словосочетательные гнезда и типы : [сб. науч. тр. / АН СССР. ДВНЦ. Каф. иностр. яз. и др. / редкол. : Б.И. Бартков (отв. ред.) и др.]. — Владивосток, 1988. — 184 с.
178. Словообразовательные типы и гнезда в индоевропейских языках : [сб. науч. тр. / АН СССР ДВНД / редкол. : Б.И.Бартков (отв.ред.) и др.]. —

- Владивосток : ДВО АН СССР, 1986. — 176 с.
179. Словотвір сучасної української літературної мови / [відп. ред. М. А. Жовтобрюх]. — К. : Наукова думка, 1979. — 406 с.
180. Сложные слова и их компоненты в современном русском языке : [учеб. пособие]. — М. : Изд-во СОТУ. — 1976. — 300 с.
181. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / Александр Иванович Смирницкий / [подгот. к печати и отред. канд. филол. наук В. В. Пассек]. — М. : Изд-во лит. на иностран. яз., 1956. — 260 с.
182. Современный русский язык. Словообразование / [Г. А. Молочко, А. П. Фомина, Е. С. Хмелевская, И. С. Козырев]. — 2-е изд., перераб. — Минск : Высшая школа, 1984. — 159 с.
183. Сорокин Ю. С. Развитие словарного состава русского литературного языка. 30-90-е годы XIX века / Юрий Сергеевич Сорокин. — М. — Л. : Наука, Ленинград. отд-ние, 1965. — 565 с.
184. Стебунова А. Дублетність та варіантність базових (антропоморфем) медичних терміноелементів / А. Стебунова // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. Ред. Л. О. Симоненко]. — Вип. IV. — К. : КНЕУ, 2001 — С. 96—98.
185. Степанова М. Д. О соотношении словосложения и словопроизводства (проблема „полуаффиксации”) / Мария Дмитриевна Степанова // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме : [сб. науч. тр. АН СССР. Дальневост. науч. центр. Каф.иностр.яз. / редкол. : Б. И. Бартков (отв.ред.) и др.]. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. — С. 156—170.
186. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / Мария Дмитриевна Степанова. — М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1953. — 362 с.
187. Степанова М. Д. Теория валентности и валентный анализ (на материале современного немецкого языка). — М., 1973 — 111 с.
188. Степанова М. Д., Чернышева И. И. Лексикология современного

- немецкого языка / М. Д. Степанова, И. И. Чернышева. — М. : Высшая школа, 1962. — 320 с.
189. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): дис. ... доктора філологічних наук : 10.02.01 / О. А. Стишов. — Київ, 2003. — 597 с.
190. Суник О. П. Вопросы типологии агглютинативных языков (к проблеме отношения агглютинации и фузии) / О. П. Суник // Морфологическая типология и проблема классификации языков : [сб. ст. / от. ред. Б. А. Серебрянников, О. П. Суник]. — М. — Л. : Наука, 1965. — С. 26—64.
191. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / [за ред. А. П. Грищенка]. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Вища шк., 1997. — 493 с.
192. Таран З. Місце греко-латинських запозичень в українській медичній термінології / Українська термінологія і сучасність : [матеріали II Всеукраїнської наук. конференції / від. ред. Л. О. Симоненко та ін.]. — Вип. IV. — К., 1997. — С. 93—95.
193. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка : Около 145000 слов : в 2 т. — 2-е изд, стер. — М. : Рус. яз., 1990—. —
Т.1 : Словообразовательные гнезда. А-П. — 1990. — 854, [2] с.
194. Трофимович К. К. Продуктивность моделей сложных существительных в чешском языке добелгородского периода / К. К. Трофимович // Исследования по чешскому языку. Вопросы словообразования и грамматики : [сб. ст. / под. ред. А. Г. Широковой]. — М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1963. — С. 172—180.
195. Украинская грамматика / [В. М. Русановский, М. А. Желтобрюх, Е. Г. Городенская, А. А. Грищенко]. — К. : Наук. думка, 1986. — 360 с.
196. Українська мова : Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. — 2-ге вид., випр. і

- доп. — К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. — 824 с.
197. Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. — Вип. VI — К. : КНЕУ, 2005 — 448 с.
198. Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. — Вип. V — К. : КНЕУ, 2003 — 324 с.
199. Українська термінологія і сучасність: [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. — Вип. IV — К. : КНЕУ, 2001 — 368 с.
200. Улуханов И. С. О видах усечения основ мотивирующих слов в русском словообразовании / И. С. Улуханов // Развитие современного русского языка 1972. Словообразование. Членимость слова / [отв. ред. Е. А. Земская]. — М. : Изд-во „Наука”, 1975. — С. 95—113.
201. Фітісова Т. О. Іншомовна лексика як чинник формування української термінології лісової меліорації агроландшафтів / Т. О. Фітісова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 707 / [від. ред. Ю. М. Безхутрий]. — Випуск № 46. — Харків, 2005— С. 93—95.
202. Фомін А. Ю. Шляхи опису семантики термінів-комполітів греко-латинського походження / А. Ю. Фомін // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 707 / [від. ред. Ю. М. Безхутрий]. — Випуск № 46. — Харків, 2005 — С. 95—103.
203. Фролова Н. Е. Греко-латинские терминологические элементы и терминологическое словообразование при обучении иностранным языкам / Н. Е. Фролова // Иностранные языки в школе. — 1998. — № 4. — С. 20—23.
204. Хмелик Л. Я. Комбинирующаяся форма в системе средств английского словообразования : автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Л. Я. Хмелик. — К, 1973. — 22 с.
205. Цинциус В. И. Порядок и иерархия аффиксов в агглютинативных языках (на материале языков тунгусо-маньчжурской группы) / В. И. Цинциус // Морфологическая типология и проблема

- классификации языков : [сб. ст. / от. ред. Б. А. Серебрянников, О. П. Суник]. — М. — Л. : Наука, 1965. — С. 142—154.
206. Цыганенко Г. П. Состав слова и словообразование в русском языке / Г. П. Цыганенко. — К. : Радянська школа, 1978. — 152 с.
207. Цыкин В. А. Полуаффиксация в системе китайского словообразования / В. А. Цыкин // Вопросы языкознания. — 1979. — № 5. — С. 80—91.
208. Черепанов М. В. О разграничении словосложения и преффиксации / М. В. Черепанов // Русский язык в школе. — 1968. — № 5. — С. 99—104.
209. Чинчлей Г. С. Соотношение минимальных значимых единиц языковой структуры (морфема, монема, тема) / Григорий Семенович Чинчлей. — Кишинев : Истиинца, 1975. — 223 с.
210. Шанский Н. М. Аффиксоиды в словообразовательной системе современного русского литературного языка / Н. М. Шанский // Исследования по современному русскому языку : [сборник статей, посвящ. памяти Е. М. Галкиной-Федорук / под ред. проф. Т. П. Ломтева, доц. А. А. Камыниной]. — М. : Изд-во МГУ, 1970. — С. 257—271.
211. Шанский Н. М. О соединительной гласной как словообразовательной морфеме / Н. М. Шанский // Русский язык в школе. — 1958. — № 5. — С. 30—35.
212. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. — М. : Изд-во МГУ, 1968. — 310 с.
213. Шкапова Л. А. Заметки о членимости медицинских терминов / Л. А. Шкапова // Развитие современного русского языка 1972. Словообразование. Членимость слова / [отв. ред. Е. А. Земская]. — М. : Изд-во „Наука”, 1975. — С.151—160.
214. Шустов А. Н. На чем мы возим грузы? // Русская речь. — 1962. — № 4. — С. 34—41.
215. Юшманов Н. В. Элементы международной терминологии : словарь-

- справочник / Н. В. Юшманов. — М. : Наука, 1968. — 72 с.
216. Янко-Триницкая Н. А. Словообразование в современном русском языке / Н. А. Янко-Триницкая. — М. : „Индрик”, 2001. — 503 с.
217. August G. Lexikon zur wortbildung. Morpheminventar, Tübingen., 1975. — 1306 s.
218. Doroszewski W. Podstawy gramatyk polskiej. Wyd 2. Warszawa: PWN, 1963. — 320 s.
219. Fleicher W. Wortbildung der deutscher Gegenwatssprache. Lpz. : Bibliogr. Inst., 1969 327 s.
220. Gramatyka wcpyliczesnego jkzyka polskiego: Morfologia: [redactor naukowy Stanislaw Urbaczek]. — Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1984. — 560 s.
221. Kalizhan Jerzy Интернациональные препозитивные морфемы Греко-латинського происхождения в современном русском и польском словообразовании / Jerzy Kalizhan: Poznan: Un. im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 1980. — 129 с.
222. Milica Mihaljević, Ermina Ramadanović. Razradba tvorbenih načina u nazilju (s posebnim obzirom na odnos među složenicama bez spojnika -o-, sraslcama i tvorenicama s prefiksoidima) // http://www.ihjj.hr/images/Izdanja/Rasprave/32_11_Mihaljevic_Ramadanovic.pdf.
223. Werner Cl. F. Wortelemente lateinsch-griechischer Fachausdrücke in der Biologie, Zoologie und vergleichender Anatomic. Leipzig, Geest & Porting, K — G, 1956. — 397 s.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — 2-ге вид., оновл. — К. — Ірпінь : „Перун”, 2005. — 1728 с. ’
2. Інверсійний словник української мови / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова / [відп. ред. С. П. Бевзенко]. — К. : Наук. думка, 1985. — 811 с.
3. Новий словник іншомовних слів : Близько 40000 слів і словосполучень / Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом’як, А. А. Дем’янюк / [за ред. Л. І. Шевченка]. — К. : АРІЙ, 2008 — 672 с.
4. Обратный словарь русского языка : Около 125000 слов / [глав. ред. М. В. Лазова]. — М. : Сов. энциклопедия, 1974. — 944 с. / Научно-ред. совет. изд-в „Совет. энциклопедия”. Вычислительный центр АН ССР.
5. Словник афіксальних морфем української мови / [Н.Ф.Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський, Т. І. Недозим] / від. ред. Н. Ф. Клименко. — К., 1998. — 441 с.
6. Словник іншомовних слів / [за ред. О.С.Мельничука]. — К. : Головна редакція УРЕ, 1985. — 967 с.
7. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. — К. : Довіра, 2000. — 1018 с.
8. Словник медичних термінів / [В. Ю. Кресюк, Б. І. Бажора, Л. Г. Кириченко]. — Одеса : Маяк. — 1994. — 376 с.
9. Словник технічної термінології : Мірництво : [проект] / Ю.Трихвиль, І.Зубков; НАН України, Інститут енциклопедичних досліджень. — Відтворення вид. 1930 р. — К., 2009. — 168 с. — (Із словникової спадщини : Вип. 9).
10. Словник української мови : В 11 т / [Голов. ред. кол. І. К. Білодід]. —

К. : Наук. думка, 1970 — 1980— . —

Т 1 : А-Н. — 1980 — 365 с.

Т 2 : О-Я. — 1981 — 352 с.

Т. 10 : Т-Ф. — 1979. — 658 с.

Т. 11 : Х-Ь. — 1980. — 699 с.

Т. 3 : З. — 1972. — 744 с.

Т. 4. : І-М. —1973. — 840 с.

Т. 5 : Н-О. — 1974. — 840 с.

11. Український орфографічний словник : близько 143 000 слів / [уклад.: М. М. Пешак та ін.]. — 3-тє вид., переробл. і доповн. — К. : Довіра, 2002. — 1006 с.
12. Український орфографічний словник : близько 172 000 слів / [уклали. : В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевчинко, Г. М. Ярун / за ред. В. Г. Складенка]. — вид. 7-є, переробл. і доповн. — К. : Довіра, 2008. — 983 с.

Додаток А**Префіксоїди**

1. Аван-
2. Авто-
3. Аеро-
4. Аква-
5. Ангіо-
6. Анти-
7. Антропо-
8. Артро-
9. Арфі-
10. Архі-
11. Аудіо-
12. Ацет-
13. Багато-
14. Баро-
15. Бета-
16. Бізнес-
17. Біло-
18. Біо-
19. Бласти-
20. Брахіо-
21. Бронхо-
22. Вело-
23. Веб-
24. Велико-
25. Високо-
26. Вище-
27. Внутрішньо-
28. Вузько-
29. Гало-
30. Гальвано-
31. Гастро-
32. Гекса-
33. Гекто-
34. Геліо-
35. Гео-
36. Гепта-
37. Гетеро-
38. Гідро-
39. Гіпер-
40. Гіпо-
41. Гомео-

42. Гемі-
43. Гомо-
44. Гостро-
45. Густо-
46. Дактило-
47. Дво-, двоох-
48. Дев'яти-
49. Дека-
50. Дерево-
51. Десяти-
52. Деци-
53. Дрібно-
54. Екстра-
55. Електро-
56. Ендо-
57. Євро-
58. Задньо-
59. Західно-
60. Зелено-
61. Зовнішньо-
62. Золото-
63. Зоо-
64. Імуно-
65. Інтернет-
66. Кардіо-
67. Квазі-
68. Кито-
69. Кишково-
70. Кілька-
71. Конопле-
72. Кормо-
73. Коротко-
74. Кристало-
75. Крово-
76. Кругло-
77. Круго-
78. Круто-
79. Культурно-
80. Лакто-
81. Ліво-
82. Лізо-
83. Лісо-
84. Літо-
85. Лого-
86. М'яко-

87. Магніто-
88. Макро-
89. Мало-
90. Масло-
91. Машинно-
92. Мега-
93. Мета-
94. Мільйонно-
95. Міо-
96. Місце-
97. Моно-
98. Мото-
99. Мульти-
100. Напів-
101. Народно-
102. Нафто-
103. Нижньо-
104. Низько-
105. Нітро-
106. Одинадцяти-
107. Одно-
108. Окси-
109. Окт-
110. Окта-
111. Окто-
112. Оліг-, оліго-
113. Орніто-
114. Перво-
115. Передньо-
116. Пери-
117. Першо-
118. Петро-
119. Піар-
120. Пів-
121. Південно-
122. Північно-
123. Півтора-
124. Піро-
125. Полі-
126. П'яти-
127. Радіо-
128. Рідко-
129. Ретро-
130. Рудо-
131. Русо-

132. Русяво-
133. Рясно-
134. Світло-
135. Скло-
136. Склеро-
137. Семи-
138. Середньо-
139. Слабо-, слабко-
140. Сиво-
141. Сизо-
142. Синьо-
143. Сіро-
144. Сорока-
145. Срібло-
146. Срібно-
147. Стерео-
148. Сто-
149. Суб-
150. Супер-
151. Східно-
152. Теле-
153. Темно-
154. Термо-
155. Тетра-
156. Тисячо-
157. Третьо-
158. Три-
159. Тридцяти-
160. Тринадцяти-
161. Трьох-
162. Ультра-
163. Уро-
164. Фото-
165. Фіто-
166. Хромо-
167. Хризо
168. Чверть-
169. Червоно-
170. Чорно-
171. Чотири-
172. Чотирьох-
173. Шести-
174. Широко-
175. Шістдесяти-
176. Шістнадцяти-

177. Ясно-

Додаток Б

Суфіксоїди

1. -актний
2. -антроп
3. -аршинний
4. -атомний
5. -барвний
6. -бралка
7. -бетонний
8. -бій
9. -бортний
10. -бровий
11. -бус
12. -в'язий
13. -валентний
14. -ватний
15. -варка
16. -вар
17. -віз
18. -вір/ -вірець
19. -війка
20. -векторний
21. -верстовий
22. -весловий
23. -видобувний
24. -вимірний
25. -вимірювальний
26. -відвідний
27. -вмісний
28. -воз
29. -вод
30. -водний
31. -волокнистий
32. -волосий
33. -вусий
34. -гамія
35. -ген
36. -генез
37. -генія
38. -генний
39. -їд
40. -гінічний
41. -голосовий

- 42.-головий
- 43.-горлий
- 44.-градусний
- 45.-грама
- 46.-грамовий
- 47.-граф
- 48.-графія
- 49.-гриз
- 50.-грудий
- 51.-губий
- 52.-денний
- 53.-дзьобий
- 54.-дій
- 55.-донний
- 56.-дробильний
- 57.-дробарка
- 58.-донти
- 59.-дерма
- 60.-дюймовий
- 61.-електродний
- 62.-елементний
- 63.-жильний
- 64.-завр
- 65.-знавець
- 66.-заготівельний
- 67.-зарядний
- 68.-захисний
- 69.-збиральний
- 70.-зернистий
- 71.-змішувач
- 72.-камерний
- 73.-кардія
- 74.-крад
- 75.-комбайн
- 76.-квартирний
- 77.-касетний
- 78.-клітинний
- 79.-кілограмовий
- 80.-кілометровий
- 81.-кінний
- 82.-класовий
- 83.-колірний
- 84.-колонний
- 85.-колісний
- 86.-кольоровий

- 87.-компонентний
- 88.-корпусний
- 89.-косий
- 90.-косарка
- 91.-кратний
- 92.-крад
- 93.-крилий
- 94.-кубовий
- 95.-ликий
- 96.-лов
- 97.-лам
- 98.-лиз
- 99.-лисий
- 100. -лиций
- 101. -ліз
- 102. -лікувальний
- 103. -лінгвістичний
- 104. -лінійний
- 105. -літ
- 106. -літній
- 107. -літровий
- 108. -лобий
- 109. -лог
- 110. -логізм
- 111. -логія
- 112. -лопатевий
- 113. -люб
- 114. -любний
- 115. -ман
- 116. -манія
- 117. -масштабний
- 118. -металевий
- 119. -металічний
- 120. -метр
- 121. -метражний
- 122. -моторний
- 123. -метричний
- 124. -метрія
- 125. -метровий
- 126. -міліметровий
- 127. -мільйонний
- 128. -мільярдний
- 129. -мийка
- 130. -мірний
- 131. -місячний

132. -міцети
133. -мовний
134. -молотарка
135. -мордий
136. -морфізм
137. -морфний
138. -моторний
139. -національний
140. -ногий
141. -носий
142. -нос
143. -носний
144. -обробний
145. -оїд
146. -ома
147. -основний
148. -осьовий
149. -охоронний
150. -очисний
151. -палубний
152. -партійний
153. -педія
154. -пелюстковий
155. -переробний
156. -пикий
157. -пільний
158. -план
159. -плечий
160. -подібний
161. -постачальний
162. -провідний
163. -прокатний
164. -поверховий
165. -промисловий
166. -пітек
167. -поди
168. -птер
169. -прониклий
170. -разовий
171. -раптос
172. -ремонтний
173. -рилий
174. -рівневий
175. -різ
176. -річний

177. –рогий
178. -розкидач
179. -розчинний
180. -роб
181. -руб
182. -рукий
183. -рядковий
184. -секційний
185. -саджалка
186. -садильний/ -саджальний
187. -сердий
188. -серійний
189. -силовий
190. -сильний
191. -системний
192. -складовий
193. -сівалка
194. -скоп
195. -скопія
196. -стаз
197. -стат
198. -стильовий
199. -струнний
200. -ствольний
201. -стійкий
202. -стовбурний
203. -стопний
204. -структурний
205. -ступеневий
206. -ступінчастий
207. -сушарка
208. -сушарня
209. -сховище
210. -тактний
211. -тека
212. -терапевтичний
213. -терапія
214. -терій
215. -термічний
216. -технічний
217. -тижневий
218. -тип
219. -типія
220. -тіпалка
221. -тисячний

- 222. -томія
- 223. -томний
- 224. -тонний
- 225. -торговельний
- 226. -тривкий
- 227. -тропи
- 228. -трубний
- 229. -урія
- 230. -фаг
- 231. -фазний
- 232. -функціональний
- 233. -фазовий
- 234. -фікація
- 235. -філи
- 236. -фіти
- 237. -фобія
- 238. -фон
- 239. -фоб
- 240. -фонія
- 241. -хвильовий
- 242. -хід
- 243. -хімічний
- 244. -ходовий
- 245. -ходець
- 246. -хорд
- 247. -хорія
- 248. -цементний
- 249. -цефал/ -цефалія
- 250. -циди
- 251. -цити
- 252. -чистка
- 253. -чесалка
- 254. -шкірий
- 255. -щогловий
- 256. -ядерний
- 257. -ярусний